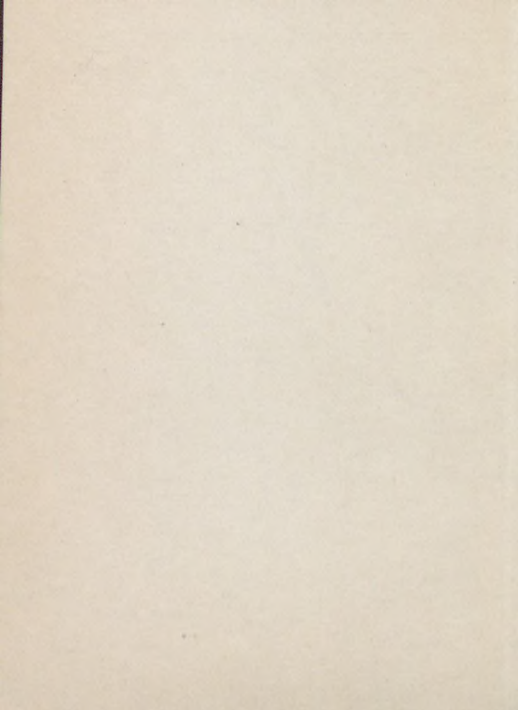

LANDLER JENŐ

SZABÓ ÁGNES

LANDLER JENŐ

ÉLETEK ÉS KOROK

SZERKESZTI: H. BALÁZS ÉVA

MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

520701
SZABÓ ÁGNES

LANDLER JENŐ

AKADÉMIAI KIADÓ

BUDAPEST 1974

500216

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtári 402 / 1975

Összkiadás: ISBN 963 05 0433 2

A kötet száma: ISBN 963 05 0445 6

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1974,
Szabó Ágnes

Printed in Hungary

A PÁLYAKEZDET

Amikor 1875. november 23-án Zala vármegye egyik, Nagykanizsához közeli kis községében, Gelsén Landler Adolf bérlő házában megszületett a házaspár első gyermeke, az örvendetes esemény nyilván csak a szűk családi és baráti körben váltott ki érdeklődést. Tulajdonképpen nem történt különösen említésre méltó dolog. Nyugodt, anyagilag kiegyensúlyozott körülmények között élő, polgáriasodó fiatal házaspárhoz beköszöntött a gyermekáldás.

Amikor 1928. augusztus 3-án Landler Jenő hamvait, mintegy fél évvel halála után, Moszkvában a Kreml falában elhelyezték, a gyászszertartáson ötven

ország forradalmi munkásságának küldöttei vettek részt. A Kommunista Internacionálé VI. kongresszusára érkezett kommunisták rótták le kegyeletüket a nemzetközi kommunista mozgalom ismert és megbecsült harcosának emléke előtt. Mindannyian tudták, igaz emberrel lett szegényebb a forradalmi munkásmozgalom.

A két dátum, 1875 és 1928 között ötvenhárom év telt el. Ötvenhárom év, sok is, kevés is. Mennyi minden történt ezalatt, de milyen intenzíven kellett élnie, gondolkodnia és cselekednie annak, aki kora politikai, társadalmi változásaiban tudatosan, az eseményeket befolyásolóan vett részt.

Ha a történeti események hosszú folyamatából mérföldköveknek csak a

munkásmozgalomban beállott változásokokat emeljük ki, olyan eseményeket kell felsorolnunk, mint a szociáldemokrata pártok tömegpárttá növekedése, a II. Internacionálé megalakulása, kiteljesedése, majd szétesése. A szocialista forradalom győzelme, a kommunista világmozgalom megszületése. Megannyi esemény, amely közvetve hatott vagy közvetlenül összefonódott Landler Jenő életútjával.

Önéletrajzában Bebel is hangsúlyozza: „... ha egy embert meg akarunk ismerni, feltétlen foglalkoznunk kell annak gyermekkorával és ifjúkorával.” A munkásmozgalom hőseinek életútja bemutatásakor ez nem mindig könnyű feladat. Keveset jegyeznek fel egy munkás vagy szegényparaszt gyermekéveiről. A mun-

kásmozgalmi visszaemlékezések tanúsága szerint a szegény sorsú fiúból nehéz sorú tanonc, bizonytalan létű segéd és szerencsés esetben szervezett munkás lesz. Valahogy ilyennek, szinte sematikusknak tűnőnek elevenítik fel elbeszéléseikben gyermekkorukat a munkásmozgalom veteránjai. Landler Jenő fiatal-sága ettől némileg különbözött. Őt szülei a kapitalista társadalomba való sikeres beilleszkedésre, jó polgári pályára készítették fel. Szerény anyagi körülmények között, de lényegében örömteli ifjúsága volt.

A Tisza Kálmán-i Magyarországon volt kisiskolás és gimnazista. Ez a korszak a dualista rendszer kiépülésének és megszilárdulásának viszonylag nyugodt tizenöt esztendeje. Ezek voltak azok az

évek, amikor a magyar gazdasági élet kezdte behozni a Nyugat-Európához mért lemaradását. Megnövekedett az ipari fejlődés, fellendült a mezőgazdaság.

A mezőgazdaság megerősödésének és modernizálásának lényeges momentuma a tőkés bérletrendszer terjeszkedése. Tőkés bérlő volt Gelsén Landler Jenő édesapja is. A hetvenes évek elején kedvezően kibontakozó konjunktúrát, az évtized végére agrárválság váltotta fel. Ezek vagy a hírhedt tiszaezlári vérvád nyomán az országban jelentkező anti-szemita hullám — vidéken ugyanis, különösen Zalában és Somogyban voltak ismétlődő rendzavarások —, vagy a költekező életforma miatti elszegényedésnek tulajdonítható, hogy a Landler-család elhagyni kényszerül Gelsét és

Nagykanizsára költözik. Az apa önállóan gazdálkodó bérlőből biztosítási tisztviselő lett.

Landler Jenő még Gelsén járt elemi iskolába, a gimnáziumot viszont Nagykanizsán végezte. 1885-ben iratkozott be a nagykanizsai piarista gimnázium első osztályába. A gimnázium, amelyben Landler megkezdte középiskolai tanulmányait, akkor már több mint 120 éves múltra tekintett vissza. A Dunántúl egyik legjobb nevelőintézete volt. Gazdag forradalmi hagyományokat őrzött 1848 és 49-ből. A kapitalista fejlődéshez igazodó széles körű általános műveltséget igyekezett növendékeivel elsajátíttatni.

Landler nem tartozott azokhoz a diákokhoz, akik nyolc éven keresztül mindig színjeles bizonyítvánnyal örven-

deztetik meg szüleiket. Csupán a magyar nyelvből tartotta meg minden esztendőben jeles osztályzatát. Jobb tanuló volt kisdíák korában, mint később felsősként. „Tornászat”-ból sohasem volt jeles, testmozgásban nem nagyon ügyeskedett.

Amennyire tanulmányi eredményeiből erre következtetni szabad, azt lehet leszűrni, hogy a kamaszkor megrázkódtatásait nehezen viselte el. A gimnázium első három évében valóban jól tanuló diák bizonyítványa a negyedik osztályban nagyon leromlott. Lehet, hogy a visszaesésben közrejátszottak a család anyagi gondjai, lehet hogy már ekkor gondoltak arra, hogy Budapestre költöznek. Erre a kilencvenes évek elején került sor, így Landler Jenő utolsó gimnáziumi

évét családjától külön, kosztos diákként töltötte. Tanulmányi eredményei az utolsó két esztendőben fokozatosan javultak. Ekkor sem volt színjeles tanuló, az iskolai életnek azonban egyre ismertebb alakja. „Közéleti” tevékenységét ötödikes gimnazista korában kezdte meg mint „jó-tékony adakozó”. Három forint pénz-segéllyel „gyámolította” az ifjúsági se-gélyező egyesületet. 1890. szeptember 17-én életében először megválasztják egy társadalmi szervezet választmányi tagjául. Igaz, még csak az ifjúsági segélyező egyesületben. Ettől kezdve nevével egyre gyakrabban találkozunk az iskolai rendezvényekről készült össze-foglalókban. Sokat és szívesen szaval iskolai ünnepélyeken. Mint az iskolai önképzőkör aktív tagja, többször nyer

jutalmat történeti és irodalmi dolgozatával. *Széchenyi reformtörekvései* című értekezését azért tartották jutalomra érdemesnek, mivel az „önálló gondolkodásra, helyes felfogásra és rendszeres előadásra mutat”. Hetedik gimnazista, amikor munkájáról ez az értékelés születik. Nyolcadikos korában, közvetlenül az érettségi előtt, újabb történeti, irodalmi és szavalati jutalmakban részesül. Az így „megkeresett” több húszkoronás arany boldog tulajdonosa, amikor 1893-ban a sikeres érettségi vizsga után felköltözik családjához Budapestre.

A gimnázium kitűzött céljának megfelelően, alapos általános műveltséget adott, különösen a klasszikus műveltséget szorgalmazta. Nyolc éven keresztül heti hat órában tanították a latin nyelvet.

A klasszikus műveltség hatása követhető nyomon Landler Jenő bírósági felszólalásaiban és később írott cikkeiben, amelyekből szinte soha nem hiányzott egy-egy klasszikus latin példa, tömör, kifejező, latin auktoroktól vett idézet.

Nincsenek pontos adataink arról hogy mivel töltötte első nyarát az eredményes középiskolai tanulás után a fővárosba érkező fiatalember. Csak azt tudjuk, hogy a Landler család ebben az időben a VIII. kerületben, a Nagyfuvaros utcában lakott. Ebben a kerületben önálló kisiparosok és munkások alkották a lakosság többségét. S mint a századfordulón minden kerületben, itt is élénk politikai élet pezsgett. Ez idő tájt alakították a Józsefvárosi Polgári Kör, a polgárság társadalmi szervezetét. Ugyan-

csak ezekben az években tudott a kerületben a Magyarországi Szociáldemokrata Párt magának önálló működési lehetőséget biztosítani.

Landler Jenő 1893 őszén kezdte meg egyetemi tanulmányait. A kilencvenes évek hétezerényi magyarországi egyetemi hallgatója közül kétezerenél többen voltak a jogi kar diákjai. A jogvégzettségnek Magyarországon különösen nagy jelentősége volt. A közigazgatás egyes posztjain csak jogi vagy államtudományi diplomával lehetett elhelyezkedni. E pályára pedig elszegényedő vagy már elszegényedett birtokosok fiai tódultak. Egy megváltozott világban a közigazgatás „úri” hivatalaiban valamit meg tudtak őrizni maguknak „nemesi” előjogaikból. A dualista állam apparátusában „48”

reminiszcenciáival szolgálták „67”-et. Éppen ezért a jogi kar hallgatóságának többsége nem hivatásra készülődött, csupán a dzsentrí életmódot biztosító diplomát akarta megszerezni. Idejük nagy részét a tanulás helyett a jurátusi hagyományok ápolgatása kötötte le. Ők adták a Függetlenségi Párt Habsburg-ellenes tüntetéseinek derékhadát.

Landler Jenő ügyvédnek készült. Számára a szabad ügyvédi pálya jelentette a társadalmi felemelkedést. Az egyetemen folyó „aktív” politikai élet hatása alól azonban ő sem vonhatta ki magát. Idősebb társa és barátja, Lengyel Zoltán joghallgató, a későbbi neves jogász és függetlenségi politikus, oldalán kapcsolódott be a politikai életbe. Rövid időre a Függetlenségi Párt és a Szabad-

erőű part között ingázó, ez időben önálló független és 48-as pártot szervező Ugron Gábor és Bartha Miklós csoportjához csatlakozott. Dolgozott a párt lapja, a *Magyarország* szerkesztőségében is.

Politikai tapasztalatokban valamelyest gazdagodva fejezte be jogi tanulmányait. Szorgalmas ügyvédi gyakornokoskodás után a VI. kerületben nyitott ügyvédi irodát. 1902-ben megnősült. Felesége, Büchler Szidónia tehetős vidéki családból származott. Rövid ideig tartó házasság után, 1904 végén megözvegyült, felesége gyermekágyi lázban halt meg. Másodszor is megházasodott. A szegény falusi napszámosok gyermekében, Horváth Ilonkában olyan élettársra talált, aki későbbi küzdelmes életútja minden állomásán együtt haladt vele, megértő társa volt.

A családalapítás és egzisztenciateremtés éveiben Landler Jenő időnként megfordult a VI. kerület egyik politikai centrumában, a Vázsonyi Vilmos vezette Demokrata Körben. Az ügyvédi gyakorlat azonban szinte minden idejét lekötötte.

A nyugodt és sikeresnek ígérkező ügyvédi pályáról az 1904-es év eseményei térítették el.

Számtalan érdekes és legalább annyi érdektelen polgári per után, a magyar jogásztársadalom jeleseivel, Eötvös Károllyal, Vázsonyi Vilmoossal, Lengyel Zoltánnal együtt látta el a századforduló utáni időszak egyik legizgalmasabb megmozdulását, a vasutassztrájkot követő perben a jogi védelmet. A fiatal ügyvéd előtt a vasutas sors nem volt ismeretlen

téma. Képviselt már korábban is olyan, a Magyar Államvasutakkal szembeni kártérítési igényeket, melyeket csak ügyvédi segédlettel tudtak kielégíteni.

A nagy vasútépítések kora Magyarországon a kiegyezés utáni esztendőkre esett, összefüggésben az ország gazdasági életében végbemenő változásokkal, azzal a fejlődéssel, amelynek során a kapitalizmus Magyarországon is utat tört a gazdasági életben. A századfordulóra a hazai vasúthálózat 80%-a a Magyar Királyi Államvasutak tulajdonában volt, a vasúti munkások, a forgalmi személyzet és a hivatalnoki kar az állam szolgálatában állt. Az állam viszont különösen érzéketlen főnöknek és kérlelhetetlen kizsákmányolónak bizonyult. A vasútnál véglegesített alkalmazottak jogait és

kötelességeit a MAV Szolgálati Rendtartása és Illetmény szabályzata foglalta össze. Ez az 1884-ben elfogadott szabályzat, egy — a vasutasokra hátrányos — 1887-ben keletkezett módosítással volt érvényben még a századfordulón is. Elavult cikkelyeinek megreformálása érdekében az egyes szakágakban dolgozó vasutasok memorandumokkal ostromolták a MÁV igazgatóságát. Eredménytelenül. Ismételt kéréseikre évszámra nem érkezett válasz. Végül 1904 tavaszán törvényjavaslat készült azzal a céllal, hogy rendezzék a vasutasok fizetését. A törvényjavaslatban foglaltak azonban csak részben elégítették ki a vasutasok igényeit. A hosszan tartó huzavona követeléseik kielégítése körül felőrölte a vasutasok türelmét. 1904 tavaszán országos érte-

kezleten akarták megbeszélni további tennivalóikat. Amikor azután ezt a gyűlést Budapesten nem engedélyezték, betelt a pohár, kitört a sztrájk. Országszerte leálltak a vonatok, megbénult az élet. Utasok vesztegeltek egy-egy vasúti állomáson, áruszállítmányok maradtak a vasúti kocsikban, nem továbbították az újságokat, nem érkeztek meg a levelek, postai küldemények.

Példátlan eset volt a vasutasok sztrájkja. Állami alkalmazásban állók szegték meg a munkafegyelmet. A miniszterelnök, Tisza István már a sztrájk kitörésének napján, a parlamentben szigorú megtorlásokat helyezett kilátásba, hiszen „a vasúti tisztviselők és alkalmazottak annak a szolgálatnak a teljesítését tagadták meg, amelynek elvégzését kinevezé-

sük alkalmával esküvel fogadták meg”. Április 22-én, vagyis a sztrájk kitörésének harmadik napján a miniszterelnök kieszközölte a király mozgósító parancsát, melynek értelmében a közös hadseregnek és a honvédségnek a vasút szolgálatában álló magyar honos tartalékosait behívták katonának és beosztották szolgálattételre a MÁV-hoz.

Az ellenzéki pártok politikusai már korábban támogatták a vasutasok követeléseit, körükben is tömegbázist kerestek harcukhoz. Politikai céljaikat az elégedetlenkedő vasúti alkalmazottak támogatása jól szolgálta: a MÁV „népét” állították szembe a Monarchia érdekeit szolgáló kormánnyal. A sztrájkot azonban nem támogatták. A megegyezés útját egyengették a kormány és a vasutasok

között. A polgári demokrata Vázsonyi Vilmos közvetítésével a sztrájk leszerelését előmozdító tárgyalásokat folytattak a vasutasok sztrájkbizottságával. A munkások szimpátiája a vasutasoké volt. Az MSZDP országos vezetése nem támogatta a munkások általános megmozdulásának gondolatát. Ez azzal a ténnyel állt összefüggésben, hogy a szocialista vasutasmozgalom ekkor bontogatta szárnyait: 1904. április 15-én jelent meg a *Magyar Vasutas* első száma. Nyilván a szervezkedés első eredményeit és a további sikereiket féltették egy megmozdulástól. Távolmaradásuk indokaként azonban nem önálló proletárpolitikai célkitűzéseiket említették, hanem már 1904 tavaszán a *Népszavában* megjelent cikkeikben, majd egy évvel később a kongressz-

szusukon is a polgári ellenzékét kárhoztatták, amely későn és következetlenül kérte a szociáldemokrata párt segítségét.

A vasutasok sztrájkját közel egyheti eredménytelen küzdelem után letörték. Csak a későbbi években sikerült valamit az 1904-es követelésekből a MÁV igazgatóságával elfogadtatni. A sztrájkban részt vevők ellen megkezdődtek a megtorló perek. A 13-ak bűnpere, amelynek Landler Jenő is védője volt, csak egyike volt a tömegesen megindított büntetőeljárásoknak. A 13-ak pere — az ügyész állítása szerint — azért emelkedett ki a pertömegből, mivel benne a vasutas szervezkedés, a sztrájk valóságos szervezői, a polgári demokratikus beállítottságú vasúti hivatalnokok ültek a vádlottak padján. Ügyükben felmentő ítéletet hoz-

tak, őket később a vasút rehabilitálta. Többen közülük visszakerültek a vasúthoz. Ilyenformán a per, amely a kor egyik izgalmas politikai eseményének ígérkezett, tulajdonképpen csak egy ember életútját térítette le korábbi pályájáról, aki nem a vádlottakból, hanem a védők közül került ki.

Landlernek a perben elmondott beszéde még nem jelezte ezt egyértelműen. Tevékenysége a bírósági eljárás folyamán és maga a védőbeszéd is jól képzett, okos, talpraesett ügyvéd szellemes viaskodása az államhatalmat képviselő bírói testülettel. A szociális kérdésekben érzékeny ember felismer valamit a társadalmi igazságtalanságokból annak révén, hogy közelebbről tanulmányozza a vasutasok életkörülményeit. Amit elmond, abból a huma-

nista őszinte megdöbbenése sugárzik.

Maga a per, a felmentő ítélet után rövid ideig még foglalkoztatta a napisajtót, de a közvélemény érdeklődése a vasutaskérdések iránt hamarosan ellanyhult. Újabb politikai események, a kormánypárt és az ellenzék parlamenti összecsapásai kerültek előtérbe. Olyan belpolitikai válság volt kibontakozóban, amely mindenféle szociális kérdésnél érdekesebbnek tűnt. Landler Jenő védőtársait is ezek a politikai összecsapások kötötték le. A védők közül egyedül ő volt az, aki a per további útját is végigkísérte. Jelen volt minden fellebbviteli tárgyaláson. Az ügy táblai vitáján a 13-akat „Lassalle-szerű” (értsd: szocialista) felforratással vádló főügyésznek ő adja

meg a megfelelő választ, mondván: „Lassalle nem szorul a védelemre, de önkéntelenül ajkamra tódul a főügyész úr gúnyos kijelentésével szemben, hogy a »jogrend« e megtiprója többet tett az emberiség érdekében, mint azok, akik hetenként kétszer vagy háromszor utasításra készséggel hajlandók a jogrend mellett síkraszállni.”

A per teljes anyagát még 1904-ben kiadták. *A tizenhármak bűnpere* című kötetet Landler Jenő és Lengyel Zoltán rendezték sajtó alá. Készült a sztrájkról három további kiadvány is. A négy kötet közül a leggondosabb szerkesztésű, nemcsak a legtöbb felelősséggel, de a legtisztább szándékkal is összeállított kötet az, amelyet Landler és társa készítettek. A szociáldemokrata kiadvány csupán rövid

tájékoztatás magáról az eseményről, a polgári ellenzék kiadványa a társadalmi megbékélést sugallja. Ezt bizonyítják a kötetet bevezető nyilatkozatok Bánffy Dezsőtől, Batthyány Tivadartól, Vázsonyi Vilmostól és Hock Jánostól. A Kacsó Gyula, a per egyik vádlottja, közreműködésével kiadott kis füzet célja pedig a bírói kar dicsérete. A Landler—Lengyel szerkesztette kiadvány a per törvényszéki tárgyalásának jegyzőkönyve. Előszava — Landler Jenő írása — a pert motíváló háttér szociális vonatkozásait emeli ki. Nemcsak a MÁV szociálpolitikáját teszi kritika tárgyává, hanem általánosan veti fel a szociális kérdéseket. Minden baj forrásának a társadalmi elmaradottságot tartja.

A kötet közrebocsátása után Landler

Jenő még magára vállalta, hogy a kiadvány és a sztrájk vezetői, a 13-as bizottság arcképét tartalmazó album eladásából befolyt összegből rendezi a sztrájk folyamán felgyülemlett adósságokat. A megrendelők Landler címére küldték a két kiadványért járó pénzösszeget. Ebből Landler kifizette a sztrájkbizottság tartozásait, és megszervezte a sztrájk következtében súlyos anyagi helyzetbe került vasutasok támogatását.

A következő hónapokban — jóllehet, ekkor már erőteljesen folyt a vasutasok szocialista szervezkedése, Landler mégsem hozzájuk csatlakozott, a polgári ellenzék vasutas mozgalmában maradt — 1905 őszén a Batthyány Tivadar vezette Magyar Szentkorona Országainak Vasutas Szövetségébe lépett be. Ő a szövetség

általános jogügyi előadója, rövid ideig a vonatkísérő szakosztály társelnöke. Pontosan egy évig tagja mozgalmas életének egyik nagyon érdekes, talán éppen sorsdöntő esztendejében. A tényleges politikai küzdelmek kezdete, a heves összeecsapások, belső vívódások hónapjai voltak ezek.

Az 1905—1906-os éveket viharos esztendőkként tartja számon a történelem. Az orosz—japán háború, az oroszországi polgári demokratikus forradalom foglalkoztatják a világ közvéleményét. A magyarországi politikai életet a dualizmus újabb belső megrázkódtatásai tartják lázban. 1905 elején megbukik a Szabadelvű Párt. Az elhúzódó politikai válság közepette kinevezett kormánynak nincs parlamenti többsége. Az ország az ellen-

zéki pártok által szervezett nemzeti ellenállástól hangos. A szociáldemokrata párt heves politikai összecsapások közepette, bonyolult taktikai elgondolás alapján küzd, az általános választójog megvalósításában reménykedik. A munkásság támogatja pártját és újabb szocialista szakszervezetek létrehozásában bízik.

A politikai életnek ebben a felfokozott hangulatú légkörében a Fejérváry-kormány többek között a vasúti munkások számára is engedélyezi a szabad szervezkedést. Két nappal a Fejérváry-kormány bukása előtt, 1906. április 6-án a kereskedelemügyi miniszter jóváhagyja a Vasúti Munkások Országos Szövetségének alapszabályait.

A szocialista vasutasmozgalomnak ez a győzelme új helyzetet teremtett a vasu-

tasság körében. Kiéleződött a narc a vasúti munkások szocialista szervezete és a Szentkoronás Szövetség között. A Szentkoronás Szövetségben helyet foglaló polgári politikusok, akik a kormány függetlenségi pártjához tartoztak vagy azzal szoros kapcsolatban állottak, abban reménykedtek, hogy a kormány méltányolni fogja a vasutasság követeléseit. (Optimizmusukat táplálta, hogy a kereskedelemügyi miniszter, Kossuth Ferenc a Szentkoronás Szövetség tiszteletbeli tagja volt.) Másfelől abban is reménykedtek, hogy ennek révén, de a kormány munkásellenes intézkedéseinek felhasználásával is, letörhetik a vasutasság számukra konkurenciát jelentő szocialista szervezkedését.

Landler ebben az időben még a Szent-

koronás Szövetségben tevékenykedett, a vasúti pragmatikán dolgozott, és cikkei a *Vasutasok Lapjában* láttak napvilágot. Tartalmuk azt bizonyítja, hogy szerzőjük nem osztozik a szövetség vezetőinek a vasutasság szocialista szervezkedésével szembeni ellenséges indulatában. Landler e két szövetség együttműködésének lehetőségeit latolgatja, és közben egyre közelebb kerül a szocialista mozgalomhoz.

Fejlődésének új állomása jól érzékelhető. Tulajdonképpen azzal kezdődik, hogy átveszi a *Vasutasok Lapja* szerkesztői posztját. Ez 1906. július 21-én történik. Eltökélt küzdeni akarásról, becsületes jó szándékról tanúskodnak azok a sorok, amelyekkel az új szerkesztő olvasóihoz fordul. Érdeemes őket szó szerint idézni:

„A *Vasutasok Lapja* szerkesztését a mai nappal átvettem. Programot nem adok, a lap beszélni fog. Egyetlen betűje, egyetlen szava sem lesz, amely nem a vasutasok érdekét szolgálja. Sem személyek, sem intézmények kultuszához nem szegődöm: becsületes, józan vasúti szociális politikát akarok csinálni. A sub titulo »Szolgálati érdek« a magyarországi összes közlekedési vállalatok alkalmazottainak helyzetét tűrhetetlenné tették, »sub titulo jóakarat és korszellem« ezt a tűrhetetlen szociális helyzetet teljesen elviselhetetlenné akarják átvarázsolni.

Résen leszünk. Az állam pénzügyi helyzetének előtérbe tolása akkor, amikor az üzem szolgálatában állók kenyeréről van szó, rosszakarató frázis, melyet nem engedünk enyhíteni sem ígéretekkel,

sem akár pragmatikának nevezett rab-szolgotörvényekkel.

Különben nem folytatom. Programot nem adok. A lap beszélni fog.”

Szavainak és cselekedeteinek teljes összhangját bizonyítják azok a munkálatok, melyeket a vasutasság jogait és kötelezettségeit összefoglaló új alapszabályzat-tervezet véleményezése kapcsán végez el. A Magyar Vasúti és Hajózási Klub — a MÁV tisztviselői egyesülete — ugyanis a MÁV igazgatósága megbízásából Vasúti Szolgálati Rendtartás tervezetet, ún. pragmatikát dolgozott ki az államvasutak szolgálatában állók helyzetének rendezésére. Kossuth Ferenc kereskedelemügyi miniszter a Szentkoronás Szövetséget kérte fel, mondjon véleményt e tervezetről. A bírálatot, a

szövetség megbízásából, Landler Jenő készítette el. Lesújtó véleménye volt a tervezetről. „...a vasúti szolgálati rendtartás — írja — egy csomó mit sem mondó frázis mellé egy halmaz kötelességet rak, mintha azt akarná, hogy az amúgy is túlterhelt munkás e kötelességek ólomsúlya alatt teljesen összeroskadjon.” Támadja a szabályzatot, amely beleavatkozik a vasutasok magánéletébe, előírja azok életmódját és meghatározza életformájukat. Landler sérelmesnek találta a klub tervezetének minden pontját, és olyan ellenjavaslatot dolgozott ki, amely a vasút forgalmi körülményeinek figyelembevételével sem feledkezik meg a nehéz szolgálatot teljesítő emberről. Ezt a tervezetet a szövetség jogügyi és gazdasági bizottsága 1906 augusztusában he-

lyeslően jóváhagyta, maga a szövetség elnöke, Batthyány Tivadar is aláírta. A tervezet a „jó ajánlás” ellenére sem nyerte meg a kormány, a kereskedelem-ügyi miniszter és a MÁV igazgatósága tetszését. Húzzák, halasztják az anyagi kérdések rendezését, de nem késlekednek a munkásság szocialista szervezetei elleni támadásban. S ha a szövetség vezetői hibáztatják is a kormányt, hogy lassan intézkedik a vasutasok gazdasági ügyeinek megoldásában, teljesen egyetért, nem szorgalmazza azt erőteljesen, mivel kedvére van a Wekerle-kormány minden munkásellenes intézkedése. Landler ezzel szemben — még mindig a Szentkoronás Szövetség tagjaként — lapjában ostorozza a kormányt, a vasutasoknak tett és be nem váltott ígéreteket kéri számon cikkeiben.

Új korszak, régi hazugságok, Ébresztő, Vasutas atyuskák című cikkei megannyi leleplezés. Harcos újság a *Vasutasok Lapja*, és ebben az időben egyre növekszik tábor. Olvasói az elismerés és az aggodalom hangján szólnak a szerkesztőhöz. „... féltém a szerkesztő urat — írja az egyik olvasó —, akit a Tizenhármak bűnpere óta ismeretlenül is nagyra becsülök, hogy meg tud-e birkózni a vasutasok rém erős, évtizedek óta elburjánzott hierarchiájával, amelynek oly kíméletlenül hadat üzent és amely ellen oly vehemens támadásokat intéz.” Az aggódó hanghoz magabiztosan csatlakozik a szerkesztő válasza: „Legyen nyugodt a levélíró. Megtudunk. Mert velünk az igazság. És ez még mindig diadalmaskodott.”

Landler bízik a társadalmi igazság győ-

zelmében már ekkor is, és későbbi cikkei, írásai is hangot adnak ennek a bizalomnak. Ne gondolja azonban senki, hogy a társadalmi igazságokba vetett mély hite őt esetleg naív álmodozóvá tette. Nagyon is reálisan, a harc talaján cselekvő ember. Ezt bizonyítják 1906 őszének eseményei.

Egy újabb általános sztrájk a közlekedési alkalmazottaknál — a fővárosi villamosvasutások sztrájkja — szakítja el végérvényesen Landler Jenőt a Szentkoronás Szövetségtől, viszi át a szociáldemokrata munkásmozgalom táborába.

A villamosvasutások helyzete, ha lehet még siralmasabb, mint a közúti forgalomban dolgozó más munkáskategóriáké. 1906-ban helyzetük megjavításáért folytatott több éves kitartó harc áll mögöttük. Szervezkedni kezdenek és a Szentkoronás

Szövetséghez csatlakoznak. A szövetség támogatja követeléseiket, és 1906 folyamán kidolgozza a fővárosi villamosvasutasok munkaviszonyaira vonatkozó alapszabályzatot. 1906 szeptemberében megkezdődik a harc, hogy a szabályzatot a villamosvasúti társaságokkal elfogadtassák. A villamosalkalmazottak munkáltatóiknak egy hónapi időt adnak követeléseik teljesítésére, de 1906. október 20-ig nyoma sincs annak, hogy történne valami helyzetük megjavítását célzó intézkedés. Erre október 25-én az 1904-es nagy vasutassztrájk példáját követve sztrájkba lépnek. Sztrájkbizottságuk egyik legaktívabb tagja Landler Jenő.

Írásaiból arra lehet következtetni, hogy erre a sztrájkra nagyon felkészült. Cikkei sorjában felelevenítették az 1904-es vasu-

tas sztrájk minden mozzanatát. Október 20-án megjelent írásában felidézi 1904 tavaszának legfontosabb tanulságait. Mivel a vasutassztrájk legnagyobb eredményének a tömegek öntudatra ébredését tartotta, a vasutasokhoz hasonló határozott fellépést szorgalmaz a villamosvasutasok körében.

Lapjában bírálta a koalíciós kormány magatartását a forgalomban dolgozók ügyeinek intézésében, és fakszimilében leközli az 1904-ben ellenzékiek, de 1906-ban már kormánypártiak 1904-es nyilatkozatait és ígéreteit. „Ha becsületes politikusok — fűzi hozzá —, akkor ez a kötelezvény a legfényesebb sztrájkeredmény, ha csak komédiások, akkor ez a nyomorult papírdarab a legvéresebb sztrájkfelhívás.” Ez utóbbi lett.

A kormány nem teljesített semmit a vasutasok követeléseiből, a villamosvasút dolgozói pontokba szedett igényeinek teljesítését a vasúti vállalkozók visszautasították. Válaszul a villamosvasút dolgozói 1906. október 25-én sztrájkba léptek. „Megálltak egész Budapest területén a villamosok. A kalauzok udvariasan kijelentették a közönségnek: nem megyünk tovább. A vezetők a szabályzót levették és megindultak a városligeti sztrájkanya felé.”

A tíztagú sztrájkbizottság élén Landler Jenő és Turtsányi Pál, vasúti hivatalnok, az 1904-es vasúti sztrájk egyik vezetője, lázasan dolgozott. Ébren tartani a bátorságot a sztrájkolóknak és érdekeiben eredményeket elérni, ebből állott a sztrájkbizottság nehéz munkája. A küzdelemben

lényegében megismétlődtek az 1904-es vasutassztrájk eseményei. Október 31-én a főkapitány utasítására éppen úgy szétverték a sztrájktagjait, mint két évvel korábban. A Szentkoronás Szövetség vezetői, élükön Batthyány Tivadar gróffal, a sztrájk árulóivá szegődtek. A koalíciós kormány, amelyben — amint azt a *Vasutasok Lapja* írta — „az akkor (értsd 1904 — Sz. Á.) disszidens, függetlenségi és néppárt vezető emberei voltak”, semmivel sem bizonyult megértőbbnek a munkáskérdések iránt, mint Tisza István kormánya.

A helyzet 1904-től mégis annyiban különbözött, hogy az immár több éves politikai harcokban megerősödött a szocialista munkásmozgalom, a szociáldemokrata párt és a vasúti munkások szocialis-

ta szakszervezete. Már nemcsak arról volt szó, hogy együttérzésükről biztosítsák a sztrájkolókat, hanem tömeggyűléseken állást foglaltak a sztrájk mellett. A szocialista munkásmozgalom erőt mutatott és ezzel újabb osztályos társait vonta befolyása alá. A szocialista munkásmozgalom megnövekedett tekintélyének és befolyásának tudható be nyilván az is, hogy Landler Jenő 1906-ban, kiábrándulva a Batthyányak nacionalista, ugyanekkor népellenes politikájából, a szociáldemokratákhoz csatlakozott.

Már október 31-én, a sztrájk letörésének napján, írásban értesítette a Szentkoronás Szövetség vezetőségét a szövetségből való kilépéséről. E hírhez, november 2-án a *Magyar Vasutas* a következő megjegyzést fűzi: „Reméljük, rövidesen

a mi sorainkban találjuk dr. Landler Jenőt, akit barátsággal, szeretettel várunk.” E barátság és szeretet jeleit tapasztalhatta Landler még ugyanazon a napon egy népgyűlésen, melyen megjelent és felszólalt.

A szakítás a Szentkoronás Szövetséggel — heves összeecsapások közepette — november első napjaiban következett be. A küzdelemben Landler bátor, következetes és szívós ellenfélnek bizonyult. Leleplezte Batthyáynak és társainak a vasutasmozgalomban betöltött képmutató és hazug szerepét. Vádaskodásaiktól nem riadt vissza. Vállalta a sztrájkban betöltött szerepének minden konzekvenciáját. Mondatait, melyeket ekkor a vitában papírra vetett, karaktere és politikai hitvallása jellemző sorainak tekinthetjük. „A felelősségnek rám eső nagy részét

magamról soha elhárítani nem fogom, s kijelentem, hogy míg egyrészt, most a sztrájk leverése után is, mindent el fogok követni, hogy annak következményeit enyhítsem, addig a jövőben sem fogok megszűnni írni, agitálni abban az irányban, hogy néhány könyörtelen és lelketlen munkaadó rabszolgájává lealacsonyított munkásainak követeléseit teljesítse és ebben az irányban minden rendelkezésemre álló eszközt, minden alkalommal meg fogok ragadni. Akármilyen is legyen a szövetségnek, az Ügyvédi Kamarának, a társadalomnak vagy a sajtónak a felfogása, mert mindezek kitűzött célomtól egy hajszálnyit sem téríthetnek el.”

Amikor Landler 1906 őszén a szociáldemokrata munkásmozgalomhoz csatlakozott, harmincegy éves volt. Tapasz-

talt jogász, polgári értelemben befutott, „pozicionált” ember. A polgári demokráciákban már ekkor a társadalmi élet ismert alakja az a jogász vagy gyakorló ügyvéd, aki valamilyen polgári, haladó vagy éppen szocialista párt vezetőségéhez tartozva fut be politikai pályát. Az ellenzék kialakulásával, a századforduló Magyarországon is megjelenik ez a típusú polgári politikus. Ilyen Vázsonyi Vilmos, Lengyel Zoltán, Baracs Marcell és mások. Valószínű, hogy a VI. kerületi ügyvéd, Landler Jenő is érzett kedvet és tehetséget az övékéhez hasonló életpályához. Csak-hogy ő politikai tevékenysége kezdetén a tömegmozgalom izgalmas szépségével ismerkedett meg. Hamarosan megértette, hogy a tömegek érdekeit képviselő cselekvés gazdagabb életet ígér minden parla-

menti képviselői sikernél. Ezért lett más típusú közéleti személyiség, mint az előbbiek. Landler életének lényegét fogalmazta meg Kun Béla, amikor azt írta róla: „... a tömegek politikusa volt és a forradalmi tömegek politikai vezérévé lett... Tömegek éléről és tömegek élén került a szocialista munkásmozgalomba. A tömegekkel élte át az osztályöntudatra ébredését, a forradalmi öntudathoz fejlődését.”

Fejlődésének egymáshoz kapcsolódó láncszemeihez szorosan illeszkednek az első világháborút megelőző évek. Landler egész későbbi tevékenységében jól kamatoztatta mindazt, amit a tízes évek munkásmozgalmában tanult. A szocialista vasutasmozgalomban és a szociáldemokrata pártban folytatott tevékenysége

már ebben a legkorábbi időben a tapasztalatok sajátos ötvözetét nyújtották számára.

A szocialista szakszervezetek szervezkedési lehetőségeiből kirekesztett vasutasmozgalom küzdelmei fejlesztették ki benne azt a szívós kitartást és készséget az illegális munkához, mely egész munkásmozgalmi tevékenységét jellemzi. Már ekkor értékes tapasztalatokra tett szert, és a legális szervezkedéstől megfosztott vasutasok körében tanulta meg becsülni a mozgalmi aprómunka eredményeit is.

A szociáldemokrata párt soraiban hamarosan az élgárdához tartozott. Itt és ekkor mélyedt el a korábbiaknál jobban a szocialista elméletbe, gyűjtött hasznos tudnivalókat, szerzett országos politizáláshoz szükséges ismereteket.

A SZOCIALISTA VASUTASMOZ- GALOMBAN, A MAGYARORSZÁGI SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRTBAN

1906 őszén, egyidőben azzal, hogy Landler Jenő a szocialista munkásmozgalomhoz csatlakozott, bontakozott ki a koalíciós kormány újabb támadása a munkásmozgalom ellen. Elnyomó intézkedéseit a kormány szociálpolitikai intézkedésekkel kapcsolta össze. A „korbács és mézesmadzag” kombinált kormánypolitikája közvetlenül befolyásolta a vasutasság helyzetét és súlyosan érintette mozgalmát.

Mivel az erőteljes szervezkedés kibontakozása sem hozott javulást a vasutasok életében, 1907 tavaszán újabb sztrájkmozgalomra készültek. Vasutasgyűlések,

egyes fűtőházakban ankétok követték egymást. Néhol részleges sztrájkra is sor került. Megtorlásként a kormány élt az 1906. november 9-én kiadott belügyminiszteri körrendelettel és egymás után függesztette fel a Vasutas Szövetség vidéki helyi csoportjainak működését. Sorra megrendszabályozták, az esetek többségében elbocsátották a MÁV kötelékéből a vidéki helyi csoportok vezetőit.

1907. május 13-án a kereskedelemügyi miniszter dűlőre akarta vinni a vasutaskérdést. E napon a parlamentben benyújtotta azt a két törvényjavaslatot, amely a vasutasok olyan régen húzódó követeléseinek kielégítését célozta. Az egyik a vasutasok fizetésének szabályozásáról szólt, a másik a vasúti szolgálati rendtartást foglalta magában. Mindkettő

nagy csalódást okozott. A fizetés rendezésére vonatkozó javaslat messze elmaradt nemcsak a vasutasok kívánságaitól, hanem a kormány korábban tett ígéreteitől is. Ugyanakkor a szolgálati rendtartás megfosztotta a vasúti dolgozókat a szakszervezkedésben, sztrájkban, de általában a politikai szervezkedésben való részvétel jogától. „...a vasúti alkalmazott valamely jelölt megválasztása érdekében mozgalmat nem szervezhet, s híveket nem toborozhat, mely tilalom azzal az előnnyel is jár, hogy az alkalmazottak kötelességszerű pártatlanságát biztosítja a közönség irányában és őket az egyes pártok versengésének érintésétől is megkíméli” — jelenti ki a törvényjavaslat indoklása. A vasúti szolgálat érdekei szempontjából „az egyesülési jog gya-

korlása is korlátozást igényel”. Kívánatos, hogy a vasúti dolgozók „visszatar-
tassanak az állami és társadalmi rend fel-
forgatására irányuló azon alakulatokban
való résztvevésektől, melyek önző cél-
jaikra kívánják a vasúti alkalmazottakat
felhasználni”.

A kormánynak ez a „gondoskodása”
szükségessé tette a vasutasmozgalm
védelmét biztosító ellenszer megtalálását,
annak érdekében, hogy a vasút kizsák-
mányolt dolgozói továbbra is eredmé-
nyesen küzdhessenek az állami vállalat,
a MÁV ellen.

A törvényjavaslat beterjesztése után sor-
ra felmondást kaptak azok a vasutasok,
akikről köztudott volt, hogy a Vasutas
Szövetségben tevékenykedtek. Az elbo-
csátottak fellebbezhettek ugyan a Keres-

kedelmi Minisztérium keretében működő ún. fegyelmi bírósághoz, jogorvoslást azonban ritkán kaptak. A fegyelmi tárgyalásokon az esetek nagy többségében Landler Jenő volt az elbocsátott vasutasok védője. Landler ügyvédi képességeinek gazdag tárházát bocsátotta védencei rendelkezésére, s ezzel igazukról sikerült is olykor a fegyelmi bizottságot meggyőzni, a MÁV azonban még olyan esetekben sem fogadta vissza az elbocsátottakat, amikor a fegyelmi bizottság elismerte a MÁV illetéktelenségét az elbocsátásban.

Az egyes személyek, helyi csoportok elleni erőszakos intézkedések, melyek megelőzték a törvényjavaslat beterjesztését, majd maga a törvény szükségessé tette, hogy a vasúti munkások olyan szer-

vezetet építsenek ki önmaguk számára, mely védelmet tud nyújtani harcaikban és amelyről a törvény urai nem tudnak. Ilyen szervezet volt a Vasutasok Szabad Szervezete.

A szabad szervezet, amely ismert volt már korábban is a magyarországi munkásmozgalomban, a munkásság tömegmozgalmai nyomán kibontakozott szervezeti fejlődés időszakában egy ideig háttérbe szorult. 1906-tól azonban a különböző szakmákban jelentkező súlyos sérelmek láttán ismét előtérbe került a gondolat, hogy szabad szervezeteket, illegális apparátust kell létrehozni. A szabad szervezetet korábban a kormányzat azon rendeletei tették szükségessé a munkásság számára, amelyek értelmében tilos volt a szakszervezeteknek gazdasági

harcokat szervezni, a sztrájkokban részt vevők számára sztrájksegélyt folyósítani. A kormányrendeleteket a szakszervezetek úgy játszották ki, hogy kötelékükben még egy szervezetet létesítettek — ez lényegében illegálisan működött —, hogy ellássa azokat a feladatokat, amelyeknek gyakorlásától a kormány a szakszervezeteket rendeletileg eltiltotta. A szocialista szakszervezet és az azon belül kiépült ún. szabad szervezet viszonyának lényegét Peidl Gyula szavai fejezik ki a legjobban. „A szakegylet és a szabadszervezet így szerves egésszé képez, bár a kettő teljesen különállóan működik. A szakegylet végzi a kulturális és humanitárius munkát, a szabadszervezet tölti be a harci eszköz szerepét.”

Ennek a „harci eszköznek” a vasúti

munkások körében különösen fontos szerep jutott. 1907 nyarán kihasználva, hogy a Vasúti Munkások Országos Szövetségének még voltak helyi szervezetei, a bizalmiértekezleten elfogadták a Vasutasok Szabad Szervezetének szervezeti szabályzatát. A szabályzat kimondta, hogy a szabad szervezet „fennállása és vezetése” a bizalmiférfi rendszeren alapszik. Tagnak a szabad szervezet elfogad minden vasutast, rangjára és foglalkozására való tekintet nélkül. A szabályzat foglalkozott nemcsak a harci feladatokkal, a munka ellenőrzésének biztosításával, hanem az egész mozgalom további vezetésének kérdésével is. Körültekintéssel és bölcs előrelátással — ezt igazolják a következő évek eseményei — a szabad szervezet vezetését a Magyar Vasutas

Országos Lapbizottságára ruházza. A szervezeti szabályzat XIX. pontja kimondja: „Az országos lapbizottság vezeti a főváros és az egész ország vasúti alkalmazottainak ügyeit. Vezeti az agitációt, egyszóval vezeti az agitáció minden nemét. Vezeti a sztrájkokat, passzív rezisztenciákat, megvizsgál minden sérelmet, azt lehető minden eszközzel orvosolni törekszik. Minden olyan mozgalmat, amelyet a szövetség nem vezethet — intézi. A szaklap szerkesztéséről gondoskodik és azt irányítja. Képviseli a vasutasokat a politikai mozgalomban. Gyűléseket és értekezleteket rendez, a szervezet és a bizalmi férfi rendszer kiépítését irányítja.” — A *Magyar Vasutas* című lap, amely a szocialista vasutasmozgalom kibontakozása kezdetétől fogva szinte be-

töltötte „a kollektív agitátor, szervező és propagandista” szerepét, a vasutasmozgalomra nehezedő nyomás közepette továbbra is eredményesen látta el feladatát.

1907 szeptemberében a MÁV igazgatósága már megkezdi hajszáját az Országos Lapbizottság tagjai ellen. A fokozódó kormányterror közepette hívták össze a Vasutasok Országos Szövetsége második országos közgyűlését 1908. február 2—3-ra. Ezen a közgyűlésen választották Landler Jenőt, aki ekkor már második éve tevékenykedett igen aktívan a szövetségben, a szövetség tiszteletbeli tagjává.

1908-ban a kormány egymás után valóra váltotta mindazokat a retorziókat, amelyeket a vasutasság mozgalmával kapcsolatosan már korábban is kilátásba

helyezett. A Vasúti Munkások Országos Szövetsége saját jövőjét illető illúziók nélkül — abból a célból, hogy a lapot és mindenekelőtt a lapbizottságot a kormány terrorja alól mentesítse — rendkívüli közgyűlésen, szeptember 6-án kijelentette, hogy a *Magyar Vasutas* című lap megszűnik a szövetség hivatalos közlönye lenni. Tovább is foglalkozik majd a vasutasokat érintő kérdésekkel, de ezt mint olyan önálló politikai lap teszi, amely az eddigieknél fokozottabb mértékben szorul a vasutasok támogatására. A lapot mentő akció időben elvégzett jó taktikai húzás volt. Október 14-én a kereskedelemügyi miniszter ugyanis felfüggesztette a Vasúti Munkások Országos Szövetségének működését, november 8-án pedig rendeletileg feloszlatta.

Az önálló politikai lapra természetesen nem lehetett érvényesíteni a szövetséget ért tiltó rendelkezéseket. A *Magyar Vasutas* továbbra is megjelent. Munkatársai közé hivatalosan is beléptek elismert szociáldemokrata vezetők, aktív pártfunkcionáriusok: dr. Rónai Zoltán, dr. Landler Jenő, dr. Kunfi Zsigmond, Tarczai Lajos, Strasser József, Bárd Imre. A szerkesztő bizottság névsorát, az előfizetési felhívással együtt, a lap november 1-i száma közreadta, ezzel jelezte az önálló lap valóságos politikai karakterét.

A következő években Landler Jenő élete még szorosabban összefonódott a vasutasmozgalommal. Cikkei — bár az esetek többségében szerzőjük aláírással nem jegyezte őket, de a latin idézetek,

mitológiai példák árulkodtak a szerző személyéről — a *Magyar Vasutas* szinte minden számában megtalálhatók. Most már nemcsak arról van szó, hogy Landler minden kérdésben ingyenes jogi tanácsot és jogvédelmet nyújt az arra rászorulóknak, hanem arról, hogy a vasúti munkások gondjait magára vállaló jogász részt vesz a szervezkedés mindennapi küzdelmeiben, és azt a meggondolt politikai vezető, a tudatos szociáldemokrata harcos felelősségével teszi. Amikor cikkeiben valamilyen kérdésről többes szám első személyben mondott véleményt, a „mi”-n a szociáldemokratákat értette.

A szociáldemokrata párt, amelyhez 1908-ban Landler Jenő csatlakozott, idestova két évtizedes politikai küzdelemben megerősödött párt volt. Programja — a

német példa nyomán kidolgozva — 1903-ban keletkezett, és pontosan meghatározta a munkásosztály harcának végső célkitűzését, az osztály nélküli szocialista társadalom megteremtését. Hangsúlyozta, hogy a cél eléréséhez a munkásosztály politikai harcára, s ennek eredményeként a hatalom megszerzésére van szükség. E cél eléréséért vívott küzdelemben a szociáldemokrata pártnak megoldást kellett találnia a magyar társadalom fejlődéséből fakadó valamennyi ellentmondásra.

A párt a kilencszázas évek elejétől a középpontba az általános titkos választójogért való küzdelmet állította. A pártvezetőség elképzelései szerint a választójogi küzdelem sikerén múlt, hogy a polgári demokratikus rendszer kialakításá-

val megvalósulhassanak a szocializmusba való átmenet békés feltételei. 1905 és 1908 között a munkásmozgalom szinte minden megmozdulásának vezérelve a választójogért vívott küzdelem volt.

A tömeges szociáldemokrata munkásmegmozdulások következtében az uralkodó osztályok tartottak a munkáspárttól. De a nagyszámú tüntetés nem hozott sikereket a MSZDP számára. Politikai célkitűzéseiből a párt vajmi keveset tudott megvalósítani. Így a tömegmozgalom egyfelől a szociáldemokrata munkásság erejét példázta, másfelől a kudarcok a MSZDP vezetőségének valamiféle koncepcionális gyengeségére utaltak. A gyengeség forrása az volt, hogy a szociáldemokrata vezetők túlértékelték az általános titkos választójog révén létrehozott

parlamentarizmus lehetséges szerepét az ország demokratikus átalakításában. Szűken értelmezték viszont a munkásosztály demokratikus szövetségi politikáját. Fígyelmen kívül hagyták a számba jöhető szövetségesek széles táborát. Így a szociáldemokrata pártnak ez időben még nem volt a magyarországi agrárviszonyokat figyelembe vevő agrárprogramja és nem volt átgondolt elképzelése az ország nemzetiségi lakossága problémáinak megoldására sem.

A szociáldemokrata párt vezetőségének taktikája, e taktikai vonal kudarcai, a demokratikus szövetségi politika hiánya állították szembe a párt vezetőségével 1905 és 1911 között a különböző ellenzéki csoportokat. E csoportok kritikai észrevételei azonban a nagyobb mun-

kástömegekre hatástalanok maradtak. Éspedig azért, mert az egyes csoportok különböző kérdésekben bírálták a szociáldemokrata párt politikáját, eltérő időpontokban jelentkeztek nézeteikkel, és maguk sem adtak megfelelő választ a magyar társadalom ellentmondásainak feloldására.

Az ellenzék nézetei kevés munkáshoz jutottak el. A szervezett munkások döntő többsége bizalommal volt a szociáldemokrata párt vezetősége iránt. Az MSZDP, amely a nemzetközi munkásmozgalom centrista irányzatához állt közel, élvezte a kor legtekintélyesebb szociáldemokrata vezetőinek támogatását és olyan elismert vezetőkre hivatkozott, mint például Bebel vagy Kautsky.

Nincs tudomásunk arról, vajon a szo-

ciáldemokrata párthoz való csatlakozásának idején Landler Jenő figyelemmel kísérte-e az ellenzéket. Kétségtelen, hogy a munkássággal szoros kapcsolatot tartó jogász elismerte a szociáldemokrata párt elfogadott vezetőségét, bizalommal volt iránta. Jól érezte magát a párt soraiban. A szociáldemokrata mozgalom egyértelműen azt a politikai mozgalmat jelentette számára, amely jobb, emberibb társadalomért harcol. Ezt a társadalmat akarta elérni, amely szerint „az ember egyéniségének is leginkább kedvező. Benne van a legjózanabb önzés és a teljes altruizmus.” Bölcs szavak és elgondolkoztató megállapítás. Bizonyítják, hogy a tömegmozgalmak vezetőjeként ismert és elismert Landler az élet minden kérdésében embercentrikus alapállásból mon-

dott véleményt, de bizonyítják azt is, hogy az emberekbe vetett hite emberismerettel párosult. Ezért illúzió nélkül vállalta egy eljövendő kollektív társadalom ellentmondásait is. A későbbiek folyamán ez a reális, illúziók nélküli, de mindig következetes, elvi hűség a szocialista mozgalom iránt csak tovább erősödött Landler Jenőben.

Landler Kunfi Zsigmonddal, Rónai Zoltánnal, Varga Jenővel, Pogány Józseffel együtt került a szociáldemokrata pártnak ha nem is a vezetőségébe, de mindenesetre élgárdájába. Amíg azonban az említettek ebben az időben elméleti munkássággal is gazdagították a szociáldemokrata mozgalmat, Landler megmaradt tömegmunkát végző, elsősorban a vasutasok érdekeit képviselő pártmunkásnak. Ha elmé-

leti töltésű, nagyobb lélegzetű munkával nem is járult hozzá a szociáldemokrata párt eszmei arculatának alakításához, mint képzett ügyvéd a „jog” nagyítólencséje alá helyezve a törvénytervezeteket; segítette pártja politikai küzdelmeit. A valósággal szembesítette a törvéncikelyeket. De nem elégedett meg annyival, hogy esetenként és visszatérően elmagyarázza, mennyiben és hogyan játsszák ki a paragrafusok által a jogfosztott tömegeket. Jogászi készséggel megtalálta a gyógyírt is, kimunkálta egy-egy harci szakaszban a paragrafusok alól a kibúvás lehetőségét. Landler, bár nem végzett elemző elméleti munkát, a társadalmi mozgást figyelve a társadalmat mozgató erők és összefüggések lényegére mutatott rá. Minden cikke, felszólalása ezt pél-

dázza, így az a cikksorozat is, amely 1911 nyarán a *Népszavában* jelent meg. Nemcsak azt közölte a munkásolvasóval, hogy a véderőről szóló törvényjavaslat, amennyiben törvényerőre emelkedik — hiába ígér kétéves katonai szolgálatot —, több embert fog három évig fegyverben tartani, mint amennyi addig a hadsereg kötelékében szolgált, hanem rámutatott a háborús készülődésre és a törvénytervezetnek a nagybirtokosok érdekeit szolgáló tendenciáira is. Hiszen, amint Landler ezt megfogalmazta, „17—36 éves minden férfi kivándorlásának megtiltása akár állításköteles, akár nem, akár terheli szolgálati kötelesség, akár nem: ez már nem létszámféltés, ez — az olcsóbb munkabér”.

Cikkei, felszólalásai, előadásai, sze-

mináriumai révén népszerűsége állandóan növekedett. Már nemcsak a vasutasok Landlerje volt, ismert alakja lett a VIII. kerületi szociáldemokrata szervezetnek is. 1911-ben a kerületi végrehajtó bizottság soraiba is beválasztották. Funkciójától azonban hamarosan meg kellett válnia, mivel bizonyos kérdésekben szembekerült a pártvezetőség intencióival.

Magyarország politikai életében 1909 végén változást hozott a koalíciós kormány bukása. Az új kormány tagjai a Tisza István politikai koncepcióját követő Nemzeti Munkapártból kerültek ki. A régi 67-esek visszakerültek a kormányzásba: az 1910-es választásokon elsőprő győzelmet aratva, az ő politikájuk érvényesült 1918-ig.

A 67-esek visszatérése politikai ígérgetések közepette ment végbe. Az új kormány ismét — a magyarországi politikai életben ki tudja hányadszor — az általános választójog bevezetésére tett ígéretet. Több politikai szabadsággal kecsegtette a nemzetiségeket, valamint ígért a parasztpártoknak is. Ám csakhamar kiderült, hogy választójogot a magyar munkásság Khuen-Hédervárytól sem fog kapni. A választójogért való küzdelem a szociáldemokrata párt centrális kérdése maradt, érdekében új taktikával kísérletezett. Tapasztalatai, a kormánypártot és az ellenzéket illetően szinte egyformán rosszak voltak, így a Függetlenségi Párt Justh Gyula vezette csoportjában vélte felismerni azt a politikai partnert, amellyel a választójogi

küzdelmet megharcolhatja. Kétségtelen, hogy ez az összefogás valamiféle, az uralkodó körökkel szemben álló demokratikus csoportosulást jelentett.

Ennek lehetőségeit kihasználni, elfogadható formáit megtalálni, ez a kérdés került az 1911-es szociáldemokrata kongresszus vitáinak középpontjába. A szociáldemokrata párt vezetősége — ezt mutatta a kongresszusi határozat is — az együttműködésnek azt a kombinált formáját tartotta célravezetőnek, melynek értelmében a Justh-párt a parlamentben vívná meg a küzdelmet, míg a szociáldemokrata párt „a szervezett munkásság erejének és minden eszközének felhasználásával” támogatná őket.

Landler Jenő, akinek ez volt a szociáldemokrata pártban az első kongresszusi

szereplése, felszólalásában a polgári és szociáldemokrata együttműködés tartalmi és formai módózatait egyaránt kifogásolta. Nem mintha nem lett volna híve az általános választójogért vívott küzdelemnek. Hosszan idézhetnénk korábbi és későbbi cikkeiből, felszólalásai-
ból, melyekben nemegyszer hangsúlyozta a választójog kivívásának szükségességét, de az addigi politikai tevékenységében szerzett tapasztalatai alapján félt a polgári pártokkal való mindenféle elkötelezettségtől. Álláspontját nyilván befolyásolta az a körülmény, hogy a szociáldemokrata párt politikai partnerként olyan pártot kívánt megnyerni, amelynek tagjai sorában Landler ott látta azokat, akikkel szemben ő a korábbi években hosszú és keserves küzdelmet

folytatott a vasúti munkások érdekeinek védelmében. Amikor a pártvezetőséggel szemben a határozati javaslat módosítását kérte, támaszkodhatott korábbi tapasztalataira, felidézhetette akár az 1904-es vasutassztrájk, akár az 1906-os villamosvasutas-sztrájk emlékeit, amikor a polgári politikusok a céltudatos tömegmozgalom láttán meghátráltak, takarodót fújtak. A koalíciós kormány idején a vasutasok érdekében vívott politikai küzdelmei tették Landlert a szociáldemokrata párt vezetőségénél körültekintőbb taktikussá. Ezért követelte makacs következetességgel, hogy folytasson a szociáldemokrata párt önálló, céltudatos osztálypolitikát.

Kongresszusi felszólalásában a polgári-szociáldemokrata szövetségnek éppen azokra a gyengéire mutatott rá, amelyek

a szociáldemokraták számára az elkötelezettséget jelentették már akkor, amikor a politikai partner nemhogy cselekedettel, de még ígérettel sem kötelezte el magát az együttműködésre. Landler ezen a kongresszuson és a későbbi kongresszusokon elhangzó felszólalásaiban nem győzte hangsúlyozni az önálló proletár politika, a szociáldemokrata párt politikai önállóságának fontosságát. Mindez azonban nem jelentett valamiféle szektás elzárkózást. Az 1911-es kongresszusi felszólalásának záró sorai tartalmazzák azt az elvi platformot is, melynek alapján az együttműködést megengedhetőnek vélte. Landler elképzelhetőnek tartotta ugyanis a polgári pártokkal való együttműködést, ha az a társadalmi fejlődés irányába hat, a proletariátus érdekeit szolgálja.

De csak olyan együttműködést tudott elképzelni, amely nem jelent uszálypolitikát, alárendeltséget, és biztosítja a munkásmozgalom függetlenségét. Vagyis Landler már abban az időben is, amikor még lényegében elfogadta a szociáldemokrata párt vezetőségének politikáját, visszautasított minden olyan törekvést, amely a taktikából eleve önigazoló elvi politikát formál.

Landler Jenő első világháború előtti évei a tömegek között végzett újabb és újabb munkával, a vasutasok érdekeinek védelmében kifejtett erőfeszítésekkel teltek el. Részt vállalt a vidéki pártoktatásban, számtalan gyűlés és előadás szónoka volt, nemcsak a fővárosban, hanem jó néhány vidéki városban is. Sokan megismerték és megszerették. Ezekből a

mozgalmas évekből életre szóló baráti, harcostársi kapcsolatokat gyűjtött.

Propaganda- és agitációs munkája alapos elméleti felkészülést igényelt, tehát behatóan foglalkozott Marx és Engels tanításaival. Nemcsak a módszert, a konkrét helyzet konkrét elemzését sajátította el, nemcsak az osztályharcról szóló marxi tételeket tanulmányozta, hanem kiterjedt figyelme a nemzetközi munkásmozgalom egésze által megtett útra, a munkásmozgalom történetére. Később a Tanácsköztársaság megdöntését követő években is sokat és szívesen foglalkozott a munkásmozgalom történetével.

HÁBORÚ ÉS FORRADALOM

Az első világháború kitörése új helyzetet teremtett a szocialista munkásmozgalom számára. A háború talán elhallgattatja a múzskákat, de mindenképpen szilenciutumot rendelt a szociáldemokrata pártmozgalom számára. A csend csak átmeneti volt. A háború első hónapjainak nacionalista hullámverését hamarosan a dolgozókat sújtó háborús terhek miatti elkese-redés váltotta fel.

Landler a háborús esztendőkből, ha lehet, még elmélyültebben foglalkozott a vasutasmozgalom szervezésével. A vasutasokat a háború különösen nagy erőpróba elé állította. A hadigépezet pontos vasúti közlekedést követelt, s a nagy fizi-

kai megterhelés nem járt együtt megfelelő anyagi és társadalmi megbecsüléssel. Így a háborús terror, elnyomás és kifáradás hatására a vasúti munkásság lett a magyar munkásosztálynak egyik „legérzékenyebb”, az elnyomásra ellenállással válaszoló rétege. Szakmai értekezleteken a vasúti munkások már 1915-ben helyzetük megjavításának módját és lehetőségeit latolgatták. 1915–1916-ban egyes nagy pályaudvarok és műhelyrészlegek munkásai — a kivételes törvények és a katonai felügyelet ellenére — követeléseik teljesítése érdekében a munkabeszüntetés harci eszközéhez folyamodtak. „Ami a világháborúban páratlanul egyedülálló: a déli vasúton, olasz offenzívánk legelején, a vasutasok megállítják a katonaszállító vonatokat” — emlékezik

később Landler ezeknek az esztendőnek munkásküzdelmeire.

A háború egész tartama alatt tovább dolgozott a Magyar Vasutas Országos Lapbizottságban, az illegálisan működő Vasutasok Szabad Szervezetében. Cikkeire az újság szinte valamennyi számában ráismerhetünk. Csak ráismerhetünk, hiszen a lap óvta szerzőit, 1917-ig nem jelezte aláírás a cikkeket. Azután sem minden esetben. Nem szerepel aláírás az alatt a kommentár alatt sem, amely megmagyarázza a tennivalókat, amikor 1915 februárjában a *Magyar Vasutasra* is kiterjesztették a cenzúrát. A szellemes, ellenállásra buzdító szövegből, amely tulajdonképpen leckét is ad a cenzúra kijátszására, a szerzőben Landler személyére következtetünk. Landler latin

közhmondások és mitológiai példák mellett, szívesen idézett magyar költőket fel-
szólalásaiban, beszédeiben. Elsősorban
Petőfit, de sokszor Arany Jánost. Arany
Jánostól kölcsönzi gondolatát az a szel-
lemes kommentár is, mely így hangzik
„Magától értetődik, hogy e végzésnek
eleget kell tennünk. Eleget teszünk ennek
a határozatnak annál inkább, mert meg
vagyunk győződve, hogy a *Magyar
Vasutas*, amint az egész háború alatt egy
betű olyant nem írt, ami a köz érdekeit
sértené, úgy a jövőben sem fog semmit
az ügyészség hasábjain találni. Végtére
ott, ahol annyi baj és annyi jaj van, nem-
csak a walesi bárd, de egy becsületes
vasúti munkásorgánus sem kiálthatja,
hogy »Éljen Eduard«. De ismerve a buda-
pesti ügyészség pártatlanságát, meg va-

gyunk győződve, hogy ezt tőlünk nem is kívánja és viszont csupán azért, mert tárgyilagosan sérelmeket hozunk felszínre, nem fogják foltokkal megbélyegezni a »Magyar Vasutas«-t, jobban mondva az igazmondás szabadságát még akkor sem, ha a M. Kir. Államvasutakról van szó.”

Az ügyészség Váry Alberttel az élen természetesen nem bizonyult „pártatlannak” és a *Magyar Vasutas* 1915–1916-os évfolyamaiban feltűnnek a cenzúra teremtetete fehér foltok. De a lap mégis sokat elmond a háborús vasutaséletről, vasúti mozgalomról. A vasúti munkásság ellenállásáról kétségtelen, hogy csak a sorok között olvashatunk, de a szervezkedés legalizálásra törő céltudatos harcot cikkről cikke nyomon lehet követni.

Történeti irodalmunk gyakran és méltán nevezi az 1917-es esztendőt a „reménység évének”. 1917-ben a háborús elfáradás jelei már nagy mértékben megmutatkoztak, mind több szó esett a békéről. Olvasóinak hangulatához alkalmazkodva, a béke vágyát fejezte ki a *Magyar Vasutas* is. Az új esztendőt köszöntő vezércikke örömteli sorokban ismertette az 1916 novemberében trónra lépő új uralkodó, IV. Károly béketerveit, a nemzetközi szociáldemokrácia tavaszra tervezett tárgyalásait, az Egyesült Államok elnökének, Wilsonnak 1916. decemberi békeüzenetét. A lap szerkesztősége azonban azzal is tisztában volt, hogy a béke megteremtése és a békés korszak beköszöntése egyben új küzdelmeket fog hozni a magyar vasutasmozgalomban.

Az új harci szakasz hamar bekövetkezett. IV. Károly különbékére irányuló erőfeszítései óvatos reformtörekvésekkel jártak együtt. Ezek elsősorban a választójog kiszélesítésével voltak kapcsolatban. Olyan reformtervek fogalmazódtak meg, keltettek új reményeket, amelyek alkalmasak voltak arra, hogy mozgásba hozzák az Osztrák—Magyar Monarchia országainak politikai életét.

A magyar parlamentben élesen összecsapott a háborús kormánypárt és a különbékét szorgalmazó ellenzék. A parlamenten kívül 1917 tavaszától egyre gyakrabban hallatta hangját a munkásosztály. Az orosz februári forradalom győzelme felrázta minden ország munkásságát, és amint azt a *Magyar Vasutas* megfogalmazta: „az orosz forradalom világtörté-

nelmi eseménye hirtelen a szocialista pártok felé fordította mindenki tekintetét.”

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt politikájában is a békelehetőségek latolgatása került előtérbe. A választójog esetleges kiszélesítésére vonatkozó tervek új reményeket ébresztettek a szociáldemokrata párt vezetőiben. Landler, az „utca Ludendorffja” — ahogy őt 1918 őszén Hatvany Lajos találóan nevezte — teljes energiájával vetette bele magát az új lehetőségek előtt álló tömegmozgalomba.

1917. május elsejét a mielőbbi békekötés reményében ünnepelte Európa proletariátusa. A magyar munkásság is munkaszünetet tartott. Tizenkét szakszervezetben csendes megemlékezésen, majd a délutáni órákban nagygyűléseken

fejezte ki békevágyát. Landler Jenő hater-
zer vasúti munkás előtt beszélt. E nagy-
gyűlések, valamint a május 2-án egy órán
át tartó politikai sztrájk voltak bevezetői
a következő hetek, hónapok gazdasági és
politikai mozgalmainak. Május végén,
június elején Landler újabb sztrájkot
szervezett a vasutasok körében, június
8-án a Tisza-kormány bukását követő
városházi választójogi nagygyűlésre kivo-
nuló vasutasok meghallgathatták az ő fel-
szólalását is. Ugyancsak júniusban Land-
ler az újjáalakult ferencvárosi pártszer-
vezet munkájában is részt vállalt. Július
közepén, a szociáldemokrata párt és a
Szakszervezeti Tanács közélélmzési érte-
kezletén, augusztus 5-én Szolnokon mond-
ta el véleményét az Esterházy-kormány
politikájáról. Augusztus 26-án a vasúti

munkások országos értekezletén a vasúti munkások háború alatti tevékenységét és a legális szervezkedéshez való jogát követelte. Szeptember 23-án Érsekújvárott, a kinevezett vasúti alkalmazottak gyűlésén, az egységes vasúti szervezet megvalósítását szorgalmazta, október 31-én pedig Budapesten ismertette a legális vasutas-szervezet alapszabályait. November 9-én a régi képviselőházban, ahol az egybegyűlt vasutasok gazdasági követeléseivel folyt a vita — talán az elsők között az országban —, az orosz proletárforradalom győzelmét élte. Ő vett részt a vasúti munkások képviselőletében a szociáldemokrata párt 1917. januári országos értekezletén, majd a bizalmi testület ülésén 1917 tavaszán és ősszel az MSZDP rendkívüli pártkongresszusán.

A zsúfolt 1917-es esztendő Landler Jenő életében a politikai fejlődés új szakaszának megnyitója. Ekkor kezd a szociáldemokrata párt vezetősége álláspontjával a korábbinál élesebben szembehelyezkedni. Fejlődése azonban korántsem egyenes ívű; állásfoglalásait több tényező is befolyásolta. Landler, mint azt a június 8-i nagygyűlés bizonyította, híve a munkásság választójogáért vívott küzdelemnek; vasúti munkásai élén harcolt a Tisza-kormány megbuktatásáért. Csak-hogy mint a vasutasok szervezete legalitásáért küzdő szakszervezeti vezetőnek azt kellett tapasztalnia, hogy az általa képviselt munkásrétegek szervezkedési jogát az Esterházy-kormány, majd a Wekerle-kormány sem adja meg inkább, mint a gyűlölt Tisza István. Neki mint a

vasúti dolgozók vezetőjének egyformán rossz tapasztalatai voltak minden kormánnyal, üljenek abban konzervatívok vagy liberálisok. Landler Jenő az állami alkalmazottak szószólójaként minden esetben szemben találja magát a kapitalista állammal, „a legkizsákmányolóbb munkáltatóval”. Ennek következtében a kapitalista körök bármelyikével szemben fenntartásai továbbra is nagyobbak maradtak, mint a szociáldemokrata párt vezetői jó részének. A vasúti munkások szervezkedési jogáért vívott küzdelemben pedig nem kapott megfelelő támogatást a szociáldemokrata párt vezetőitől sem.

Ebben az időben keletkezett beszédei, illetve az azokról nagyon töredékesen fennmaradt rendőrségi feljegyzések arra

utalnak, hogy ő, aki mindenekfölött bízott a tömegmozgalom erejében, a békétől nem demokratikus átalakulást várt, mint a szociáldemokrata párt vezetősége, hanem alapvető társadalmi változást remélt. Szemben a pártvezetőség hivatalos politikájával, Landler a szocialista forradalom perspektívájában bízott. Igaz, a forradalomhoz vezető utat nem a szociáldemokrata párttal való szakításban, hanem inkább az 1903-as program célkitűzéseihöz való visszatérésben vélte felfedezni. Ezért mondja a MSZDP 1917. január 23-i országos értekezletén, hogy amennyiben nézetei nem volnának radikálisak, az adott viszonyok között radikálissá kellene lenniük. Mert — „kell a pártban egy áramlatnak lenni, amely a mai nagy zűrzavarban megőrizze a régi

tradíciót”. Landler januárban elítélte a szociáldemokrata párt vezetőségét, hogy túlságosan nagy bizalommal volt az új király iránt. Tetszését az sem nyerte meg, hogy a szociáldemokrata párt részt vett a Választójogi Blokk munkájában, amely a Justh—Károlyi-csoport kezdeményezésére 1917. júniusban alakult meg, s amelyben a demokraták és a polgári radikálisok is részt vettek. Landler ekkor is makacsul ragaszkodott a korábban is sokszor hangoztatott, a polgári pártoktól független szocialista osztálypolitikához. A szociáldemokrata párt legjobb tradícióit és az önálló osztálypolitikát látta veszélyben forogni akkor, amikor a szakszervezeti bizalmiférfiak januári ülésén a vasasok arra törekedtek, hogy kivonják a szociáldemokrata párt befolyása alól a

szakszervezeteket, puccsal megbuktassák a pártvezetőséget. Landler a januári bizalmiértekezleten és az áprilisi rendkívüli kongresszuson is a pártvezetőség védelmében szólt, holott a pártvezetőség által folytatott taktikával, jól tudjuk, nem értett egyet. Tevékenységében és állásfoglalásaiban sok az ellentmondás és ez szinte természetes. A tömegmozgalmat vezető, forradalmi harcot szorgalmazó, de ugyanakkor a mozgalom egységét féltő pártvezető nyilván ellentmondásba kellett hogy kerüljön önmagával mint az illegális mozgalmat legalitásba hozni kívánó szakszervezeti vezetővel. Ezért van az, hogy június 25-én például Landler Ágoston Péterrel történt beszélgetése alkalmával szinte sajnálkozott, hogy a munkásokat valósággal vissza kell tar-

tania a sztrájktól, jóllehet a kormány meghátrál a munkások előtt és a felvonuló katonaság is a sztrájkolókhöz húz. November 9-én viszont, ugyanazon az értekezleten, melyen az orosz szocialista forradalmat köszöntötte, arra kérte az egybegyűlt vasutasokat, hogy ne hagyják magukat indulataiktól elragadtatni, hanem igyekezzenek gazdasági követeléseiket békés úton elérni. De már november 25-én az újabb rendkívüli pártkongresszuson Preusz Mórral együtt azt indítványozta: a kongresszus határozati javaslatára mondja ki, hogy amennyiben a kormány az előterjesztett követeléseket nem teljesíti, a legkíméletlenebb eszközökkel el kell érni megbuktatását. December 14-én pedig több ezer tüntető vasúti munkás képviselőjében a MÁV igazgató-

ságával elfogadtatja a vasúti munkások gazdasági követeléseit.

Amikor a breszti fegyverszüneti tárgyalások a központi hatalmak annexiós követelései miatt kátyúba jutottak, a munkásság Németországban s a Monarchia országaiban sztrájkba lépett, hogy a fegyverszüneti megegyezést kikényszerítse kormányaitól. A magyarországi sztrájk szervezésében Landler vezető szerepet vállalt, de a februári kongresszuson nem hibáztatja az MSZDP vezetőit, hogy a sztrájkot leszerelték. Ellenkezőleg, ismét a pártegység védelmében kért szót. Elfogadja a pártvezetőség javaslatát, mert az készséget mutatott arra, hogy szakítson Vázsonyi csoportjával és más polgári pártokkal. „Amikor a magyarországi munkásságra olyan idők várnak,

mint amilyenek a bekövetkezendő idők, akkor itt, ezen a kongresszuson minden kicsinyes kritikának el kell némulnia, különösen, amikor a pártvezetőség olyan indítványokkal jön, amelyekről nincs joga feltételezni senkinek ezekben a komoly időkben, hogy azokat megvalósítani nem fogja.”

Életvitelében a következő hónapokban nincsen különös változás. Részt vesz a munkásság megmozdulásaiban, több gyűlésen felszólal. Változatlan szívóssággal küzd a vasutas szakszervezet legalizálásának elismertetéséért. Egy brosúrában, melyet a *Népszava* Szocialista Agitációs Füzetek számára készített, és melynek címe *Egy mindnyájunkért, mindnyájan egyért*, kifejti nézeteit a munkásszolidaritásról. A háború negyedik évé-

ben, a várva várt béke küszöbén, azt fejtegeti, hogy az osztályközösség az emberi összetartozásnak leglényegesebb kohéziós ereje. Rámutat arra, hogy a burzsoá ideológia, vallásosság és a polgárság által hirdetett hazafias tanítások megakadályozzák a proletariátus tisztánlátását. Ugyanakkor tanulmánya nem veti el a proletárhazafiság gondolatát, hanem rendkívül részletesen bebizonyítja a hazafiság és nemzetköziség dialektikus egységét. A mai olvasó számára nagyon is egyszerűnek, sőt egyszerűsítőnek tűnhetnek szavai, mégis, amit itt elmondott a hazafiság és nemzetköziség összefüggéseiről, az napjainkban is helytálló marxista értelmezés. „Hiszen érthető: ösztönszerűen vonzódik az ember ahhoz a helyhez, ahol életét tölti. Ebből erényt

csinálnak. Ez azonban még nem erény. Bárhogyan szeretem Budapestet, vagy egész Magyarországot, ez az én szeretetem nem megy erényszámba. Erény önzetlenség nélkül nincs. Az ösztönös vonzódás még akkor sem lesz azzá, ha mindenkit agyonverek, aki kevésbé vonzódik a hazához, mint én, ha naphosszat mást sem teszek, mint kiabálom, hogy mennyire szeretem szülőföldemet. Akkor sem, ha mintaképe vagyok, a hazai hagyományokhoz, szokásokhoz, viselethez való ragaszkodásnak. Akkor sem, ha végsőkéig gyűlölök más nemzetbelit, ha egész életemet ennek a gyűlöletszításnak szentelem. Ha ellenben annak ellenére, hogy magam bőségben úszom a hazában, meglátom milliónyi honfitársam nyomorát, és azt mondom, hogy ez így nincs jól és

cselekedeteimmal a magam egyéni érdekeinek rovására is odahatok, hogy ez megváltozzék; ha a fennálló intézmények nekem minden jogot és minden kiváltságot biztosítanak, és mégis a hazámbeli többiek jogtalanságát megszüntető intézményekért harcolok; ha az a törekvésem, hogy minden, velem egy területen lakó, a legmagasabb kultúra intézményeit élvezve jólétben éljen, akár egyeznek ezek a hagyományokkal és önző érdekeimmel, akár nem; ha minden életmegnyilvánulásom alapelve, hogy honfitársaim a béke áldásait élvezhessék, nem gyűlöletet szítok más népek ellen, de azon munkálkodom, hogy a népek barátságos megértése zavartalan legyen: akkor erény a hazafiságom, mert nemcsak a magam érdekét, a magam jogát, a magam jólétét

biztosító intézményeket látom, de látom a velem egyfajta valamennyi nyomorát, szenvedéseit, jogtalanságát és az ezeket biztosító intézményeket.

Arról aztán senki sem tehet, hogy ez a hazafiság nem az iskolában tanított valami, hanem a szó nemes értelmében vett hazafiság. Arról sem, hogy az ilyen hazafiság egyáltalán nem ellenkezik a nemzetköziséggel, sőt, hogy az maga a nemzetköziség. Ez az érzés és az ebből fakadó érdek azonban nagyon is megfér azzal a nagyobb érdekekkel, melyről előbbi fejezetben szoltunk. Az ilyen hazafias érdek a proletariátus nemzetközi osztályérdekével egyáltalán nem ellenkezik, sőt egyenesen elképzelhetetlen tartalmilag e nélkül.”

1918 májusában írta Landler tanulmányát a proletárszolidaritásról. Júniusban

az országos politikai megmozdulás szervezőjévé lett. Olyan megmozdulás élére került, amely több lett, mint a szolidaritás egy szép példázata. Kiindulópontja volt a munkásság új stílusú forradalmi küzdelmeinek. Magyarországon is megteremtette a proletárszolidaritást képviselő, nemzetközileg új munkásszervezetet, a munkástanácsot.

A sztrájk megkezdése előtti időszakban úgy látszott, hogy a magyar uralkodó osztályoknak az a része, amely a német szövetséges melletti kitartást hirdette, szilárd. A polgári ellenzéki körök a különbéke szószólói eredményesebb tevékenységük érdekében ismét eljutottak egy újbóli összefogás gondolatához. A szociáldemokrata párt vezetői — feladva a februári kongresszuson elfogadott elvei-

ket — szorgalmazták a polgári körökhöz való közeledést. Landlernek azt kellett tapasztalnia, hogy túlságosan jóhiszemű volt, amikor bízott a szociáldemokrata párt vezetősége politikai őszinteségében. A pártvezetőség kevés jelét adta annak, hogy a polgári pártokkal való összefogáson kívül is tenni készülne valamit, jóllehet a munkásság, katonaság hangulata, a szinte hetenként megújuló sztrájkok, az egyes katonai alakulatok megmozdulásai arra utaltak, a forradalmi erjedés megkezdődött. Ebben a helyzetben robbant ki a MÁV gépgyári összetűzés, majd az azt követő országos politikai sztrájk. Az történt, hogy a MÁV gépgyár munkásai a kereskedelmi miniszter bérrendezési ígérete ellenére sem kaptak fizetésemelést. Egy hónapig vár-

tak türelemmel, de azt tapasztalván, hogy a miniszteri ígéret ez alkalommal sem több, mint puszta szó, június 19-én abbahagyták a munkát. A sztrájkolókat a katonai parancsnokság ellenőrzése alatt álló állami üzemekben a csendőrök puskatussal „serkentették” munkára. A puskatussal hadakozó csendőrök és vasdorongokkal védekező munkások összecsapását csendőrségi sortűz fejezte be. Négy halott és 19 súlyos sebesült maradt fekvé a gyár udvarán. A sortűz eldördülése szinte jeladás volt, a munkások az utcára tódultak. A parlament elé vonultak, hogy tiltakozásukat a kormánynál bejelentsék. A parlament előtt Landler Jenő beszélt hozzájuk, és általánosságstrájkra szólította fel őket. Előzőleg a *Magyar Vasutas* szerkesztőségében a gyári bizal-

miférfiakkal tartott rövid megbeszélésen már elhatározták, hogy szolidaritást vállalnak a gépgyári munkásokkal. A bizalmiférfiak szervező munkája nyomán a felhívás visszhangra talált, a sztrájk először Budapesten és Pest környékén terjedt el, majd az ország valamennyi jelentős ipari központjában. Landlert június 21-én izgatás vétsége miatt letartóztatták. Beíltották a *Magyar Vasutast* is, mivel — amint az a minisztertanács jegyzőkönyvben olvasható — beigazolást nyert, hogy a sztrájkot központilag onnan szervezték. A rendőrség Landleren kívül sok munkásbizalmit, szakszervezeti tisztségviselőt is letartóztatott. Alapos munkát igyekeztek végezni, előállították például mindazokat a nyomdászokat, akik a sztrájkra hívó röplapot

kinyomtatták. A megtorláshullámot tömeges behívások, a munkásoknak a frontra küldése egészítette ki. Komoly leszámolásra készültek, ezért a letartóztatott Landlertól a rendőrségen azzal a „biztatással” vették el szemüvegét, hogy arra többet nem lesz szüksége.

A kormány terrorhadjárata a munkások ellen, a szociáldemokrata párt vezetőinek ravasz húzása, hogy a sztrájk kitörésekor alakult munkástanács aláírásával ellátott felhívással szüntessék be az országos megmozdulást június 27-én, kevés volt ahhoz, hogy feltartóztassa az eseményeket. Landler tizenegy heti vizsgálati fogság után szeptemberben szabadult. Ekkor már minden arra utalt, hogy a Monarchia az összeomlás küszöbén áll.

A szabadulását követő hetekben Landler szerepe egyre nagyobb jelentőségűvé vált a forradalom felé tartó proletariátus körében. Előfordul, hogy az ember — bármilyen tudatos is különben — cselekedete súlyát és annak hatását egész jövőjére a cselekvés pillanatában nem láthatja át. Landler Jenő sem gondolt arra, hogy lezárulóban van életének egy szakasza. Még nem érezte meg, hogy eltávolodóban van a szociáldemokrata mozgalomtól, amikor a hazai eseményeket figyelemmel követő Szamuely Tibor — mint ezt a *Bátrak helye a börtön* című cikke tanúsítja — a távoli Oroszországban már benne és letartóztatott társaiban azokat a munkásvezetőket köszöntötte, akiknek útja „a végigvitt osztályharcé, az el nem alkudott általános

sztrájké, annak folytatásaként a fegyveres felkelése, a proletárforradalomé”.

Október 13-án — két év leforgása alatt immár negyedszer — a szociáldemokrata párt ismét rendkívüli kongresszusra hívta egybe a munkásság vezetőit. A kongresszuson egyetlen napirend szerepelt: „A béke kérdése és Magyarország jövő fejlődésének megalapozása.” A napirend előadója Kunfi Zsigmond volt. A beszéd lényegében a szociáldemokrata párt Landler által is elfogadott október 8-i kiáltványának mondanivalóján nyugodott, sőt általános hangvételében annál radikálisabb is volt, az elmondottak néhány kérdésben mégsem nyerték meg tetszését. Disszonánsnak érezte, hogy az egybegyűltekből forradalmi lelkesedést kiváltó, nagyszabású beszédet Kunfi még-

is azzal a megállapítással fejezte be, hogy a politikai hatalom átvétele még nem időszerű. „Én nem értem egészen Kunfi elvtársamat — tűnődik hozzászólásában Landler. — Azt kell mondanom, amit egy nagy német mondott, hogy két lélek lakik benne, eine revolutionäre, und eine reformere.”

A Kunfit bíráló Landler ugyanis a szociáldemokrata párt október 8-i kiáltvány platformján állva, a kiáltvány szövegéből a forradalmi átalakulás reális lehetőségét olvasta ki, a forradalmi tömegmozgalomban pedig a megvalósítás biztosítékát látta. Éppen ezért a párt vezetősége által benyújtott határozati javaslatban foglaltakat nem tartotta szükségesnek megerősíteni a polgári pártokkal kötendő szövetséggel. Tehát ko-

rábbi kongresszusi felszólalásainak hagyományaihoz híven a határozati javaslat módosításában ismét önálló osztálypolitikát követelt. Csakhogy az előzőkhöz képest bizonyos változtatással. „Én az utolsó pont helyett, a következőket ajánlom a határozati javaslatához elfogadásra: A pártgyűlés kimondja, hogy a párt kiáltványában körvonalazott programot lelkesedéssel magáévá teszi. Örömmel fogad minden ilyen alapon álló, progresszív irányú személyi vagy párttagmozgást, de kérlelhetetlen harcot indít mindenki és minden párt ellen, amely más alapon Magyarországon politikát csinálni próbál” — hangzik a javaslata. A progresszív személyeken — ez is kiderül kongresszusi felszólalásából — Károlyi Mihályt és a hozzá hasonló politikusokat

értette. Javaslata ebben a megfogalmazásban két szempontból is érdekes. Tükrözi következetességét és a fejlődést, mely egyes kérdésekben végbement benne. Mint emlékezünk rá, 1911-ben már elképzelhetőnek tartotta, hogy a „szociáldemokrata párt küzdelmeiben előfordulhat, hogy találkozik polgári pártokkal”. Akkor azonban azt hangsúlyozta, hogy a szocialistáknak mindenkor meg kell tartaniuk önállóságukat. 1918. októberi javaslatában, amikor polgári személyeket és pártokat elfogad a proletariátus szövetségesének, nem a proletariátus önállóságát, különállását tartja fontosnak kiemelni, hanem azt, hogy a szövetségben belül biztosítani kell a proletariátus vezető szerepét. Hangsúlyozva, hogy az együttműködés mércéje: a proletariátus

által kitűzött cél megvalósításáért vívott közös küzdelem. Amennyiben azonban a proletariátus érdekei veszélyben forognak, Landler a szövetségesek, ez esetben tulajdonképpen már a volt szövetségesek elleni harcot tartotta szükségesnek. Módosító javaslatában végeredményben a marxista szövetségi politika dialektikáját fogalmazta meg. Konceptiója pontosítására és alkalmazására élete további korszakában az események bőven adnak majd alkalmat.

Landler módosító javaslatához elsőnek Pogány József csatlakozott, azzal egészítve ki, hogy az idő szükségessé teszi a munkástanácsok megalakítását. Nyisztor György és Zádor Pál némileg vitázva Landlerrel és Pogánnyal is, a pártvezetőség programjánál elvileg és politi-

kailag radikálisabb javaslatot terjesztett elő.

A kongresszus Landler módosító javaslatát a pártvezetőség kiegészítő mondatával — mely így hangzott: „a kialakuló akció formáinak és módjainak meghatározását a pártvezetőségre és a pártválasztmányra bízza” — fogadta el. Landler ezt megnyugvással vette tudomásul, felszólalásában nem tiltakozott a kiegészítés ellen, benne egy demokratikusabb megoldást látott csupán. Elfogadta tehát a pártvezetőség javaslatát, nem csatlakozott sem Pogány, sem Zádor az övénél radikálisabb, szocialista célkitűzéseket tartalmazó javaslatához.

A következő napok rohamosan felélénkülő politikai eseményeiben Landler nem jutott nagyobb szerephez nyilván

azért, mivel változatlanul nem tartozott a pártvezetőséghez. Nem volt tagja az október 25-én alakult Nemzeti Tanács Végrehajtó Bizottságának. A Nemzeti Tanácsban csak október 28-án jelent meg először, amikor az már az Astoria Szállodában ülésezett. Ezekben a napokban az utcán már óráról órára növekedett a tömegeket magával ragadó forradalmi elégedetlenség, a forradalom potenciális vezérkara viszont még mindig a királlyal való tárgyalások eredményeitől tette függővé cselekedeteit. A tétovázók, bizonytalankodók körében Landler a Nemzeti Tanácsban mint a Tanács iroda-vezetője, a céltudatos biztonságot jelentette. „Rögtön megéreztem, hogy ez az első igazán forradalmi alak, akivel találkoztam. Ahogy leültünk, mindjárt be-

szélni kezdett az agitatorikus és organizatorikus, erélyes ember fölényes biztonsá-
gával, hogy ezt így kell, ezt meg amúgy
kell” — írja visszaemlékezéseiben Hat-
vany Lajos.

Az októberi forradalomról szóló gaz-
dag memoárirodalomban, akármilyen
eltérően elevenítik is fel a magyar polgári
demokratikus forradalom győzelméhez
vezető napok eseményeit a visszaemléke-
zők, Landler személyét illetően senki sem
mond mást. A Nemzeti Tanács irodaveze-
tőjének tisztjében Landler Jenő a forra-
dalom valóságos vezetőjévé vált. A leg-
körültekintőbben, szívósan és célratö-
rően irányította az eseményeket. Ösztön-
zést adott az előrehaladásra és állj-t is
tudott mondani, ha a forradalom ese-
ményei úgy kívánták. Október 29-én

Károlyi Mihály oldalán megakadályozta, hogy a felfegyverzett munkások és a katonák között összecsapásra kerüljön sor. Október 30-án hűséges vasutasainak segítségével, az egyre aktivizálódó baloldali szocialisták közreműködésével, a Katonatanács tagjaival egyetértésben leállította a Budapestre irányuló vasúti forgalmat, megakadályozva a kormánynak azt a törekvését, hogy vidékről katonai egységet vethessen be a forradalmi Budapest ellen. Amikor — ugyancsak a memoárírók tanúsítják — Károlyi Mihály hazament lepihenni, Garami, Weltner és mások is jobbnak látták otthon bevárni a fejleményeket, Landler az Astoriában maradt és intézkedett. A letartóztatások esetére egy második garnitúra névsorának összeállításán fáradozott. S

amikor reggelre nemcsak megvirradt, hanem az is világossá vált, hogy a városparancsnok már nem ura a helyzetnek, a katonák a forradalom mellé álltak, a Nemzeti Tanács irodájában Pogány József, Magyar Lajos, Rónai Zoltán és más fiatal és lelkes szocialisták közreműködésével megkezdte az új rend szervezését.

A polgári demokratikus forradalom győzött, de Landler nem volt elégedett. Október 31-én ő igazi népforradalmat vezetett, nyilvánvalóan keserűség töltötte el, amikor a nagyszerű tömegmozgalommal kivívott forradalom után az új kormány a királynak tette le az esküt. Landler azonnal követelni kezdte a köztársaság kikiáltását. „A Nemzeti Tanácson belül az a kívánság merült fel, hogy Magyarország köztársasággá változ-

zék át. Különösen a szocialista Landler Jenő képviselte ezt az álláspontot, kijelentvén Jászinak, hogy mint a királyi kormány, a Károlyi-minisztérium negyvennyolc óráig sem fogja tartani magát” — írja Gratz Gusztáv a *Forradalmak kora* című munkájában. A népköztársaságot november 16-án kikiáltották, de az új kormány politikája ezután sem nyerte meg Landler Jenő tetszését.

Nem ismerjük Landler elképzeléseit a népforradalom teremtette kormány jellegéről, de ismerjük véleményét a Károlyi-kormányról. Landler a polgáriszociáldemokrata kormánykoalícióban lényegében az osztályszövetségnek azt a formáját látta megvalósulni, amely ellen ő mindig szót emelt. A kormány polgári szárnyával kapcsolatban már 1918 no-

vemberében voltak ellenérzései. Nyilván táplálta ezt az ellenérzést az, hogy a belügyminiszteri székben azt a Batthyány Tivadart látta viszont, akivel szemben a vasutasmozgalomban már közel másfél évtizede harcolt. Pártja elkövette azt a meggondolatlanságot, hogy éppen a két ellenfelet akarta közös munkára fogni. Landlert jelölték ugyanis belügyi államtitkárnak. A szociáldemokrata pártnak ez a választása sértette Batthyány önérzetét. Nem is fogadta el a szociáldemokrata javaslatot. Természetes, hogy nem akart olyan férfival együtt dolgozni, aki jól ismerte az ő politikai mentalitását és többször megtépázta tekintélyét. Landler a kormányban nem töltött be semmilyen szerepet. Félreállítását sokan az említett közjátékból fakadó sértődött-

séggel magyarázták. Pedig nem erről volt szó. Landlernek pártja tapintatlansága nyilván nem esett jól, de nem személyi, hanem elvi okokból nem értett egyet a polgári demokratikus kormánnyal. Láta, hogy a kormány intézkedései a tőkés érdekeit tartották szem előtt. A felfegyverzett munkások tőkés érdekeket védtek, a kormány a parasztmegmozdulásokat fegyverrel verte le. A kormányban nem volt lehetősége az erre vonatkozó véleményét kifejteni, de a Munkástanács novemberi üléseinek egyikén már annak a nézetének adott kifejezést, hogy a kormány néhány minisztere úgy viselkedik, mintha ellenforradalmár lenne.

De legalább a vasutasmozgalom kézzel fogható eredményt hozott. Egy évti-

zedes szívós harc után, melyet a szocialista vasutas szövetség legalitásáért vívott, 1918 novemberében végre megalakulhatott a Magyarországi Vasutasok Szövetsége, melyben a vasúti munkások mellett ott voltak a kinevezett alkalmazottak is. November 24-én, vasárnap délelőtt, vagyis ugyanazon a napon, amikor délután a Városmajor utca 42. számú házában létrejött a magyar proletariátus új típusú, forradalmi pártja, a Kommunisták Magyarországi Pártja. Landler Jenő elnöki megnyitójával vette kezdetét a vasutasok mozgalmát legális szervezetbe tömörítő ülés. Ezen az alakuló összejövetelen Landlert választották meg az ideiglenes szervező bizottság elnökévé. Nagy örömmel fogadta a megbízatást, mert mint mondotta: „megfiata-

lodva érzi magát, amikor élete művének eredményét látja”.

Landler tulajdonképpen mindig egységes vasutasmozgalom megteremtésére törekedett. A polgári pártokkal és politikusokkal szemben ő maga bizalmatlan volt, de fontosnak tartotta, hogy a proletariátus szót tudjon érteni más dolgozó rétegekkel. Világosan látta, hogy akkor lesz eredményesebb a burzsoázia elleni küzdelem, ha érvényesül a dolgozó rétegek egységes szervezeti védelme, ugyanakkor nagyon reálisan felmérte, hogy az egységes szervezetben a proletárok bizalmatlanul fogadják majd a kinevezett vasúti alkalmazottakat. „Én tudom, hogy a munkásember bizalmatlan — írta december 10-én a *Magyar Vasutas* vezércikkében. — Értem, ha bizalmat-

lansággal fogad mindenkit, aki magát most egyszerre szocialistának vallja . . . Mégis most arra kell kérnem vasúti munkás elvtársaimat, hogy fenntartás nélküli szeretettel fogadják azokat az új vasutas elvtársakat, akik eddig nem voltak szocialisták. A régi kelta hősi népmondák szerint az új ifjú harcost nem szabadott megkérdezni, hogy honnan jött, mi volt a hazája, származása. Csak azt volt szabad vizsgálni, hogy igaz szándék, harcos elhatározás vitte-e a kelta táborba. Ha igen, akkor a legöregebb harcossal egyenértékű megbecsülés volt a része. Akik most táborunkba jönnek, régóta tévelyegnek, szenvednek. Kizsákmányoltak ők is, félrevezetettek. Proletárok . . .”

Az egységes vasutasszövetség tagjaiban Landler a szociáldemokrata párt új har-

cosait is üdvözölte. Ez a cikke, de más felszólalásai is azt bizonyítják, hogy számára a szociáldemokrata párt erősítése volt fontos. Az köztudott, hogy Landler nem tartozott azokhoz a baloldali szociáldemokratákhoz, akik 1918. november 24-én a Kommunisták Magyarországi Pártjához csatlakoztak. Ennek alapvető oka az volt, hogy — bár hosszabb ideje maga is bírálta a pártvezetőséget — mégis ekkor még abban bízott, hogy az egységes szociáldemokrata párton belül lehet kikovácsolni az egységes forradalmi cselekedetet. Ahhoz, hogy teljesen lelepleződjön előtte a pártvezetőség, még szüksége volt azoknak a hónapoknak a tapasztalataira, melyek az októberi polgári demokratikus forradalmat követték. Hogy az új párt megalakulására novem-

berben kevés figyelmet fordított, abban közre kellett játszania annak is, hogy novemberben az egységes szocialista vasutas szervezet létrehozásán dolgozott. Valószínű, hogy éppen abban az időben, amikor a „régi szociáldemokrata ellenzék” már az új párt megalakításának körülményeit latolgatta (november 17.), őt a szervező munka kötötte le, de az is lehetséges, hogy éppen a nehezen létrehozott szocialista vasutasmozgalom egységének féltése tartotta vissza attól, hogy a munkásosztály új pártjának megteremtését támogassa. Kétségtelen, hogy Landler Jenő balratalódása 1919. január és március között gyorsult fel. Ekkor már a kibővített szociáldemokrata pártvezetőséghez tartozott, ahol a vezetőségben belüli három — reformista, centrista

és baloldali — irányzat szinte minden kérdésben összezsapott.

A januári kormányválság idején Landler Garami Ernő javaslatát — vonuljon ki a szociáldemokrata párt a kormányból — képtelenségnek, olyan elhibázott lépésnek tartotta, amelynek elsősorban a proletariátus látná kárát. Nem értett egyet a koalíciós kormányzat fenntartásával sem. Ezért utasította vissza az államtitkárságot, amelyet ismét felajánlottak neki. A szociáldemokrata pártvezetőségben belül kialakult vitában Garbai Sándor javaslatát támogatta, a tiszta szociáldemokrata kormány létrehozását tartotta célszerűnek. Azt várta, hogy a polgári partnerek ballasztjától megszabadított szocialista kormány végre munkáspolitikát fog folytatni, hozzákezd a

szocialista program megvalósításához. Ennek a reményének adott kifejezést a szociáldemokrata párt 1919. februári kongresszusán is. Ott elhangzott felszólalásában a növekvő ellenforradalmi veszélyre hívta fel a figyelmet, és következetes harcot követelt ellene. Ugyanakkor nem tiltakozott a kongresszuson elhangzott kommunistaellenes kirohanások ellen, sőt az ellen a határozat ellen sem, amelynek az volt a célja, hogy kirekessze a kommunistákat a munkásmozgalomból. Az a tolerancia, melyet a koalíciós kormány az ellenforradalmárok iránt a továbbiakban is tanúsított, valamint a kommunistákat sújtó kormányprovokáció, amely Kun Béla és társai letartóztatásával végződött, voltak azok az események, amelyek meggyorsították Land-

ler közeledését a kommunista mozgalomhoz.

Februárban Sátoraljaújhelyen még azon fáradozott, hogy megtartsa a vasutasokat a szociáldemokrata párt kereteiben. Márciusban viszont már ő maga szorgalmazta, hogy a Vasutas Szövetség tárgyaljon a letartóztatott kommunista vezetőkkel. Március elején elszánta magát, hogy szakít a szociáldemokrata párttal s csatlakozik a kommunista párthoz. Tárgyalásokat folytatott a kommunista vezetőkkel, majd tanulmányozta Kun Béla 1919. március 11-én Bogár Ignác-hoz intézett levelét, melyet Bogár Ignác Landleren kívül Buchinger Manónak és Böhm Vilmosnak is továbbított. Jogosan tételezhetjük fel, hogy Landler alaposan tanulmányozta ezt a levelet. A szöveg

ismeretében és az ő egész addigi tevékenységét szem előtt tartva, kielemezhető, hogy a kommunisták ajánlotta platformot elsősorban mi tette számára elfogadhatóvá. Kun ebben a levélben a munkásmozgalom egységesítésére tett javaslatot. Szerinte „csak olyan proletáregység, a munkásmozgalomnak csak olyan egységes szervezete lenne hasznos, amelyet valóban elméleti és elvi egység alapoz meg, s amely nem az osztály-együttműködést, hanem az osztályharcot szolgálja”. E tömör megfogalmazásban, de a platform részletes kifejtésében is Landler Jenő az általa szorgalmazott önálló proletárpolitika következetes megvalósításának lehetőségére talált rá.

A szociáldemokrata párt vezetőségének reformizmusától megcsömörlött Landler

a polgári demokrácia tagadásaként fogadta el a proletárdiktatúra megvalósításának programját. Egy későbbi írásában felidézve ezeket a napokat, azt írta: „A Kommunisták Magyarországi Pártja haladéktalanul felvetette a kérdést: demokrácia vagy diktatúra? S bár szervezetileg még gyenge volt, sikerült lerántania a leplet a demokráciáról és a tömegek között jelentős befolyásra szert tennie.” A döntő érv Kun Béla levele mellett vagy pontosabban azzal együtt Landler elhatározásában nyilván az volt, hogy a tömegek soraiból, azok kívánságaként hallhatta vissza a kommunista párt platformjában foglaltakat. 1919. március 15-én a Petőfi-szobornál tartott ünnepi beszédben, a magyar proletariátus egyetlen forradalmi lendületéről, a világot

megváltani akaró forradalmi szocializmusról beszélt. „Ebből a forradalmi ájerből, amely Tokiótól Debrecenig és Debrecenről a tulsó óceánig perzseli a régi világot, föltámad diadalmasan a világ proletárjainak harmadik internacionáléja, amely a világot fölszabadítja. »Két nemzet lesz a föld és szembe fog állni« — mondotta Petőfi. — A jó és a gonosz. És mi ezt a gonoszt, a kapitalizmust le fogjuk tiporni. Fogadjuk meg, hogy a nagy harcban, ha nem is az elsők, de az utolsók sem leszünk.”

Március 16-án a legfontosabb üzemek bizalmijai már a Gyűjtőfogházban tárgyaltak a letartóztatottakkal, március 17-én többen végleg megegyeztek abban, hogy március 23-án fegyveres akcióval kiszabadítják a kommunistákat. Mielőtt

azonban a permanens válságban levő polgári demokratikus kormányt a tömegek forradalmi megmozdulása elsöpörhette volna, az antanthatalmak által Károlynak átnyújtott és a magyar történelemben Vix-jegyzék néven ismertté vált okmány olyan külpolitikai feltételeket szabott, amelyeknek elfogadása képzelenség, visszautasítása pedig lehetetlen volt. A csődbe jutott kormánykoalíció tiszta szociáldemokrata kormány létrehozásával remélte elkerülni a polgári rendszer összeomlását. A szociáldemokrata párt vezetősége súlyos dilemmába került, a hatalmat egyedül vállalni nem merte. Landler, akiről ekkor már köztudott volt, hogy korábban is tárgyalt a kommunistákkal, ment ki a Gyűjtőbe, hogy tájékoztódjék a kommunisták álláspont-

járól az új helyzetet, a szocialista és kommunista együttműködést illetően. A letartóztatott kommunisták, akik a külvilág eseményeiről állandó tájékoztatást kaptak, maguk is a változás előszelét érezték. Erről tárgyaltak a fogházudvaron a délelőtti órákban, amikor Landler Jenő felkereste őket. Landler csak látszólag volt nyugodt. Némi izgalommal ismertette az eseményeket. Először zavarosan fogadta Szántó Béla szavait, majd néhány derűs mondat kíséretében Kun Béla iránt érdeklődött. E tárgyalás menetét Szántó Béla őrizte meg visszaemlékezéseiben az utókornak: „Vágó és én Kun cellájába kísértük. Kun Béla hangosan diktálta a nemzetgyűlés elleni felhívást, úgy hatott, mintha szónoki emelvényről beszélne a tömegekhez. Amikor a folyo-

sóra léptünk és Landler meghallotta Kun Béla hangját, megjegyezte: »Hogy kiabál, igazán takarékoskodhatna holnapra a hangjával.«

De már ott álltunk Kun Béla cellájában. Landler látogatása Kun Bélát is meglepte, érezte, hogy valami egészen rendkívüli dologról lesz szó. »Atyafi!! Épp most akarom elsózni a levesüket« — mondta Kun gúnyosan Landlernek. »Éppen egy felhívást diktálok a nemzetgyűlés ellen.«

»Ne fáradjon vele, az események nem adnak időt ilyen ostobaságokra!« — válaszolta Landler és rögtön folytatta: »Az antant jegyzékéről bizonyára tud. A pártvezetőség éppen most tartja ülését, hogy megvitassa a helyzetet. Amíg ott voltam, a hangulat azt mutatta, hogy a tiszta szociáldemokrata kormány is a

lehetetlenséggel határos. Garami, Buchinger és Peidl kivételével, mindenki azt akarja, hogy a kommunistákkal közösen vegyük át a hatalmat. Engem küldtek ide, hogy ezeket közöljem Önökkel. A platform lenne: a két párt egyesülése a kommunista párt platformján, a hatalom átvétele és a proletárdiktatúra kikiáltása. Ha Önök elfogadják ezt a platformot, akkor a kormány még ma megalakulhat. Garami, Buchinger és Peidl nem lépne be az egyesült pártba.«”

Landler távozása után a kommunista párt Központi Bizottsága a fogházban megbeszélést tartott és megegyezett, hogy elfogadja az általa javasoltakat. Közben a szociáldemokrata párt vezetőségében továbbfolyt a vita a kibontakozás lehetőségeiről. Garami, Buchinger és Peidl

kitartottak amellett, hogy a kommunis-
tákkal semmiféle közösködést nem vál-
lalnak. Böhmnek a kommunisták által
támogatott szocialista kormány megte-
remtésére tett javaslatát Kunfi, Weltner,
Garbai és Bokányi támogatták. A tanács-
kozás közepette berontott Landler Jenő.
és közölte, hogy megvan a megállapodás.
A pártvezetőség szinte megkönnyebbül-
ten megszavazta a megegyezés elfoga-
dását. Ellene csak Garami, Buchinger,
Peidl és Propper szavazott. Azonnal
bizottságot is küldtek ki a megegyezés
létrehozására. A bizottság tagjai Land-
ler, Pogány, Haubrich, Kunfi és Weltner
voltak. A szociáldemokrata párt részéről
ők öten, a kommunista párt részéről
pedig Kun Bélával az élen, nyolcan írták
alá a megegyezést.

A proletárdiktatúrát a Budapesti Munkástanács esti ülését megelőzve, a Katonatanács már délután proklamálta.

Az elmondottakból kiderül, hogy a két párt egyesülésében döntő szerep jutott a baloldali szociáldemokratáknak és személy szerint Landler Jenőnek. Az 1919. március 21-én elfogadott platformhoz, tehát a kommunista alapelvekben elfogadottakhoz mindig hű maradt ezután egész életében. A Tanácsköztársaság megdöntése után a kommunista mozgalom vezető személyisége volt, mégis sokszor felmerült még életében, de halála után is, vajon mikortól számítható Landler kommunistának. Azt hinné az ember, hogy a Tanácsköztársaság alatti működése, majd a Tanácsköztársaságot követő munkássága szükség-

telenné teszik e kérdés feltevését. Bármilyen különös is, nem így van. A sérelmek és vádaskodások, amelyek életében érték és az erőfeszítések, melyek érdekeit halála után csorbítani igyekeztek, szükségessé teszik, hogy a kérdéssel kapcsolatban néhány tényt felidézzünk.

Kun Béla a Tanácsköztársaság kikiáltása után néhány nappal, abban a rádiógramjában, amelyben közölte, hogy a kormány tagjaiból öttagú direktórium alakult, Landlert szélsőbaloldali szocialistaként említi, aki az egyesülés előtt is a kommunistákhoz tartozott. Vagyis olyan munkásmozgalmi harcos volt, aki a kommunisták célkitűzéseit mondta magáénak, de szervezetileg még a régi keretek között dolgozott. Lukács György egy néhány évtizeddel később keletkezett

visszaemlékezésében azt tartotta fontosnak megemlíteni, hogy közvetlen munkatársai nem tekintették a tanácsköztársaságbeli Landlert kommunistának, de szociáldemokrata voltáért nem ítélték el, sőt rá nem is vonatkoztatták az olyan megállapításokat, amelyek szerint Kun Béla túlságosan engedékeny volt a szociáldemokratákkal szemben. 1919 augusztusa, a Tanácsköztársaság megdöntése után, a bukás okait elemezve, a hibák elkövetőinek felelősét keresve, valamint az új, illegális párt építésének módszereit kutatva, sokszor vádolták szociáldemokratizmussal. Sem Kun túlzóan dicsérő megfogalmazása, sem a barátok felesleges fenntartásai, sem a bukást követő elmarasztalások nem tisztázzák azt a folyamatot, amely Landlerben végbe-

ment. Március 21-én határozottan és őszintén vállalta a proletárdiktatúra platformját, de tegyük hozzá, a szociáldemokrata centrummal is egyetértésben, abban a reményben, hogy nagyobb szakítás nélkül meg lehet őrizni a proletariátus egységes pártját. Május másodikán viszont, szemben korábbi harcostársaival, Kunfival, Böhmmeel és másokkal, a gyakorlatban is bizonyította: a proletariátus diktatúrájának elfogadása számára olyan elkötelezettséget jelent, amelyért minden harcot kész vállalni. Hovatartozása ekkor dőlt el végérvényesen. Nem tekinthetjük véletlennek, hogy írásaiban ő is a májusi fordulattól kezdve sorolja magát a kommunisták táborába. Egyik, a Tanácsköztársaságról szóló cikkében írja: „A jelenlevő

kommunisták, Kun, Landler, Pogány, Szántó, Szamuely a proletariátus felhívását követelték a diktatúra megvédése érdekében.” 1919. május 2-a hovatarozásának döntő dátuma. Így látja ezt az ellenféllé vált Böhm Vilmos is: emlékiratai szerint szintén ebben az időpontban lett Landler végérvényesen kommunistává.

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG NÉPBIZTOSA

A Magyarországi Tanácsköztársaság százharminchárom napját lázas tevékenység — az új típusú állam megalkotása, a szocialista gazdasági politika bevezetése, szociális és kulturális intézkedések — jellemezte. Mindezzel szinte az első napoktól kezdve együtt jártak az ország védelméért folytatott erőfeszítések. Sok irányú feladatokat kellett megoldani. Az államszervezés nagyszabású feladatait éppúgy, mint a mindennapi élet apró gondjait. A Tanácsköztársaság tisztségviselőit — megfelelő tapasztalatok hiányában — általában a hozzáértésnél nagyobb ügyszeretet és buzgalom jellemezte. A Tanácsköztársaság egész

munkastílusát a forradalmi szenvedély hatotta át.

Landler Jenő azok közé a vezetők közé tartozott, akiknél a forradalmi lelkesedés rátermettséggel és szakismeretekkel párosult. Mint jogász, a törvényalkotásban és paragrafusokban eligazodni tudó szakember, a belügyi népbiztosi poszton jól megállta a helyét. Csakhogy e tisztsége mellett mindig volt más funkciója is. Márciusban—áprilisban kereskedelemügyi népbiztos, májusban—júniusban a III. hadtest parancsnoka, júniusban—júliusban a MÁV elnöke, majd a Vörös Hadsereg főparancsnoka is volt egy személyben. Emellett a Forradalmi Kormányzótanács direktóriumának tagja, beválasztják a Budapesti Munkástanács 80-as bizottságába is. Tagja az alkotmányelő-

készítő bizottságnak, részt vesz a párt szervezeti szabályzatának a megfogalmazásában. Ezernyi kérdéssel kellett egyidejűleg foglalkoznia, s közben munkások előtt gyűléseken még meg is kellett magyaráznia az egyes rendeletek értelmét, létjogosultságát. A Tanácsköztársaság mozgalmas, hősies történetének ismeretében szinte érthetetlen, miképp jutott az egyes vezetőknek mindenre idejük.

Landler márciusban a Forradalmi Kormányzótanács öt ülésén szólalt fel, áprilisban tíz alkalommal vett részt a vitában, májusban egyszer, de akkor május 2-án. Utána a frontra ment. Júniusban fronttevékenységét a pártkongresszuson való részvétel és a Tanácsok Országos Gyűlésén való felszóla-

lása szakította meg. Belügyi népbiztosként átgondolt osztálypolitikát akart folytatni, humánusan és következetesen kívánta biztosítani a proletárdiktatúra elnyomó és védelmi funkcióját. Önállóságot és szabad kezet követelt. Helyettesével, Vágó Bélával jól tudott együtt dolgozni, mások beleavatkozását a belügyi munkába többször visszautasította. Tiltakozott az olyan intézkedések ellen, amelyeket az ő megkerülésével hoztak és amiért végül neki mint belügyi népbiztosnak kellett a hátát tartania. Ha voltak összetűzései egyes népbiztos társaival, az összetűzések oka az volt, hogy Kun, de mások is, néha szakszerűtlenül, meggondolatlanul avatkoztak a belügyekbe. Landler természetesen nem bürokratikus ügymenetet követelt, a bürok-

ráciának ellensége volt. Ezt nagyon határozottan kifejtette áprilisban a Budapesti Munkástanács egyik ülésén. Ellene volt minden olyan intézkedésnek, melynek ésszerűségéről nem volt meggyőződve. Célja a belső rend maximális biztosítása volt. Nem tartotta például helyesnek a rendőrség lefegyverzését addig, amíg megfelelő karhatalom nem állott a tanácskormány rendelkezésére. Első rendelete március 26-án a Vörös Őrség felállítására vonatkozott. A rendelet arra utal, hogy a Vörös Őrséget valóságos osztályszervezetként igyekeztek életre hívni, személyi állományát társadalmi ellenőrzés alá kívánták bocsátani. S ha ezt maximális következetességgel nem is tudták végrehajtani, Landler arra törekedett, hogy a központi nyomozó appa-

rátus politikailag megbízható, régi szervezett munkásokból álljon. A Belügyi Népbiztosság politikai osztályán olyan munkatársak álltak mellette, mint Korvin Ottó és Sallai Imre.

A Belügyi Népbiztosság nemegy alkalommal hozott intézkedéseket az ellenforradalmi szervezkedések felszámolására, hogy ezek nem vezettek eredményre, abban közrejátszott az, hogy Landler frontra küldése után a belügyi munka összefogása meglazult. Az ellenforradalmi szervezkedések gyors felderítését és az idejében elkészült jelentéseket nem követték ugyanolyan gyors és megfelelő intézkedések. Korvin Ottó például már június 14-e előtt jelentette az ellenforradalmi összeesküvést, mégsem tettek lépéseket a felszámolására. Elkésett intézkedésnek

mondhatjuk, hogy június 30-án Landler Jenő sokirányú elfoglaltsága miatt és a június 24-i ellenforradalom hatására a Központi Intéző Bizottság a belügyi népbiztost elfoglaltsága esetén helyettesítő bizottságot jelölt ki, melynek elnöke Landler, társelnöke Rónai Zoltán, tagjai Farkas István, Gyetvai János, Korvin Ottó, Rabinovits József, Szakasits Árpád, Werner Jenő, Katz Béla voltak.

A Belügyi Népbiztosság és egyúttal az egész proletárdiktatúra első nagy erőpróbája az április 7-re meghirdetett tanácsválasztás volt. A tanácsválasztás rendben folyt le, csupán néhány faluban került sor erőtlenül próbálkozó ellenforradalmi kísérletre. Nyugtalan-ságot csak a budapesti VIII. kerületi válasz-

tás keltett. Ott ugyanis a listára kerültek olyan, a Tanácsköztársaság kikiáltását ellenző szociáldemokraták, mint Buchinger Manó és Peidl Gyula. Landler volt az, aki ennek tűrhetetlenségére a figyelmet a kormányzótanácsi ülésen felhívta. Őt bízták meg az ügy kivizsgálásával és a pótválasztás megszervezésével. A pótválasztáson, némi kényszer alkalmazása után, a megfelelő lista győzött. Landler belügyi népbiztosi tevékenységére azonban általában nem az ilyenfajta ügyintézés volt a jellemző. Minden funkciójában következetesen érvényesítette a forradalom célkitűzéseit.

Említsünk fel két jellegzetes példát. A Forradalmi Kormányzótanács április 12-i ülésén vidéki előadó útjának tapasztalatairól számolt be. Egyik előadásán,

amelyet egyháziaknak tartott, visszautasította önálló újság megjelentetésére vonatkozó kérésüket — de a papi tanáccsal folytatott budapesti megbeszélésen engedélyezte röpiratok terjesztését, állami cenzúrával. Kun kifogásaival szemben — aki Landlert vallási kérdésekben engedékenynek minősítette — megmagyarázta, hogy „engedékenysége” oka a falun jelentkező ellenforradalomtól való félelme. Ezt akarta ellensúlyozni a papok által terjesztett röpiratokkal, melyeket Faber Oszkár, a századfordulón a munkásmozgalomhoz csatlakozott volt hit-tanár ellenőrzése alatt készítenének, s melyekből a falusi lakosság a Tanácsköztársaság dicséretét olvashatná — papi közvetítéssel. Álláspontja meggyőzte a Kormányzótanácsot, a röplapok ellenőr-

zésével a Közoktatási Népbiztosságot, személy szerint Lukács Györgyöt és Faber Oszkárt bízták meg.

Landler nem tűrt semmiféle protekciót. Amikor két letartóztatott rendőrtiszt érdekében közbenjárását kérték, azt válaszolta, ha csak annyi a letartóztatott rendőrtisztek bűne, amennyit a közbenjáró neki elmondott, akkor a forradalmi törvénytörők fel fogja őket menteni.

Mint a Forradalmi Kormányzótanács szűkebb testületének, a Direktóriumnak a tagja, a politikai intézkedések vitáján kívül részt vett a gazdasági, szociális és kulturális kérdésekkel foglalkozó üléseken is. Ezekre számos előterjesztést, tervezetet készített. Mint ismeretes, a Tanácsköztársaság gazdaságpolitikáját jól képzett elméleti és gyakorlati gazda-

sági szakemberek irányították. Landler Jenő nem az ő munkájukban, nem a szocializmus gazdaságpolitikájának elméleti vitáiban, hanem a gazdasági intézkedések reális, ésszerű, gyors megvalósításának előkészítő munkálataiban vett részt. Előterjesztései általában végrehajtási utasítások, mint például a munkástanácsok szerepét meghatározó javaslata az államosításokat illetően. Vagy az az előterjesztés, melyet Haubrich Józseffel együtt a munkabérek megállapítására vonatkozóan dolgozott ki. A bérezést illetően olyan elvek megvalósítását szorgalmazta, amelyek a termelési kedvet serkentik. A direktórium munkát végző emberek munkabérét pedig úgy tartotta helyesnek megszabni, hogy ez ne haladja túl „a helyben szokásos munkáskeresete-

ket". A bérek és a munkaidő megállapításánál a zavartalan termelés biztosítását tartotta szem előtt.

Jól ismerte azonban a társadalmi realitásokat és a korábbi fizetési sérelmeket is orvosolni kívánva, az erősen kispolgári mentalitású alkalmazotti rétegeket úgy akarta kivonni az ellenforradalmi befolyás alól, hogy például a postások, vasutasok és más állami alkalmazottak részére már április közepén fizetésemelést követelt. A vasutasok számára fizetéskiegészítő előleget utalt ki.

A termelés szervezésében és ellenőrzésében Landler Jenő azok közé a vezetők közé tartozott, akik az említett területeken a szakszervezetek vezető szerepének érvényesítését szorgalmazták. Fontosnak tartotta a munkásellenőrzést.

Amikor megszavazta a termelési biztosok kinevezéséről szóló határozatot, szükségesnek látta hozzáfűzni, hogy amennyiben mérnökre vagy más értelmiségire esnék a választás, mellé ellenőrzőként munkást is kell állítani.

Kereskedelmi népbiztosi tisztségének megfelelően sokat foglalkozott az áruellátás, mindenekelőtt az élelmiszerellátás biztosításával. Ehhez és a Tanácsköztársaság egész építőmunkájához a vasutaság segítségét kérte. Mint népbiztos és később mint a MÁV elnöke, szigorú fegyelmet követelt, de szépítés nélkül ismertette a valóságot az általa kétségkívül legjobban ismert munkásréteggel. Mégis, éppen a vasutasok okoztak neki csalódást. Június első napjaiban ellenforradalmi sztrájkmozgalom bontakozott

ki a dunántúli vasutasság körében, melyet Landler közreműködésével csak komoly erőfeszítések árán tudtak leszerelni.

A különböző népbiztosi megbízatásai mellett voltak speciális pártfeladatai is. Landler nagyon fontosnak tartotta az egyesülésben rejlő erő propagálását. Egyik szorgalmazója volt például az Egységokmány kiadásának. Nagyon bízott abban, hogy a párt, ha egységes, nagy erőt jelent a diktatúra előtt álló nehézségek leküzdésében. Április 11-én már szóvá tette a pártorganizációk hiányát, és arra kérte a Forradalmi Kormányzótanácsot, hatalmazzák fel a Belügyi Népbiztosságot arra, hogy egy nagyobb épületet rekviráljanak, melyben a párttitkárság és a belső propagandabizottság működhetne. Azzal ugyanis nem

értett egyet, hogy a párttitkárság a belüggyel együtt legyen. Még a látszatát is kerülni szerette volna bármiféle szervezeti összefonódottságnak.

A párt szervezeti szabályzatát előkészítő bizottság tagjaként már áprilisban foglalkozott a párt felépítésének néhány kérdésével. Elképzelései szerint a párttagság egyik feltétele a szakszervezeti tagság volt. A szociáldemokrata párt szervezeti elvét követve nagy szerepet tulajdonított a szakszervezetnek, a szakszervezetek fölhígulásának ismeretében azonban a párt tagjaiul elsősorban az ipari és földmunkásokat kívánta megnyerni. Fontosnak tartotta valamiféle tagjelöltség bevezetését is, de június 13-án a párt kongresszusára beterjesztett szervezeti szabályzattervezetben elkép-

zeléseinek ezekből az előre mutató elemeiből lényegében semmi sem található. Landler harctéri feladatai mellett májusban nyilván már keveset tudott a szervezeti szabályzat kérdéseivel foglalkozni. Nem vett részt a pártkongresszus vitáiban, amely a párt neve, a forradalmi diktatúra alkalmazása és a pártvezetőség összetétele körül robbant ki. A számára olyan fontos pártegység megóvása érdekében azonban közvetített kommunisták és szociáldemokraták között. Mint tudjuk, Landler addigi életútjában többször tett engedményeket — a szociáldemokrata pártvezetőségnek — a pártegység védelmében. Úgy véljük, hogy ez a kompromisszum annyiban különbözik a korábbiaktól, amennyiben csak átmenetinek tartotta. Nyilvánvaló, hogy Landler,

hasonlóan a Tanácsköztársaság más vezetőihez, a diadalmas északi hadjárattól azt remélte, hogy a katonai intervenció elhárítása után a proletárdiktatúrának módja lesz belső bajai, gondjai orvoslására.

1919. május másodikát követően Landler legfőképpen a proletárdiktatúra katonai védelmével foglalkozott. Belügyi munkájától már korábban, április közepén elvonta a románok támadása Kelet-Magyarországon. Nagyváradra küldték, hogy a város védelmét megszervezze. Későn érkezett: Nagyvárad elesett. Ezután Debrecenben Böhmmel, Pogánnal és Vágóval együtt a Tiszántúl megvédésének tervén fáradozott.

Debrecen feladása után az országban szaporodó ellenforradalmi kísérletektől terhes légkörben, április 26-án ült össze

a Forradalmi Kormányzótanács. Az ülést Böhm Vilmns kérésére hívták össze, hogy beszámolhasson a tragikusan alakult hadihelyzetről. A jegyzőkönyv tanúsága szerint Böhm felszólalása után minden hozzászóló csak még sötétebben ecsetelte a Tanácsköztársaság helyzetét. Kun Béla a nyugati hatalmak megbízottaival folytatott, nem sok reménnyel kecsegtető tárgyalásairól számolt be. Maga sem volt biztos abban, hogy a külső és belső körülmények egyaránt kedvezőtlen alakulása mellett fenn lehet-e tartani a proletárdiktatúrát. Az egyre nyomasztóbb hangulatot a jobboldali szociáldemokraták arra akarták felhasználni, hogy kikényszerítsék a tanácskormány lemondását. A defetista hangulatot Landler Jenő felszólalása

változtatta meg. Ő is a frontról, mégpedig összeomlott frontszakaszról jött, a tanács hatalom megszűnését követő pánikhangulat élményével. Csakhogy ez őt nem a proletárdiktatúra feladásáról, hanem ellenkezőleg, a védelmének szükségességéről győzte meg. A jelenlevőknél biztosabban érezte, hogy a proletárdiktatúra mögött még szilárd munkástömegek állnak, akiket nem szabad kiszolgáltatni az ellenforradalomnak. „Ha mindenki hajlandó lemondani — én nem vagyok hajlandó” — jelentette ki, majd így folytatta: „Csak a proletárdiktatúra révén lehet elérni, amit magunk elé tűztünk. A magyar munkástömegek őszinte hívei a proletárdiktatúrának. Nem a tömegekben, hanem a vezetőkben van a baj, az itt ülő vezetők-

ben is, akik saját halotti torukat ülik . . . Gondolkodni kell, hogy forradalmárok tanácsa ez, vagy vénasszonyok tanácsa? . . . itt olyan hangulat van, amely nem alkalmas arra, hogy lelkesítse a proletariátust . . . Mindent meg lehet menteni, ha mi őszinték vagyunk egymáshoz és őszintén és becsületesen a diktatúra álláspontjára helyezkedünk.” Felszólalásának hatására a jobboldal visszavonult, a centrista vezetők — Böhm, Kunfi és mások — soraiba visszaköltözött a bátorság, a lehangoltságot bizalom és remény váltotta fel. A Forradalmi Kormányzótanács a hat, már fronton levő népbiztos mellé további tíz népbiztost rendelt ki a katonai helyzet normalizására.

A Tanácsköztársaság hadállásai április 30-ig minden fronton a korábbinál

kedvezőtlenebbek lettek. A helyzet szinte kilátástalanná vált. Az ellenség már-már Budapestet fenyegette. Május 1-én úgy látszott, hogy a kapituláció elkerülhetetlen. A színpompás május 1-i ünnepeken beszédet mondó népbiztosok fejében a hamleti „lenni vagy nem lenni” kérdés forgott. Landler Jenő is tartott május 1-i beszédet. A tragikus órák idegfeszültségében elhangzott szónoklat egyik mondatában — „Nem lehetséges, hogy a régi rend, a régi világ visszajöjjön, hogy újra rabszolga legyen a magát felszabadított népből” — legbensőbb érzelmeinek fájdalmas kitörését érezzük.

Május 1-ről 2-ra virradó éjjel a jobboldali szociáldemokraták egy csoportja ismét a tanácskormány lemondását követelte. Május 2-án a Kormányzótanács

már úgy ült össze, hogy Böhm Vilmos minden hadműveletet leállított, fegyverszüneti ajánlatot fogalmazott, a centristák készek voltak a proletárdiktatúra feladására. Az egybegyűlteket, akik már egy új kormány létrehozásáról szövögettek terveket, meglepetés érte. Kun Béla bejelentette, hogy Landler Jenő és Szántó Béla közreműködésével intézkedett a hadműveletek folytatásáról. A kormányzótanácsi ülésre, délután három órára meghívta a munkásezredek bizalmifőfőit, este 7-re pedig összehívta a Munkástanácsot. A kommunisták, Kun, Landler, Szamuely, Szántó határozott fellépésére az ingadozók ismét visszakoztak, a Forradalmi Kormányzótanács a helyén maradt. Este a Munkástanács nagy lelkesedéssel határozta el a proleta-

riátus felfegyverzését. „Május 3-án virradatkor — írta később egy cikkében Landler — egynéhány kommunista vezető bejárta a gyárakat és felszólította a munkásokat, hogy védjék meg a diktatúrát. Még aznap reggel több mint 100 000 munkás gyűlt össze a kaszárnyákban . . . Minden nap új ezredek alakultak. Egynéhány nap leforgása alatt teremtetek új tüzérséget. Hat jól felszerelt és felfegyverzett ezred és két zászlóalj három nap alatt már ment a frontra. A szervezés hihetetlen eréllyel tovább folyt. A szó szoros értelmében egynéhány nap alatt teremtődött meg Szovjet-Magyarország harc-képes, győztes Vörös Hadserege . . .”

Landler a III. hadtest parancsnoka lett. A világeletemben civil jogász katonaruhában sem volt katonás megjelenésű,

de itt is jó vezetőnek bizonyult. Hamar megnyerte alárendeltjei bizalmát. Nemcsak a legénység, de a tisztek körében is népszerűségnek örvendett. A hadműveletek során kiderült, hogy Landler nemcsak azért tudott eredményeket felmutatni, mert igazi munkásvezérként ismerte, szerette és tisztelte a munkásokat és hamar szót tudott érteni velük, hanem azért is, mert a hadseregben is érvényesült az a képessége, hogy a helyzetet mindig reálisan tudta felmérni, gyorsan tudott megítélni eseményeket és határozottan cselekedni. A III. hadtest, a „Landler-hadtest” kimagasló hadászati eredményeket elérő, nagyszerű küzdőképességű katonai alakulat volt.

Landler Jenő május elején öltött katonaruhát és a Tanácsköztársaság meg-

döntéséig katonai vezető maradt. Júliusban ugyanis Böhm Vilmos lemondása után neki kellett átvennie a hadsereg főparancsnokságot. Ő sem helyeselte az északi hadjárat eredményeinek biztosítása előtt a hadműveletek kiterjesztését nyugat felé. Tiltakozott a Clemenceau-jegyzék elfogadása ellen nemcsak politikai, hanem jól átgondolt katonai szempontok miatt is.

Józan megfontolásai, nagyszerű képességei ellenére, akaratát nagyon sokszor nem tudta érvényesíteni. Kevesen voltak ugyanis a proletárdiktatúrát híven szolgáló vezetők, így mindegyikükre lényegesen több feladat hárult, mint amennyit el tudtak végezni. Az élet legkülönbözőbb területein tevékenykedő Landler nagyon sokszor került olyan helyzetbe, hogy

éppen akkor nem volt ott a proletárdiktatúra egy fontos harci szakaszán, amikor jelenléte a Tanácsköztársaság szempontjából égetően fontos lett volna. Ahogy eredményes belügyi munkáját a Vörös Hadserő parancsnoki karában betöltött szerepe keresztezte, éppen úgy elmondható, hogy a proletárdiktatúra ismételt belső megrázkódtatásai fontos hadműveleti időszakokban szólították el a frontról. Az északi ellentámadás kezdetekor például a Tanácsok Országos Kongresszusának ülésére kellett Budapestre jönnie, pedig jelenléte mindenkor kedvezően befolyásolta nemcsak a katonák, de a tisztikar hangulatát is.

A kongresszuson ismét a proletárdiktatúra védelmében szólalt fel. Beszédének hangvétele a korábbiaknál pesszimis-

tább. Már nem kecsegtet a proletárdiktatúra eredményeivel, hanem a megdöntése esetén bekövetkező bosszúhadjárat borzalmait vetíti előre. Beszédéből nemcsak rossz hangulata és fáradtsága tűnik ki, hanem az is, hogy milyen súlyosan érintették a párt soraiban jelentkező belső küzdelmek. Ez az első alkalom, hogy nyíltan elismeri, az egyesült pártban megbomlott az egység, és nevükön nevezi a szociáldemokratákat, akik a proletárdiktatúra ellen dolgoznak „Vannak olyanok, akik mikor szociáldemokratáknak vallották magukat, akkor is sárgák, sztrájktrörök, hitvány bitangok voltak, aztán kormánybiztosok és egyebek lettek, most röhögnek, viccelnek és ezzel a defetizmust alátámasztják” — mondja róluk.

A korábban az ipari munkások és a

vasutasok között dolgozó, e társadalmi rétegek problémáit jól ismerő Landler Jenőt a hadseregben eltöltött hetek közelebb hozták a vidék lakosságához. Megismerte a parasztság gondjait. Falun nemcsak a proletárdiktatúra ténykedéseit ellenszenvvel fogadó parasztokkal találkozott, hanem olyan gazdákkal is, akik élelemmel, vontató állattal segítették a Vörös Hadsereget a hadműveletekben. Kongresszusi beszédében külön kiemelte a paraszt vöröskatonák érdemeit és hangsúlyozta, hogy meg kell találni azt a „becsületes utat, amelyen magunkhoz ölelhetjük a mezőgazdasági proletariátust”. Landler jól látta, hogy a proletárdiktatúra óriási terheket rótt a munkásságra, a front, a termelésben mutatkozó visszaesés, egyes élelmiszerek hiánya a

városokban, általában a Tanácsköztársaság nehézségei, objektíve meggyengítettek a forradalom osztálybázisát, az ipari proletariátust. A nehézségeket kihasználó defetista, ellenforradalmi propaganda nagyon megrontotta a munkások hangulatát. Landler javaslata a proletárdiktatúra megerősítését szolgálta, a mezőgazdasági proletariátus, az egyes paraszti rétegek érdekeinek nagyobb figyelembevételével, jogos kívánságaik kielégítésével a tanács hatalom osztálybázisát akarta kiszélesíteni. Ezért fogalmazódott meg benne is — szinte Pogány Józseffel egyidőben —, hogy az orosz és francia forradalom példájára, földet kellene osztani a parasztkatonák körében. Csakhogy a Tanácsköztársaság hivatalosan elfogadott agrárpolitikájába a földosztás nem fért bele.

Landler javaslatát, mint valóságos szentségtörést, utasította el nemcsak Kun Béla, de Böhm Vilmos is.

A politikai megbízottak testülete viszont visszautasította azt a javaslatát, amely szerint a Vörös Hadsereg csapatzászlóin a vörös szín mellett a nemzeti színű is szerepelhetett volna. Landler ezzel a gesztussal szintén a társadalmi bázist akarta szélesíteni, a Tanácsköztársasággal lojális, nemzeti érzelmű tisztek, polgárok támogatását biztosítani.

Június 30-án az antantjegyzék értelmében megkezdődött az északi fronton a Vörös Hadsereg visszavonulása. A visszavonulás hatására az alakulatok harci értéke szinte pontosan olyan ütemben romlott, ahogy azt Landler a Clemenceau-jegyzék elfogadása elleni tilta-

kozásakor már jelezte. A tiszai fronton a támadást mint hadsereg-főparancsnok mégis jóváhagyta. Igaz, nem tehetett mást. Átmeneti sikerek után ezen a fronton a visszavonulás visszaözléssé vált. A katonák fegyvereiket hátra hagyva egyenként vagy kisebb-nagyobb csoportokban hagyták ott állásaikat. Landler néhány népbiztos társával emberfeletti erővel próbálta megakadályozni a visszavonulást, megszervezni az újabb ellentámadást. Hiába tettek azonban kísérletet a Tisza-vonal védelmének megszervezésére, majd július 31-én újabb ellentámadás megindítására. Rövid átmeneti siker után minden arra mutatott: a Vörös Hadsereg katonai ereje kimerülőben van, és ami még ennél is döntőbb volt, a háttországban defetista hangulat uralko-

dott. Landler Jenőt a hadműveletek a fronthoz kötötték. Nem volt jelen a Forradalmi Kormányzótanács augusztus elsejei ülésén, nem támogathatta felszólalásával, jelenlétével azokat, akik a további küzdelem mellett foglaltak állást. Az ülés a kormány lemondásával fejeződött be. Augusztus 2-ára virradó éjjel, a Kelenföldről kigördülő vonaton Landler Jenő Kun Bélával és más népbiztostársaival együtt elhagyta Magyarországot.

A Tanácsköztársaság 133 napja ragyogó történelmi örökséget hagyott az utókorra, de megdöntése nehéz, felelősségteljes önelemzést kívánt a kortársaktól, természetesen elsősorban a vezetőktől. E feladat elvégzése közepette kezdődött meg a Kommunisták Magyarországi Pártjának újjászervezése.

AZ ILLEGÁLIS KMP VEZETŐSÉGÉBEN

Landler Jenő, amint arra már korábban utaltunk, 1919. május 2-a óta a kommunistákhoz tartozónak érezte magát. Ezért találta természetesnek, hogy Bécsben Böhm Vilmos, a tanácskormány megbízottja is kommunistaként tartotta számon és akárcsak kommunista népbiztos társainak, neki is megszerezte a menedékjogot. Az osztrák emigráció újabb fordulópont életében, amely többféle választási lehetőséget kínált. Elképzelhető lett volna ugyanis, hogy a szociáldemokrata munkásmozgalomban a tízes évektől kezdve jól ismert szakszervezeti és pártvezető, a munkásügyek rátermett jogásza megtalálja helyét az osztrák

szociáldemokrata munkásmozgalomban is. Landler lehetőségei a beilleszkedésre talán nehezebben alakultak volna ki, mint akár Böhméi, akár Kunfiéi vagy Garbaiéi. Az Osztrák Szocialista Párt vezetősége nyilván tartózkodóbb lett volna vele szemben, mivel ő az említettek-nél jobban „kompromittálta” magát, de befogadták volna, ha mint régi szociáldemokrata kimondja a varázsigét: megtagadja a proletárdiktatúrát. Landler ezt nem tette, mert őszintén, tiszta szívből, meggyőződésből és mindenekelőtt elvi alapon érezte immár kommunistának magát.

Landler Jenő 1919. augusztus 2-tól 1928-ban bekövetkezett haláláig Ausztriában élt. Ott-tartózkodását helytelen volna a letelepedett szóval kifejezni. Ez

a szó valamiféle biztonságot, megállapodottságot jelent. Landler Ausztriában eltöltött éveire azonban nem ez volt a jellemző. A korábban bizonyos anyagi függetlenséget élvező jogászból hivatásos forradalmár lett, akinek kevés pénzből, takarékos beosztással kellett megélnie. A Kommunisták Magyarországi Pártja ismert szervezőjeként nem volt szívesen látott vendég Ausztriában. Kapcsolatai az Osztrák Kommunista Párttal sem maradtak ismeretlenek a bécsi rendőrség előtt. Tartózkodási engedélyét szinte félévenként kellett meghosszabbítania, s ez nem is ment mindig simán. Külföldre való távozása esetén a tartózkodási engedély érvényét veszítette volna, így amikor munkája Moszkvába vagy Berlinbe szólította, illegálisan vagy hamis

útlevéllal lépte át az osztrák határt. A hatóságok minden alkalmat megragadtak arra, hogy kihangsúlyozzák: a menekültjogot élvező nem fejthet ki politikai tevékenységet, és semmi esetre sem vehet részt olyan mozgalomban, amely Ausztria belbiztonságát veszélyezteti. Landler mint az osztrák párthoz delegált Komin-tern-megbízott, természetesen ezt a hatósági utasítást sem tarthatta be. Gyakran jött össze olyan emberekkel, akiknek semmiféle legális papírjuk nem volt, ausztriai mozgalmi munkájukat éppen hamis igazolványokkal tették „biztonságossá”. Egész tevékenysége a legalitás és illegálitás határán mozgott. Mindez azonban munkásságának csak formai velejárója volt, amelyet a változásokhoz könnyen alkalmazkodni tudó Landler hamar meg-

szokott. Nehezebb volt munkája tartalmi feladatait megoldani. A magyar kommunista mozgalomnak a proletárdiktatúra négy és félhónapos győzelmes, legális korszaka után jóformán mindent előlről kellett kezdenie.

Landler Jenő 1919 novemberében Karlsteinban az internálótáborban lett tagja az Ideiglenes Központi Bizottságnak. Ezzel hivatalosan is a kommunista párt egyik vezetőjévé vált. A rá váró feladat lényegesen különbözött mindattól a munkától, melyet eddig végzett. A leninizmus egyes tételeivel 1918—1919 fordulóján már találkozott. Az *Egység okmányban* foglalt alaptételeit elfogadta, a proletárdiktatúráért a gyakorlati munkában a Tanácsköztársaság idején sokat tett. Ismereteit az emigrációban bővítenie

kellett. Közelebbről tanulmányozni a leninizmust, elmélyedni egyes tanításai-ban. Jó tanítvány volt, az újat úgy tanulta meg, hogy közben megtartotta korábbi ismereteiből mindazt, amit hasznosnak vélt. Továbbra is olyan pártvezető maradt, aki megőrizte munkásmozgalmi ha-bitusának fő vonásait. Lukács György szavait idézve: „... akinek nemcsak ma-gas fokú, mindenekelőtt gyakorlati intelli-genciája volt, hanem nagy érzéke is az elméleti problémákhoz, amelyek — ha mégoly távoli közvetítéseken át is — reálisan összekapcsolódtak a forradalmi gyakorlattal, olyan ember, akinek leg-mélyebb belső beállítottságát a tömegek életével való bensőséges összeforrottsága határozta meg.” Landler Jenő emigrációs tevékenységének bámulatos vonása és a

forradalmi munkásmozgalom szempontjából legértékesebb része valóban az a képessége volt, hogy kiszakítva a hazai körülményekből is megőrizte „a tömegek életével való bensőséges összeforrottságát”.

A Kommunisták Magyarországi Pártjának újrászervezése úgy kezdődött, hogy a Tanácsköztársaság megdöntése után az újjászervezésben dolgozó Korvin Ottó és társai csoportról csoportra akarták felvenni a kapcsolatot az országban, de mindenekelőtt a fővárosban maradt kommunistákkal. A kommunisták nem nagyon hittek a polgári demokratikus konszolidációban, sokkal inkább számoltak a fehérterrorral, amelynek körülményei között az illegális pártépítés bázisaként a legális munkásmozgalmat vették

számításba. A pártszervezés egyik legnehezebb feladata volt az emigrációban élő vezetők és a magukra maradt csoportok kapcsolatának kiépítése. Megállapíthatjuk, hogy abban, hogy a „vonal” néhány hónappal a Tanácsköztársaság megdöntése után már „élt”, elsőrendű szerepe volt Landler Jenőnek. Landler volt az emigrációba ment kommunisták közül a „leghazaibb” vezető. Belső összeforrottsága a magyarországi munkásmozgalommal nemcsak azt jelentette, hogy jól ismerte a magyar proletariátus igényeit, harci szellemét, egész mentalitását, de azt is, hogy a vasutasokon kívül más munkásrétegek körében is voltak barátai, harcostársai, akik megszokták, hogy útmutatást, eligazítást kérjenek tőle. Közülük sokan emigrációba

kerültek, emigrációs gondjaikban kérték ki tanácsát, csatlakoztak hozzá. Mások a hazai munkásmozgalom feladatait illetően keresték fel. Elsőnek vasutasok, akiknek mozgási szabadságát hivatásuk biztosította. A vasutasokat szervezkedési joguktól az ellenforradalmi kormányzat azonnal megfosztotta, ez is közrejátszott abban, hogy Landlert már 1920 elején sok vasutas kereste fel. Tanácsot kértek a szervezkedésükre vonatkozóan és egyúttal vállalták, hogy összeköttetést teremtenek a magyarországi kommunistákkal. Bécsből elhozták a kommunista párt röplapjait, eljuttatták kommunista terjesztőkhöz. E kapcsolatok révén felélénkült az emigráció és a hazai mozgalom közti eszmecsere, nyomában pedig kiszélesedett az illegális pártépítés hazai bá-

zisa. 1920 első felében a vasutasok közreműködésével, a KMP röpiratai elterjedtek az ország legkülönbözőbb területein. Nemcsak azt jelezték, hogy valahol Európában kommunisták dolgoznak, hanem aktivizáltak újabb csoportokat is.

A vasutasok és más munkások, fiatalok, volt vöröskatonák spontán jelentkezése is közrejátszott abban, hogy Landler a pártvezetőségben belül a hazai munkásmozgalomért elsősorban felelős vezetővé vált. Hagyományok, emlékek és tapasztalatok, célszerűség szövődött így egybe. Éppen ezért nem lehet találni a KMP újjászervezéséért vívott küzdelemről szóló egyetlen olyan rendőrségi jelentést sem, amelyben szó ne esnék Landler Jenő pártszervező munkájáról. Közel egy évtizeden keresztül egyszerű párt-

munkások vagy felelős pártfunkcióra hazaküldendő kommunisták tucatját készítette fel az illegális pártmunkára. Sétálva az Alser Strassén vagy Bécs más utcáin, szemináriumokon vagy előadásokon vajon hányszor hangzottak szájából el ezek a szavak, melyeket cikkben is megfogalmazott: „Nincs család, nincs barát. Nincs hiúság. Nincs becsvágy. Nincs uralomvágy... Meg kell ölnöm a kispolgárt magamban, ha kommunista akarok lenni.”

Az osztályharc nyugodtabb szakaszában túlságosan szigorúnak tűnnek e szavak. Csakhogy Landlernek ez a szigor az éles osztályösszeecsapások körülményei között született. A mondatok forradalmi pátozra utalnak, mögötte pedig az adott helyzetnek megfelelő, a

realitást messzemenően figyelemmel kísé-
rő intelmek húzódtak meg. Landler
illegális munkára készítette fel a kom-
munistákat: „Nincs család, nincs barát,
nincs hiúság, nincs becsvágy.” Annak, aki
Magyarországon a kommunista mozga-
lomban dolgozott, szakítania kellett pol-
gári élete minden szokásával, sokszor ma-
radt magára, került előre ki nem számít-
ható váratlan helyzetekbe. Kevés való-
színűsége volt annak, hogy „munkája
gyümölcsét” közvetlenül élvezze. Az
illegális munkában kötelező magatartás
adhatott lehetőséget a szűk szektaszemlé-
let kialakítására. De Landler nemcsak az
illegális pártmunka veszélyeire hívta fel
munkatársai figyelmét, nemcsak az illegá-
lis életforma kialakításához adott uta-
sításokat, hanem ellátta harcostársait a

magyarországi munkásmozgalom helyzetét lényegében helyesen értékelő és annak megfelelő taktikai útmutatásokkal. Reálisan szabta meg a hazai pártmunka tartalmát.

~Landler e pártszervező munkája nyomán vált a kommunista mozgalom „Öreg”-évé. E megszólítás jó értelemben vett „ragadványnév”, nem korának szólt. A pártmunkát messzemenő gondossággal előkészítő, munkatársait féltő óvatossággal felvilágosító, nagy követelményeket támasztó és a többieknél sok kérdésben messzebb látó pártvezetőt tisztelték meg e megszólítással harcostársai.

A húszas évek elején a nemzetközi kommunista mozgalomban központi vitakérdés volt az új típusú párt fogalma, amely abban az időben még csak a bolse-

vik pártban testesült meg. A nemzetközi forradalmi munkásmozgalom a kommunista pártok kialakulásának második szakaszát élte, és az 1918-ban, 1919-ben alakult kommunista pártoknak is tisztázniuk kellett sok kérdést. A probléma vizsgálata nemcsak a KMP újjászervezése szempontjából volt érdekes, hanem a magyar kommunisták korábbi tapasztalatait vizsgálándó is. A Kommunisták Magyarországi Pártja és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1919 márciusában történt egyesülése ugyanis jó és rossz tapasztalatokkal szolgált. Ezeket az emigráció, de szélesebben az egész nemzetközi forradalmi munkásmozgalom vitatta. Írásaikban a magyar kommunisták azokra a társadalmi összefüggésekre mutattak rá, amelyek a kommunista párt

megteremtését történelmileg igazolták, majd elvezettek a két munkáspárt egyesüléséig.

Ismeretes, hogy Magyarországon a tömegek kiábrándulását a szociáldemokratákból nem követte a jobboldaliak szervezeti elkülönítése. Mielőtt ugyanis ez bekövetkezhetett volna, az események ismert alakulása, a forradalom fejlődése napirendre tűzte a munkásosztály számára a hatalom átvételét. Az egyesült párt létrehozásában, mint tudjuk, Landlernek nagy szerep jutott. Az egyesülésről folyó vitában az emigrációban Landler kitartott amellett, hogy a március 21-i lépés helyes volt. Hivatkozott a proletariátus forradalmi beállítottságára és felkészültségére. Azokban az írásaiban, viszont, amelyek kifejezetten a pártról,

a pártszervezés kérdéseiről szóltak, Landlert a visszatekintésnél jobban érdekelte a jelen és a jövő. Az új típusú forradalmi párt lényegét igyekezett önmaga, a hazai munkásmozgalom, de a nemzetközi munkásmozgalom számára is tisztázni. Cikkeiben sokat foglalkozott a demokratikus centralizmus elvével, centralizmus és demokratizmus összefüggéseivel. Amit ezen túl a forradalmi munkáspártról elmondani szükségesnek tartott, az első-sorban annak a különbségnek bemutatása volt, amely a szociáldemokrata pártokat a kommunista pártoktól általában, de mindenekelőtt a forradalomhoz való viszony kérdésében elválasztotta. Erre vonatkozó megállapításait *Centralizált párt katonailag szervezett fegyelemmel* című cikksorozatában többek között

így összegezte: „A kommunista párt nem utolsósorban abban különbözik a különböző fajtájú, magukat proletárpártoknak nevező szervezetektől, hogy felelőssége tudatában nem rángatni hagyja magát a tömegektől, de vezeti azokat a forradalmi osztályharcban. Legelsősorban pedig abban különböznek a kommunisták a szociáldemokratáktól, hogy ők forradalmi szituációban akarják a forradalmat és nem ijednek meg tőle. Nem húzzák halasszák, nem akadályozzák, nem sikasztják el, de minden eszközzel előkészítik és vezetik azt.”

A *Proletárban*, a KMP Bécsben szerkesztett újságjában három folytatásban megjelent írása, de Landler más cikkei is azokat támogatták, akik a Kommunista Internacionálénak nagy tekin-

télyt kívántak biztosítani, és akik éppen a magyarországi proletárdiktatúra példájából okulva, el akarták kerülni, hogy a forradalmi munkásmozgalom a szociáldemokratizmusnak tegyen engedményeket. „A Kommunista Internacionáléhoz tartozó pártoknak tisztában kell lenniük a demokratikus centralizáció elvével” — írta Landler ugyancsak a *Proletárban* megjelent egyik cikkében. — „A polgárháború kiélesedett szakában a kommunista párt csak úgy töltheti be szerepét, ha szervezete a legteljesebb mértékben központosított, ha a katonai diszciplínához hasonló vasfegyelem uralkodik benne, ha központi szervezete a legszélesebb hatáskörrel és hatalommal rendelkezik, tekintélye feltétlen és harcos elvtársak oszthatatlan bizalmával rendelke-

zik.” A párt kérdésével foglalkozó cikksorozata és egyes, a forradalmi pártra vonatkozó megállapításai más cikkekben, lényegében helyes megállapításokat tartalmaznak, különösen, ha figyelembe vesszük a húszas évek elején a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom előtt álló és várható feladatokat. Mégis szembeötlő, hogy a pártban érvényesülő demokratikus centralizmus elvéből elsősorban mindig a centralizmust hangsúlyozta. Ez még akkor is említésre méltó, ha tudomásul vesszük, hogy nemcsak a nemzetközi forradalmi munkásmozgalomban, hanem a hazai pártépítésben is a centralizmus kellett, hogy előtérben álljon. Fel kell ugyanis figyelni arra, hogy egyik-másik cikkéből egy elméleti kérdésekben sokkal „merevebb”, doktri-

nerebb Landler alakja rajzolódik ki, mint amilyen Landler Jenőt az eleven mozgalomban, a gyakorlatban kifejtett tevékenysége alapján ismerünk meg. Mindennek oka nyilván nemcsak a körkörülményeiben és követelményeiben keresendő, hanem azokban az igaztalan támadásokban is, amelyek az emigrációban személyét sértették, s amelyek elől kitérve gyakran a formális fegyelem felé tolódott.

Ami a demokratikus centralizmus elvét illeti, a hazai pártépítésben Landler mindig érvényesítette, ha arra a forradalmi munkásmozgalom körülményei lehetőséget nyújtottak. Döntéseihez, a KMP feladatait illetően, lehetőleg mindig kikérte a hazai vezetők véleményét. Mindig azt magyarázta és sokat tett érvénye-

sítése érdekében is, hogy nemcsak vezetni kell a munkásokat, de tanulni is kell tőlük, nem szabad a kommunista párt-nak a valóságos helyzettől elszakadva határozatokat hozni. A párt építésében — elfogadva az új típusú forradalmi párt organizációs elveit — a konkrét magyarországi helyzettel ezt úgy tudta összhangba hozni, hogy alapvető bázisként az illegális kommunista párt számára felhasználta a munkásmozgalom tradicionális legalitását az ellenforradalmi Magyarországon is megőrzött szervezeteit, a szakszervezeteket.

Mint már többször utaltunk rá, Landler példamutatóan következetes, szívós, eredményeket felmutató pártmunkája ellenére, többször találkozott hol kimondatlanul, hol kimondva olyan vádakkal,

hogy munkájában és szemléletében megmaradt a szociáldemokratizmus.

A szociáldemokratizmus elleni harc a húszas évek munkásmozgalmában központi helyet foglalt el. A kommunista pártok a munkásmozgalmon belül, de a forradalmi hullám közepette, a hatalomért vívott küzdelemben mindenütt ellenfélként találták magukat szembe a szociáldemokrata jobboldallal. A szociáldemokrata vagy kommunista hegemonia biztosításáért folyt a küzdelem a munkásmozgalomban. A kiélezett helyzetben különösen nehéz volt azoknak a volt szociáldemokratáknak, így Landlernek, akik elhagyták a szociáldemokrata pártot, de akik — amint azt róla a csehszlovák munkásmozgalom hozzá gondolkodásban közel álló vezetője, Bohumil

Šmerál is megállapította — kísérletet tettek arra, hogy a régi hagyományokat az új tanításokkal ötvözzék.

Landler ragaszkodása a hazai legális munkásmozgalomban kialakult néhány módszerhez és a szakszervezetek kínálta legális lehetőséghez, szolgáltatta a vele szemben időnként támadó „gyanú” alapját. Holott az akkor keletkezett írásai önkritikus és kritikus elemzések a szociáldemokratizmus elleni küzdelemben. Kuusinennek *A finn forradalom* című ugyancsak rendkívül önkritikus munkájához írott előszavában annak érdekéért elsősorban azt emelte ki, hogy szépítés nélkül és saját magát sem kímélve néz szembe a történetekkel. Kuusinent idézi — mivel megállapításában találó megfogalmazást kap saját maga és 1918-as

társai egyikének-másikának magatartására vonatkozóan. „Azt hittük, hogy marxisták vagyunk, pedig szociáldemokraták voltunk. A történeti fejlődést akadályoztuk avval, hogy mint »marxisták« rabjai maradtunk a szociáldemokrata pártegy-ség szentségének” — írta.

Több cikkében bírálta a szociáldemokrata mozgalmat, nem kímélve a bal-szárny fogyatékokosságait sem. Különösen nagy gondot fordított arra, hogy megértse és megértesse a Kétésfeles Internacionálé tevékenységében rejlő veszélyeket. *A bécsi nemzetközi konferencia irányelvei* című írásában tételről tételre vette bonckés alá a Kétésfeles Internacionálé irányelveit, az ausztromarxizmusnak ez időben leglényegesebb funkciójára mutatott rá, amikor megállapította: „A minden

szálával szorosan összefonódó imperializmus belső titkait a leggondosabban leleplezni, a forradalmi eshetőségek látszólagos ellentmondásait viszont kispolgári módon, szűk látókörűen, rikító színekkel körvonalazni, az imperializmust előbb a rémek rémeként megrajzolni, hogy azután az osztályharc módszereinek alkalmazásával a »népet« óvatosságra inthessék: olyan kegyes csalás ez, amely nélkül minden prédikáció kontármunka lenne.”

Az ideológiai harcot a centrizmussal szemben azonban nem kötötte össze a centristák elleni gyűlölködéssel. Eszmei harcban állott Kunfival, Böhmmel, az egész magyar centrista emigrációval, korábbi harcostársaival. Ez azonban nem akadályozta meg abban, hogy Bécsben kapcsolatban maradjon velük. Azok

közé a magyar kommunista vezetők közé tartozott, aki érintkezett a Világosság-csoportba tömörült munkásokkal. Általuk fontos információkat szerzett a hazai mozgalomról, annak gondjáról, bajáról, a munkásosztály hangulatáról. Így szerzett híreit azután a kommunista párt munkájában jól felhasználta. Nem értett egyet a centristákkal, az esetenkénti közös küzdelem előtt azonban soha nem zárkózott el, például a fehérterrorral szemben.

Landler tisztában volt azzal, hogy a munkásság egyes rétegeiben a szociáldemokratáknak erős a befolyásuk, ezért is foglalkozott sokat az MSZDP vezetőinek tevékenységével. Cikkeiben elmarasztalta a jobboldali szociáldemokrata vezetőket, különösen az ellenforradalommal szembeni „megbékülő türelmüket” nehezmé-

nyezte. A jobboldali vezetők leleplezése azonban megfért az egyszerű szociáldemokraták megbecsülésével, hozzájuk mindig kereste a kapcsolatot. Ennek révén nyíltott a hazai kommunista mozgalomnak alkalma arra, hogy a szociáldemokrata párton belül kibontakozó ellenzékét befolyásolhassa. Landler elvi harca a szociáldemokratizmus ellen így nem első-sorban az emigrációban „elvi síkon”, hanem a magyarországi gyakorlatban, a hazai pártépítő munka eredményeiben nyert csatát.

Az 1921-es év fordulópontja lett a forradalmi fejlődés egész menetének. Minden jel arra mutatott: véget érőben van a forradalmi hullám. A kapitalista világ eseményei egyre gyakrabban bizonyították: a tőkések ereje megújult, a munkás-

osztály a támadásokból defenzívába szorult. Magyarországon a totális ellenforradalmi diktatúrára való törekvést a Bethlen-korszak konszolidált, a munkásmozgalommal szemben is toleránsabb időszaka váltotta fel. A fordulatot bevezető, első események 1921 elején egyre szélesedő vitákba sodorták a nemzetközi kommunista mozgalmat. A viták az adott helyzet forradalmi taktikája és a kommunista mozgalom szervezeti kérdései körül bontakoztak ki. Akciókat kikényszeríteni a gyors győzelem reményében és meggyorsítani a kommunista szervezkedést vagy berendezkedni a hosszabb lélegzetű, elhúzódó osztályösszeecsapásokra és ennek megfelelően építeni, erősíteni a kommunista pártokat — röviden összefoglalva így vetődött fel a

kérdés nemzetközileg és a KMP-ben egyaránt.

Az éppen csak hogy újjászerveződőben levő hazai kommunista mozgalmat egy időre súlyos helyzetbe hozták a magyar kommunisták emigrációs köreit megtépázó belső viták. Magasra hevített szimpátiák és antipátiák lángjában két frakció koncepciója vitázott egymással. Beszennyezett régi munkásmozgalmi harcokat, nemegy esetben életre szóló gyűlölködést hagyott maga után. A frakciókat a két különböző felfogást képviselő kiemelkedő vezetők neve után, Kun- és Landler-frakcióként tartja számon a történelem. A vita, amely 1921 januárjában kezdődött, a Kommunista Internacionálé III. kongresszusa idején, átmeneti megnyugvás jeleit mutatta —

1921 végén, 1922 elején teljes hevedésséggel újrakezdődött, csak a Kommunista Internacionálé radikális közbelépésének sikerült 1922 folyamán elfojtani. Az ellentétek parazsa azonban továbbra is izzott.

Landler Jenő az osztrák valóság ismeretében és a magyarországi helyzet alakulásáról részletes információk birtokában közelebbről és éppen ezért reálisabban látta az osztályok mozgását. Visszautasította azokat az elhamarkodott és meggondolatlan kísérleteket, amelyek az oroszországi hadifoglyok tömeges hazatérése alkalmával a volt vöröskatonákat akarták nagy számban bevonni a hazai pártépítő munkába abból a célból, hogy azt meggyorsítsák. Még 1920 decembereben, a frakcióharc nyílt zászlóbontása előtt munkatársával, az illegális pártépí-

tésen közösen fáradozó Hirossik János-
sal együtt levelet írt Kun Bélának Moszk-
vába és arra kérte, hogy az oroszországi
hadifoglyok hazairányítását kezeljék óva-
tosabban. Javasolták, hogy a KMP KB
bécsi központjába csak megbízható,
kipróbált kommunistákat küldjenek, azo-
kat pedig, akiket kevésbé ismernek, irá-
nyítsák egyenesen haza olyan útmutatás-
sal, hogy a polgári életben való elhelyez-
kedés után keressék a kapcsolatot a
kommunista párttal. Hazai magatartásuk
döntse el, vajon alkalmasak lesznek-e
illegális munkára.

Óvatosságra intő levelüket a címzett va-
lószerűleg még nem kapta meg akkor,
amikor 1921 januárjában megírta párté-
pítési elképzeléseit a moszkvai *Vörös*
Újságban. Konceptiójához Rudnyánsz-

ky Endre ugyancsak a hazai pártépítést sürgető cikke csatlakozott. Kun Béla és Rudnyánszky Endre cikkei egyaránt a Központi Bizottság bécsi tagjainak pártépítési elveit kifogásolták. Arra ösztönözték az illegálisan Magyarországon dolgozó kommunistákat, hogy a gyors sikerek érdekében tagadják meg a szakszervezetek járulékából a szociáldemokrata pártnak adandó összeg kifizetését. A „pártépítésre” vonatkozó elveiket 1921 tavaszán több cikkből álló különkiadásban bocsátották az emigráció rendelkezésére. Ezzel közel egyidőben a Kunfrakcióból többen részt vettek az úgynevezett „offenzív taktika” gyakorlatban való érvényesítésében. Részt vettek a közép-németországi márciusi felkelés vezetésében, majd Kun Béla a felkelés

sikertelensége ellenére, részt vállalt az offenzív taktika elméletének írásos összefoglalásában.

Landler Jenő közösen Hirossik Jánossal, valamint ugyancsak a Központi Bizottság tagjainak sorában tevékenykedő Lukács Györggyel 1921 tavaszán a Kominternhez küldött memorandumban tiltakozott a Kun-frakció tevékenysége ellen. Hivatalos és pártszerű eljárás lefolytatását kérte. A memorandumból kiderült, hogy a Kun- és Landler-frakció nézeteiben a pártépítést illetően uralkodóak a lenini pártépítési elvek. Ugyanakkor, már földrajzi helyzetük következtében is, az osztályharc alakulásáról, a nemzetközi, de a hazai osztályerőviszonyokról Landleréknek reálisabb ismeretei voltak, mint Kun Bélának és társai-

nak. Érthető, hogy Bécsből a naponta érkező magyarországi hírek alapján hamarabb fel lehetett mérni a magyarországi politikai változások valóságos tartalmát. 1921 tavaszán Landler Jenőnek és társainak már az volt a véleménye, hogy az ellenforradalmi rendszer fokozatosan konszolidálódik. Azt is tudták, hogy a Bethlen-féle kormányzati rendszerben kedvezőbben alakul a legális munkásmozgalom helyzete, de tisztában voltak azzal is, hogy a munkásmozgalom iránt tanúsított „nagyobb türelem” nem terjedt ki a kommunistákra. Ezeket a körülményeket kívánták a továbbiakban pártépítési elveikben figyelembe venni. Visszautasították a Kun-frakciónak a szakszervezeti politikára vonatkozó követelését, elutasították az offenzív

taktikában megnyilvánuló türelmetlenséget, mely szerintük veszélyt hozott a munkásmozgalomra. Állásfoglalásuk a németországi kommunista mozgalomban megfogalmazott *Nyílt Levél* taktikáját, a munkás-egységfront taktikáját támogatta, azt a taktikai koncepciót, melyről Lenin is nagy elismeréssel nyilatkozott.

Landler Jenő nézeteit *Taktika és organizáció* című cikkében foglalta össze. A cikkből kiderül, hogy a szervezeti elvekről itt elmondottakban nincsen eltérés Landlernek korábbi, a demokratikus centralizmus elve és organizációs módszereit vizsgáló cikkeitől. „Nem kellenek új irányelvek, de a meglevőkből kristálytiszttan ki kell hozni az organizációs útirányt” — írja. A pártépítés elveit elfogadta, a sejtrendszer megteremtését írá-

saiban központba állította, Magyarországon megvalósítani igyekezett. Fontosnak tartotta azonban kiemelni: „az organizálásnak más és más módjai és formái adódnak. Egy azonban bizonyos: akár milyen formájú a kommunista szerv, az nem lehet csak propagáló, felvilágosító, agitáló szerv. A legkisebb sejt sem. Minden kommunista organizációnak, helyes vezetés mellett az a feladata, hogy akciók részére a talajt előkészítse és a maga erejéhez képest a helyzetnek megfelelő akciókat előkészítsen.” Nem tagadta még az akciók szükségességét sem. Csakhogy azokról nagyon határozottan az volt a véleménye: „...az is bizonyos, hogy ezek az akciók nem pattanhatnak az isten fejéből, hanem a dolgozók mindennapi, állandó osztályharcának talajából,

a kiélezett osztályellentét teremtetten napi problémákból kell kiindulniok. ...Akciók igenis kellenek” — írja —, de óv a „buta akcióktól”, melyek „csak egyéni tevékenykedésre, romantikára vannak alapítva, vagy csak arra, hogy van már néhány jól fegyelmezett, elszánt organizációnk”.

Álláspontjának fenntartásával Landler a két frakció ellentéteit pártszerű keretek között szeretne volna áthidalni. 1921 első felében Landler és társai az őszinte eszmecserét szorgalmazták. Szerették volna kizárni a nyilvánosságot, mivel mindannyian tudták, hogy a nyilvános vitának kárát csak a hazai mozgalom szenvedni meg. Mégis, ezen a téren a Landler-frakció is hibázott, amikor Kun és Rudnyánszky nyilvános vitát

indító cikkeiről véleményüket a *Proletár*-ban 1921. február 24-én nyilvánosságra hozott *Nyilatkozatukban* mondták el. Ilyenformán a vita élezésében természetesen a Landler-frakció tagjai sem voltak vétlenek.

1921 nyárelőn Landler Jenő Lukács Györggyel és Hirossik Jánossal Moszkvába utazott, hogy részt vegyen a Kommunista Internacionálé III. kongresszusán.

Landler 1921 nyarán életében először járt Moszkvában.

A Komintern III. kongresszusára gyülekező küldöttek a Tverszkáján, a Luxszállóban laktak. A szálloda termeiben sok nyelven folyt az eszmecsere. A résztvevők visszaemlékezéseinek tanúsága szerint, már a kongresszus megnyitása

előtt is élénk vita bontakozott ki a kommunista pártok taktikáját és szervezeti kérdéseit illetően. Nagy élmény volt a kongresszus megnyitása, ahol a forradalom vezérkara ült az elnöki pulpituson. Mindennél nagyobb élmény volt azonban, hogy a kongresszus munkájában Lenin is részt vett. Landler Jenő ezen a kongresszuson látta és hallotta először Lenint.

A kongresszusra a magyar párt küldöttei egységes kommunista párt képviselőiként érkeztek. A taktikai kérdések vitáján az ellentétek soraikban újabb éles összeecsapásokra vezettek. Július 2-től már a kongresszuson is két külön frakcióként vettek részt. A kongresszuson ugyanis Kun és társai az offenzív taktika híveit ennek a taktikának létjogosultsága mel-

lett felszólaló német, olasz, osztrák kommunistákat támogatták. „A landleristák” Landler vezetésével tiltakoztak Kun Béla és társai ez irányú tevékenysége ellen és hangsúlyozták, hogy ők „elvileg az orosz — értsd: Lenin taktikai nézeteit kifejező — tézisek alapján állnak”. Landler Jenő a szakszervezeti vitában kért és kapott szót. Őt mint régi szakszervezeti vezetőt, aki éveket töltött el azzal, hogy a vasutasok számára a szakszervezeti szervezkedés legalitását kivívja, meglepte az a nemtörődömség, ahogyan a küldöttek a szakszervezeti kérdést tárgyalták.

Landler jó gyakorlati érzékkel, a kommunista mozgalom egyik gyenge pontjára mutatott rá. 1921 közepén, a még várható forradalmi előretörés idején, természetesen Landler Jenő is a szak-

szervezetek meghódítását tartotta a kommunisták szakszervezeti munkája legfontosabb feladatának. A tömegek között dolgozó, a szakszervezeti legalitásért küzdő Landlernek, aki a magyarországi illegális pártépítés körülményei között is elsősorban e legális szervezetre számíthatott pártépítő munkájában, fontosabb volt a szakszervezetekben folyó munka, mint a jelenlevő más kommunistáknak. Landler saját tapasztalatai alapján a valóságos tömegmunka bázisát, az egyszerű munkás számára a politikai iskolázottság elnyeréséhez fontos fórumot látta bennük, s ezt fejezte ki a kongresszuson. „Zinovjev elvtárs referátumában helyesen jegyezte meg, hogy a szakszervezeteket nem lehet mechanikusan befolyásolni, és azt is megmondta,

milyen úton lehet befolyásolni őket. Nem mechanikus munkával, nem utasításokkal, hanem forradalmi aprómunkával, tehát azzal, hogy foglalkozunk a munkásság, a szervezett munkásság napi kérdéseivel és ezt a forradalmi aprómunkát a szakszervezetekben végezzük el. Csak így tudjuk meghódítani a szakszervezeteket” — mondotta Landler, majd így folytatta: „Ha már most ez e kérdés tárgyalásánál mutatkozó közömbösséget figyelembe vesszük, akkor nyíltan meg kell mondanunk, hogy a kongresszus nagy része sokkal több megértést mutat az úgynevezett forradalmi fráziscséplés, mint a forradalmi szervezeti aprómunka iránt. És ez nagyon különös. Itt nagyon sok munkás is van. A tézisekben az áll, hogy a parlamenti tagokat, a diplomatá-

kat stb. ki kell dobni a bizalmi állásokból, és ha másképp nem megy, tapasztalatlan munkásokkal kell őket pótolni. De elvtársak, amikor ezt kimondták, feltételezték, hogy a tapasztalatlan munkások a tömegekben gyökereznek, a tömegekkel élnek. De elvtársak, ha ilyen tapasztalatlan munkásokat felelős állásokba helyezünk és ezek azután megszakítják a kapcsolatot a tömegekkel, ha azután úgynevezett »nagy vezetők« lesznek, akkor az egész vezetőségváltásból csak annyi hasznunk van, hogy a tapasztalt, ravasz diplomaták helyett olyan vezetőket kapunk, akiknek egyetlen érdeme a tapasztalatlanság. De az én véleményem szerint az ilyen elvtársaknak, ha vezető állásokba kerülnek, még több forradalmi aprómunkát kell végezniük,

hogy a tömegeket megnyerhessék. Nemzetközi jelenség, hogy ezt a legtöbb kommunista pártban nem tartják szem előtt.” Felszólalásában Landler helyesen értékelte a forradalmi tömegmunka valóságos bázisait. A forradalmi tömegmunka fontosságáról alkotott véleményét a Komintern III. kongresszusának központi, Lenin által kidolgozott irányelve: „Be a tömegekbe!” — megerősítette.

A kongresszus idején határozat született a magyarországi pártviszály ügyében is.

A határozat megállapítja, hogy a munkásmozgalom Magyarországon kedvezőbb helyzetben van, mint korábban, a fehérterror időszakában volt. Ez a munkásosztály számára viszonylag szabadabb légkör az uralkodó osztályok

közötti belső harcok következtében alakult ki. A határozat szerint a politikai viszonyokat figyelembe véve a kommunista párt munkáját két tényező szabja meg: 1. A párt teljes illegalitása, 2. a Horthy-uralom alatt is nagy munkástömegeket magukba foglaló szakszervezetek bizonyos fokú mozgási szabadsága.

A magyarországi munkásmozgalom és a KMP helyzetének legjellemzőbb vonásait megrajzolva válaszolt a határozat a magyar párton belüli vitás kérdésekre. A Kommunista Internacionálé határozata kimondja, hogy „a szakszervezetek alkotják a KMP politikai és szervező működésének legfontosabb fundamentumát”. Éppen ezért, bár a szakszervezetek a szociáldemokrata párt vezetése alatt

állnak, a KMP tagjai nem tagadhatják meg a pártadó fizetését, mert ezzel veszélyeztetik szakszervezeti tevékenységüket. A határozat azt ajánlotta a magyar kommunistáknak, hogy tekintsek a szociáldemokrata pártnak fizetett pártadót olyan váltságdíjnak, mellyel megvásárolják a szakszervezetekben végzendő munka lehetőségeit. A határozat tehát helyeselte a szakszervezeti munkát, de felhívta a kommunisták figyelmét: a legális munkásmozgalomban dolgozva se feledkezzenek meg arról, hogy leleplezzék a szociáldemokrata vezetők osztályáruló politikáját.

A határozat szerint a legfontosabb feladat: a párt megszervezése. Válaszul azokra a kérdésekre, miként érvényesüljenek Magyarországon a párt szer-

vezeti elvei, a határozat kimondja: a KMP-nek törekednie kell arra, hogy „centralizált illegális szervezetet alkosson”. Csak centralizált párt képes arra, hogy hatással legyen a szakszervezeteken kívül álló munkástömegekre is, továbbá a földmunkásságra és a kisparasztságra. Pontos utasításokat adott a határozat a párt tényleges szervezeti felépítésére is. Javasolta: magyarországi központot kell létrehozni, továbbá illegális helyi és üzemi sejteket, amelyeknek rendszerébe a szakszervezeti pártsejteket is be kell illeszteni.

Elvetette a külföldön élők tömeges hazatérésére vonatkozó javaslatokat, de fontosnak tartotta, hogy a kommunista emigráció „agitációs erő-tartalékot és szervezeti alapot alkosson

a feléledő kommunista mozgalom számára". A párt agitációjának közép-pontjába a napi kérdéseket állította és felhívta a figyelmet a proletárdiktatúra tapasztalatainak népszerűsítésére is. Elítélt a határozat minden olyan agitációt, amely nem nyíltan kommunista zászló alatt történik.

A határozat arról győzte meg Landler Jenőt, hogy pártépítési elképzelései lényegében jók voltak. 1921 szeptemberében azzal a szilárd elhatározással tért vissza Bécsbe, hogy a határozat szellemében fogja folytatni munkáját. Elfogadta a Komintern javaslatát, amely az Ideiglenes Központi Bizottságban a Kunfrakció tagjainak adott többséget.

A moszkvai tartózkodás, találkozás Leninnel, a Végrehajtó Bizottság lénye-

gében jó határozata, a magyar ügyben mind magukban hordták a lehetőségét annak, hogy a KMP eredményesen dolgozzon.

A moszkvai tartózkodás kellemetlen mellékszöngéje volt viszont Radek előterjesztése a Komintern végrehajtó bizottságának augusztus 17-i ülésén, amikor a magyar párt ügyében hozott határozatot a következő szavak kíséretében adta elő: „A Végrehajtó Bizottság a párt élére addig is Központi Bizottságot nevezett ki, amelyben többséget adott a baloldali elvtársaknak, amelyben helyet foglal egy kisebbség, amely a szó rossz értelmében vett centristákból áll.” E kisebbségen Landler Jenőt, Lukács Györgyöt és Hirossik Jánost értette.

1921 őszén a frakcióharcok minden

korábbinál hevesebben lángoltak fel. Landler távollétében a bécsi ideiglenes pártvezetőség néhány hibát követett el, munkájukat Pogány József, az új KB-tag nyilvánosan megbíráta. Ez okozta „a csatabárdok” kiásását a két frakció között. Vita vitát követett, a nyugodt megbeszéléseknek már a lehetősége sem volt meg. A két frakció két külön lapot indított. A *Proletár*, amelynek létrehozásában pedig Landlernek is olyan nagy volt a szerepe, Pogány szerkesztésében a Kun-frakció „tulajdonában maradt”. Landlerék *Vörös Újság, Bécs* címmel új lapot indítottak. A frakciózás személyes gyűlölkedéssé fajult, s ezért mind a két fél felelős volt.

A Komintern közbelépett, a bécsi viták szereplőit Moszkvába rendelték.

Az 1922-es esztendő furcsán érdekes éve volt a magyar forradalmi munkásmozgalomnak. Két kimagasló vezetője lényegében félreállítva. Kunt az Uralba pártmunkára küldték. Ez volt a közép-németországi felkelésben és a frakcióharcokban betöltött szerepét követő pártbüntetésének hivatalos megfogalmazása. Landlert meghallgatásra Moszkvába rendelték. Ugyanakkor itthon, Magyarországon Landler fiatal tanítványainak szervezésében, Gerő Ernő vezetésével — a Komintern Végrehajtó Bizottsága 1921. augusztusi határozatának szellemében a „Be a tömegekbe” politikai koncepciójának megfelelően — a korábbinál eredményesebb kommunista párt-szervezés bontakozott ki. Kilenc hónapon keresztül rendszeresen megjelent az

első hazai illegális újság, a *Kommün*. Illegális szervezetek épültek ki szakszervezetekben, a Dunántúl egyes megyéiben. Amire azonban a magyar párt vezetőségének ügyei valamelyest nyugvópontra jutottak, a Tanácsköztársaságot követő legeredményesebb kommunista szervezkedés résztvevőit a rendőrség már letartóztatta.

Landler részt vett 1922 őszén a Kommunista Internacionálé IV. kongresszusán, amelyen Zinovjev élesen támadta a magyar kommunista emigrációt. Minden jel arra mutatott, hogy a frakciós elmentések újból felkavarodnak és továbbra is zavarni fogják a Kommunisták Magyarországi Pártja munkáját. A frakciózás felújítása, a magyarországi pártmunka lebecsülése ellen tiltakozott Landler

Jenő. Bírálata szigorú volt, elutasította a vádaskodásokat. A Komintern fegyelmeért harcoló magyar kommunista komoly és elvi politikát követelt a kongresszustól és személy szerint Zinovjev-től. „Az emigránsok kérdését olyan időpontban, amikor a Kibővített Végrehajtó Bizottság ülése óta, vagyis kilenc hónapja már frakcióharcok nem voltak, most itt előhozni, annyit jelent, mint megfeledkezni arról, hogy a magyarországi emigránsok a Tanácsköztársaság megdöntésének pillanatától áldozatokat hoztak. Nem múlt el hónap, nem múlt el hét, hogy elvtársak ne mentek volna le Magyarországra és ne áldozták volna fel magukat. Éppen ezért nem értem, hogy jön hozzá Zinovjev elvtárs, hogy ilyen elítélően nyilatkozzon

(mármint a magyarországi munkásmozgalomról — Sz. Á.). Csak magam nevében és azoknak az elvtársaknak a nevében beszélek, akiket most letartóztatnak, de ki kell jelentenem, hogy az ilyen magatartás az egész emigrációt sérti és kárt okoz az ügynek. Nem értem, hogy miként lehetséges, hogy kommunisták ellen itt a kongresszuson, minden bizonyíték nélkül, ilyen feltételezéseket állíthassanak.” Beszédének további részében kérte az ellentétek tárgyszerű kivizsgálását és a hazai, a bíróság elé állított és az osztálybíróságtól életükben fenyegetett kommunisták megmentését.

Landler felszólalása után Rákosi Mátyás kért szót. Támadást intézett Landler ellen. Demagóg módon féltette a párt egységét Landlertől, s frakciózásért tette

felelőssé. Beszédében felemlítette azokat a Landler-frakció tagjai által készített és Kun ellen irányuló írásokat, amelyek valóban a személyeskedésig menően bírálták „a kunistákat”. Figyelmen kívül hagyta azonban, hogy Rudas László Kun Béla ellen írott röpiratát Landler is elítélte. Felszólalása azért is inkorrekt volt, mert Rákosi mint a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának munkatársa, azt is nagyon jól tudta, hogy Landler és társai több ízben beadványokkal fordultak a KI VB-hez a frakciós ellentétek kivizsgálása ügyében.

Landler 1922. december közepén hagyta el Moszkvát, nyilván sokkal keserűbb szájízzel, mint korábban, a III. kongresszus után. A küzdelmet azonban sem a pártépítésért, sem pedig a frak-

ciós ellentétek áthidalásáért nem adta fel.

Számára a Komintern IV. kongresszusa ösztönzést is jelentett: ösztönzést arra, hogy megkeresse, miként lehetne Magyarországon az egységfront-taktikát alkalmazni, miként lehetne a proletárdiktatúrához vezető olyan utat megtalálni, amelyhez Magyarországon az eddiginél alkalmasabb feltételek adódnak.

1923 elején Landler Jenő Őri Károly, Gógös Ignác, Szekér Nándor révén már ismét szoros kapcsolatban állott a hazai munkásmozgalommal. S bár a Kominterntől nem volt semmiféle felhatalmazása, rendíthetetlen szívóssággal fáradozott a KMP illegális szervezeteinek kiépítésén. A szakszervezetekben, ifjúmunkás-szer-

vezetekben dolgozó kommunisták befolyása lassanként kiterjedt a szociáldemokrata szervezeteken belül dolgozó ellenzéki munkásokra. Egymást kölcsönösen erősítve szélesítették mozgalmukat. 1923 őszén kommunisták és baloldali szociáldemokraták létrehozták az ellenzéki intéző bizottságot. A Landlerrel már Bécsben összeköttetésben álló kommunistákon kívül, mint például Őri, Gögös, Hámán, a bizottság munkájában részt vevő baloldali szociáldemokraták között is Landler régi munkatársait, harcostársait találhatjuk. Vági Istvánt, aki a III. hadtest politikai megbízottja volt, Weiss Haus Aladárt, aki később szembekerült a kommunista mozgalommal és Landler útmutatásaival, a vasutasmozgalomból, Lukács Gyulát, a

MÁV Északi Főműhelyének volt főbizalmiját és másokat, akik életük egy szakaszában már együtt dolgoztak vele.

1923 elejétől kezdve Landler sokat foglalkozott az egységfront és az ellenzéki munka, továbbá a kommunista párt szövetségi politikájának kérdéseivel. Mivel elsősorban gyakorlati pártmunkás volt, sajnos nem hagyott az utókorra olyan írásos dokumentumokat, amelyekben a korábbiakhoz mérten új gondolatait, új állásfoglalásait összegezte volna. Az utat, melyet a KMP újjászervezésében megtett, a tevékenységet, melyet az ellenzék irányításában kifejtett, amely végül is a Magyarországi Szocialista Munkáspárt megteremtését eredményezte, cikkeinek egy-egy mondatából tudjuk csak követni.

Az 1918 előtti tiszta osztálypolitikáért síkraszálló Landler már a Tanácsköztársaság idején foglalkozott a munkásosztály szövetségi politikájával. Javaslatait akkor a tanácskormány osztálybázisának kiszélesítése érdekében tette meg. A földosztás felvetésével fogalmazta meg a munkás—paraszt szövetség kialakításának lehetőségét. Az ellenforradalmi Magyarországon a KMP, a munkásosztály politikai befolyásának érdekében kereste a lehetséges szövetségeket.

1923 elején keletkezett írásaiban visszatér annak fejtegetésére, mi volt az oka annak, hogy Magyarország ipari proletariátusa soha nem találta meg „osztályharcos természetes szövetséges társát, a földműves szegénységet”. A hiba forrása-

ként az önálló forradalmi politikai párt hiányát jelölte meg. Gondolhatnánk arra, hogy ezekben az írásaiban is a kommunista pártot értette forradalmi politikai tömegpárton. Ennek azonban ellentmond, hogy Landler mindig pontosan fogalmazott — cikkeiben a kommunista pártot minden alkalommal nevén nevezte —, de ellentmond az is, hogy Landler jól ismerte a hazai viszonyokat. Tisztában volt azzal, hogy kommunista programmal legális pártot teremteni Magyarországon nem lehet. A *Kassai Munkás*ban megjelent 1923. áprilisi cikkében kifejtettekről jogosan tételezzük fel, hogy a forradalmi tömegpárton „olyan politikai tömegszervezet” értett — a megfogalmazás is cikkében található —, amelynek legalitását az

adott magyarországi viszonyok lehetővé teszik. Ebben a cikkben *A jövő iránya és kilátásai* című alfejezetben számba vette azokat a kedvező körülményeket, amelyek az önálló forradalmi párt megteremtését kedvezően befolyásolhatják. A nagybirtokos osztály és a nagytőkések között jelentkező újabb gazdasági ellentétben, a gazdasági stabilizációra való törekvésben, amely megöli a kis egzisztenciákat, a falu nyomorában jelölte meg azokat a tényezőket, amelyek egy politikai forradalmi párt számára a kedvező harc kibontakozását biztosíthatják. 1924 tavaszán az ilyen párt megteremtésének kilátásai tovább javultak. Az ellenzéki mozgalom rövid megtorpanás után erősödött.

Így a hazai munkásmozgalom fejlődésé-

nek kedvező szakaszában kezdődtek meg a tárgyalások a magyar kommunisták egyes csoportjai között 1924 nyarán Moszkvában, a Kommunista Internacionálé V. kongresszusának idején. A kongresszussal egyidőben tárgyalások folytak Kun, Landler, Alpári és mások bevonásával a KMP vezető szerveinek életre hívására. A munkában Weiss-haus Aladár és Székér Nándor is részt vett. Ők Landlerrel együtt érkeztek Moszkvába, a magyarországi ellenzéki, illetve a hazai ifjúmunkásmozgalom képviselőjeként. A tárgyalások eredményre vezettek. Ebben Landlernek ismét nagy érdeme volt.

Létrejött az ún. Organizációs Bizottság, tagjai Alpári, Kun és Landler lettek. Az Organizációs Bizottság hathónapos

munkaterv kidolgozásával kezdte meg munkáját. A KMP 1924 második felében ennek alapján dolgozott. Eredményesen.

1924. őszeig jelentős ellenzék alakult ki néhány szakszervezetben és a szociáldemokrata párt egyes választókerületeiben. A munka lendületének további fokozása érdekében ült össze 1924. november 1-én az az értekezlet, amelyen Landler Jenő, Kun Béla, Alpári Gyula Őri Károllyal és Weissshaus Aladárral a további feladatokat megbeszélte. Az ülésről fennmaradt jegyzőkönyvet forgatva megállapíthatjuk, hogy a hazai illegális és legális ellenzéki mozgalomról adott ismertetések biztatóak voltak a mozgalom fejlődésének jövőjét illetően. A vezetők örömmel nyugtázták és ha-

tározták meg a következő időszak tenni-valóit. Landler az ülésen különösen aktívnak mutatkozott. A szanálás nyomán kibontakozó gazdasági válságot különösen alkalmasnak tartotta arra, hogy a forradalmi politikai tömegmozgalom megerősödjék. Nem akart fáziseltolódást a mozgalom és a Magyarországon végbe-menő gazdasági és politikai megrázkódtatások hatására kibontakozó események között.

A szanálási válságtól sokat várt, úgy tűnik, kissé túlságosan sokat. A politikai krízist mélyebbnek remélte, mint amilyen az a valóságban volt. Hiszen attól a forradalmi türelmetlenségtől, amely az emigráció soraiban mindig jelen volt, ő sem vonhatta ki egészen magát.

A magyarországi helyzet nem „rohant

az objektív forradalom felé”, mint azt Landler is szeretne volna, de minden korábbi időszaknál kedvezőbben alakultak a körülmények arra, hogy a KMP áttörje az illegalitás szűk korlátait. Az értekezlet időszakában Landler nagyon határozottan a szociáldemokrata párttal való szakítás mellett foglalt állást. Bár hangsúlyozta, hogy a szakítás időpontját nem tudja pontosan meghatározni, sürgette a programtervezet vitáját. Maga a program — később ugyanaz az MSZMP programja — a munkásköveteléseken kívül más dolgozó rétegek gazdasági követeléseit is tartalmazta. Ilyen volt például a szanálási törvény revíziójának, a vagyon- és jövedelemadók progresszivitásának követelése, a 2000 koronáig terjedő jövedelem adómentessége stb. A

parasztmozgalommal foglalkozva Landler javasolta, hogy tartsák szem előtt a Tanácsköztársaság agrárpolitikájának tapasztalatait. Javasolta, hogy legális jelszóként adják ki: „Földet a parasztnak” s „az állam fizesse a megváltási összeget”. Ezek a kérdések a programba Landler megfogalmazása szerint kerültek be.

A novemberi ülés után Landler örömmel jelentette Zinovjevnek az eredményeket. Levelében — és ez nagyon jellemző volt Landlerre: elvi kérdésekben nem engedett, de haragot sem tartott soha — megjegyezte, azért is írt Zinovjevnek sietve, mivel „kötelességének tartotta, hogy egyszer már örömet szerezzen”. Ugyanebben a levelében kérte, hogy a hazai munkásmozgalom meg-

erősítésére ne csak Rákosi Mátyást, hanem Hirossik Jánost is küldjék haza. A Kommunista Internacionálé beleegyezett Landler kérésébe, Hirossikot és Rákosit kooptálták az Organizációs Bizottságba.

1925 tavaszán megalakult a Magyarországi Szocialista Munkáspárt. Megalakulásában Landler Jenőnek oroszlán-része volt. Vági István és más hazai vezetők az ő útmutatásai figyelembevételével szervezték meg a pártot. Az MSZMP valóban olyan legális forradalmi munkáspárt volt, amely betöltötte annak a politikai szervezetnek a szerepét, melynek fontosságára Landler már 1923-ban rámutatott. A szociáldemokrata párt vezetőinek megalkuvásával szemben a következetes osztályharcot állí-

totta feladatainak középpontjába. Öt évvel a polgári és a proletárforradalom győzelme és megdöntése után, először jött létre Magyarországon olyan politikai párt, amely nyíltan mindkét forradalom örökösének vallotta magát. A demokráciáért kívánt harcolni, mert amint elvi nyilatkozatában kijelentette: „a demokrácia a legalkalmasabb küzdőtere a proletariátusnak a burzsoázia elleni döntő harc megvívására”.

Az MSZMP megteremtése a magyarországi forradalmi munkásmozgalom fejlődésének új fejezete. Az MSZMP-vel a magyarországi kommunista mozgalom nemcsak legális fedőpártját teremtette meg, hanem mint legális forradalmi tömegpártot, önmaga lehetséges politikai partnerét az egységfront-politika

hazai megvalósításában. Emellett az MSZMP programjának következetes megvalósítása révén lehetőség nyílt arra, hogy a kommunisták befolyása más társadalmi rétegekre, elsősorban dolgozó rétegekre is kiterjedjen. Az MSZMP elvi nyilatkozata és akcióprogramja, majd az 1926 tavaszán kiadott agrárprogramja, új lehetőségeket teremtett a munkás— paraszt szövetség megvalósításához. Pontosabban: írásba foglalta a magyarországi osztályviszonyoknak megfelelő szövetségi politikát a munkásság, valamint a parasztság egyes rétegei között. Ha Landler fejlődése szempontjából vizsgáljuk az MSZMP-t, azt láthatjuk, hogy az a Landler, aki 1918 előtt állandóan az önálló osztálypolitikát követelte, mivel nem értett egyet a szociáldemokrata

párt vezetőségének a burzsoázia előtt meghunyászkodó politikájával, ebben a kérdésben fenntartotta korábbi álláspontját.

Az MSZMP-től éppen ezért azt várta, hogy olyan munkáspárt legyen, amelyben párosul az önálló osztálypolitika a következetes szövetségi politikával. Landlernek változatlanul ellenérzése volt a magyarországi burzsoázia egyes ellenzéki csoportjainak politikájával szemben. Semmivel sem bízott jobban Rassayban, mint korábban Vázsonyiban vagy Batthyányban, és nem talált a magyarországi politikai életben olyan polgári politikust, mint 1918-ban Károlyi Mihály volt, aki iránt már 1912-ben bizalmat érzett, akivel az emigrációban eredményesen együttműködött. Nem lett hűt-

len az önálló osztálypolitikához, ezért tudta a KMP illegális munkáját és az MSZMP munkáját is jól irányítani. Valamit azonban a hazai társadalmi fejlődésből megértett és a Kommunista Internacionálé IV. kongresszusán Lenint hallgatva a munkás—paraszt kormányokról megtanult. Nevezetesen azt, hogy az ellenforradalom hatalomra jutásával a proletárdiktatúrához vezető út nem egyszerűen a polgári demokrácia tagadása-ként, hanem az adott időszakban a demokrácia védelmében, az érte folyó küzdelem révén érhető el. Ezzel a felismerésével nagyszerű örökséget hagyott az ellenforradalmi rendszer elleni harchoz. Az MSZMP programjában a demokráciáról megfogalmazott tételekhez a magyar kommunisták a harmincas években más

történelmi körülmények között ugyanis visszatértek. A húszas éveknek ezek a tapasztalatai segítették őket a fasizmus elleni küzdelmükben.

Az MSZMP megalakulása után a hazai mozgalom örvendetesen fellendült. Sor kerülhetett arra, hogy összeüljön a Kommunisták Magyarországi Pártjának olyan konferenciája, melyen hazaiak és emigránsok eszmét cserélhettek, ahol alkalom nyílt a párt vezetőségében levő ideiglenes állapotok megszüntetésére. 1925. augusztus 18. és 22. között ülésezett az értekezlet, amely rögtön az ülés első napján hivatalosan is a KMP I., alakuló kongresszusának deklarálta magát.

A Glockengasse 6. sarokház Bécs II. kerülete elegánsnak nem mondható utcá-

jában. A másik sarkon a Blumgarten-
gasse 1-ben tartották általában a KMP
szemináriumait, amikor az emigráció
már annyira meghonosodott, hogy össze-
jöveteleire helyiséget is tudott szerezni.
Gyakran rózta Landler ezeket az utcákat.
Sokszor tartott szemináriumot, előadást.
Rengeteg elfoglaltsága mellett ugyanis
soha nem mulasztotta el, hogy a párt
iskoláin vagy szemináriumain tanítson.
Nemcsak egyénileg foglalkozott egyes
kommunistákkal, nemcsak az illegális
munkára készítette fel a haza készülőket,
hanem lelkiismeretes, éppen azért szívesen
hallgatott tanára is volt a különböző,
ma úgy mondanánk „káderképző isko-
láknak”. A gyakorlati, pártszervező,
pártépítő, az agitáció és propaganda
minden kérdésére kiterjedő előadásai

mellett, 1921-től szinte folyamatosan tanította a hazai és a nemzetközi munkásmozgalom történetét. „Párttörténészként” figyelemre méltó tanítást hagyott ránk. Egy cikkében, melyben Rudas Lászlóval arról vitatkozott, forradalmi volt-e a magyar munkásság 1914 és 1919 között, azt írta: „A proletariátus nem ír történelmet. Csak csinál. Jól vagy rosszul. De mindig magának. A proletariátus történetét is így írják. Jól vagy rosszul. De, amit a hisztorikus ír, nem magának írja. Kommunista történetíró a proletariátusnak ír. Ha más nem is, de már ez a szerep maga azt parancsolja az írónak, hogy vigyázzon, mikor a proletariátusról ír. Ha róla írnak, ha neki írnak, ha az írás természete szerint — nélküle írunk, akkor a legkevesebb, amit tőlünk meg-

követelhet, hogy vele szemben igazságosak legyünk.” Ezt az elvet vallotta a munkásmozgalomról szóló előadásain, ahol a nemzetközi munkásmozgalom története így bontakozott ki a hallgatóság előtt. Nemcsak az eseménysort és az összefüggéseket ismerték meg, hanem a belőlük levonható tanulságokat is. Landler ugyanis nemcsak nevelte őket, de műveltséget is akart nyújtani. Valóban művelt, osztálytudatos harcosokat szeretett volna a hazai kommunista mozgalomban látni.

Az I. kongresszus idején kéthetes pártiskolai tanfolyam is volt Bécsben. A kongresszusi küldöttek egy része a pártiskola elvégzése után tért vissza a hazai pártépítő munkára.

A kongresszuson Landler a háromtagú

elnökség egyik tagja volt. A napirenden két kérdés előadója: a KMP szakszervezeti munkáját és a szanálás kérdéseit referálta. A vitában keveset szólt, sokkal inkább volt kíváncsi a hazaiak beszámolóira, hozzászólásaikra. Ezeket nagy figyelemmel hallgatta.

A kongresszuson Landler által előterjesztett napirendi pontokon kívül, beszámolók hangzottak el a hazai illegális és legális munkáról. Ezeket a referátumokat Őri Károly, Váradi László tartották. Alpári Gyula a nemzetközi helyzetről, Kun Béla a magyarországi kérdésről és a parasztkérdésről készített téziseket és tartott előadást. A KMP szervezeti feladatait és a vitára bocsátott szervezeti szabályzatot Rákosi Mátyás ismertette. A tézisek, melyeket

Landler a szanálásról terjesztett be, összegezték az ország gazdasági stabilizációjának hatását a társadalom különböző rétegeire. A szanálásról 1924 novemberében alkotott nézetétől ezek a tézisek annyiban tértek el, hogy szemben korábbi megállapításaival, amikor elsősorban a szanálási válságot tartotta fontosnak kiemelni, most már az ellenforradalom konszolidálását vette figyelembe. Változtatlanul fenntartotta viszont azt a megállapítását, hogy a szanálás minden terhét a dolgozók fogják viselni, s ez növeli az ellentéteket a magyarországi társadalom egyes rétegei között. Éppen ezért nemcsak az MSZMP, de a KMP általános politikai és taktikai irányelveinek kidolgozása szempontjából is fontosnak tartotta, hogy a párt harcoljon

a progresszív adózás, a fogyasztási adók eltörlése, a vagyonosok megadóztatása, a szanálás előtti lakbérek, boltbérek stb. visszaállítása, a nyolcórás munkaidő, a munkanélküliek felkarolása érdekében. Vagyis a napi követelések aprómunkájában találkoztak a kommunisták és a MSZMP-tagok. Amint azt a tézisek 16. pontja megállapítja: „A szanálással kapcsolatos akciók keresztülvitelére korlátolt célokkal, laza szervezetek (munkanélküli bizottságok, lakásvédelmi egyesületek) alakítandók illetve az ilyen alakulások tovább fejlesztendők és az MSZMP vezetése alá vonandók.” Ez pedig az egységfrontpolitikának nagyon is reális megvalósítását fejezte ki. Vagyis a KMP és az MSZMP közös akcióját.

Landlernek a szakszervezeti munkáról tartott referátuma, jóllehet végkicsengésében a szakszervezetek kommunisták általi meghódítását tűzte ki feladatként, fontos tanításokat tartalmazott a hazai kommunista mozgalom számára. A tézisek rámutattak, hogy az élet igazolta a kommunisták szakszervezeti politikáját, a szakszervezeteket továbbra is egyik legfontosabb munkaterületüknek tekintik. A tézisek azt is felvetették: arra kell törekedni, hogy a szakszervezetekben a szociáldemokrata párton kívül, más munkáspárt tagjai is részt vehessenek. A szociáldemokrata párt monopóliumának megtörését tűzték ki célul, ugyanakkor óva intettek a szakszervezeti egység megbontásától. Landler leleplezte a szociáldemokrata szakszervezeti funkcionáriu-

sok opportunista politikáját, de tiltakozott minden olyan esetleges következtetés ellen, amely arra vezethetne, hogy a szakszervezetek a politikai munkára alkalmatlanok. Éppen a politikai tevékenység kifejtésének érdekében is hívta fel a figyelmet a magyarországi szakszervezeti mozgalom haladó örökségére, a szabad szervezetekre, melyeknek életre hívását, illetve kihasználását a kommunisták fontos szakszervezeti feladataként jelölte meg.

A kongresszus munkája, az egybegyűlteket és személy szerint Landlert is jóleső megelégedettséggel tölthette el. Megelégedésre az egybegyűlteknél és mindenekelőtt Landlernek a kongresszus reális helyzetelemzései adtak okot és a reális taktikai irányvonal kialakításában kifejezésre jutó józan politika.

A kongresszus megválasztotta a párt vezető szerveit, a küldöttek elkészített előadásvázlatokkal, pontos útmutatásokkal indultak vissza Magyarországra. Még senki sem sejtette, hogy a gondosan előkészített összejövetelen — a technikai előkészítője Szántó Zoltán volt —, amelyen Landler merő óvatosságból még az Internacionálét sem engedte elénekelni, jelen volt a rendőrség egyik beépített ügynöke, Sámuel Lajos. Alig egy hónappal a kongresszus berekesztése után, Magyarországon letartóztatták Rákosi Mátyást, Őri Károlyt, Gögös Ignácot, Hámán Katót és más kommunistákat. Hamarosan kiderült, hogy árulás történt.

Landler a letartóztatások után minden erejét, minden képességét a letartózta-

tott kommunisták megmentésére fordította. Ő állt annak a nemzetközi mozgalomnak az élén, amely a bíróság elé állítottak érdekében a tiltakozó tüntetésektől kezdve a védelemig mindent megszervezett. Pedig akkor már maga sem volt egészséges. „A Rákosi-per idején vettük először észre, az Öreg megingathatatlanul látszó munkaképességével valami baj van. Régebben is előfordult, hogy hirtelen rosszul lett. De a rosszul-lét néhány óra alatt elmúlt mindig, és ő maga is, mi is csak elhízottságának tulajdonítottuk az ilyen eseteket” — írta Lukács György Landlerről emlékezvén. — A Rákosi-per idegen még mindig úgy dolgozott, mint régen. És ha éjfél felé vége volt a munkának, még elvitte azt az elvtársat, aki annyira, amennyire

még bírta a tempót és még a lábán állott, megbeszélni a magyar és a nemzetközi mozgalom aktuális kérdéseit. De a rosszullétek egyre gyakrabban ismétlődtek, és barátai már ostromolni kezdték: „menjen el végre már egyszer pár hétre pihenni”. Landler nem fogadta meg barátai, elvtársai tanácsát. 1926-ban még nagyon aktívan részt vett a KMP munkájában, az MSZMP irányításában.

1926 őszén azután ismét rosszul lett, összeesett. Az orvosok súlyos szívbajt állapítottak meg. A betegség régi keletű volt, azonban 1926 őszéig nagy testi ereje, de mindenekelőtt ennél nagyobb életenergiája legyőzte.

1926 ősztől haláláig, élete új küzdelemmel vált terhessé. Landler másfél évig harcolt a betegséggel. „Az Őreg beteg-

sége, küszködése, lassú kidülése a párt vezetéséből, hónapok óta beárnyékolta a magyar kommunisták minden lépését, tanácskozásainak minden szavát” — írta erről a nehéz másfél esztendőről Révai József.

Landler energiája, betegségének természete még lehetővé tette, hogy hosszabb-rövidebb megszakításokkal részt vegyen a párt munkájában. Szerkesztette az *Új Márciust*, cikkeket írt. Tovább építette az ellenzéki mozgalmat, tárgyalt Stromfeld Auréllal, elősegítette a *Készül az új háború* című írását. Útmutatásokat adott Tamás Aladárnak a *100 %* című folyóirat szerkesztéséhez. A kórházban, szanatóriumban, ahová időnként elvonulni kényszerült, kortesnótákat írt az MSZMP választási küzdelmeihez.

Megannyi munkát végzett, nem engedte magát letiporni.

Amikor 1927 elején a Kommunisták Magyarországi Pártja hazai szervezkedését újabb letartóztatási hullám akasztotta meg, akkor lobbant fel utoljára Landler Jenő nagy életenergiája. Ismét szervezte a vádlottak védelmét, ismét szorgalmazta azt a nemzetközi összefogást, amely a rögtönítélő bíróság helyett rendes bíróság elé állította a perbefogottakat.

1927 végén ereje lehanyatlott. A párt Franciaországba küldte, hogy a Riviérán találjon gyógyulást. Cannes-ban kezdődött meg irtózatos harca a halállal. Utolsó levele, melyet Bécsben tartózkodó elvtársaihoz írt, erről tanúskodik. „Rettenetes erővel küzdök, hogy még egyszer hasznos tagja lehessenek a közösségnek.” Mint

Lukács György írja: „Agóniája szakadatlan lelki tusa volt pártkérdésekről. Önmagáról, szenvedéseiről, kínlódásairól nem voltak szavai. Ez a harc a halállal is mozgalmi életének, a mozgalommal összenőtt életének volt része. Csak az utolsó éjjel, fél egykor mondta, nem is annyira a feleségének, mint felesége előtt magának: „Öreg, nem megy tovább.”

1928. február 25-én ragadta el a halál.

Hamvait a Kreml falában helyezték el 1928. augusztus 3-án.

Egyszerű kőköckában csupán a neve, születésének és halálozásának éve olvasható.

Életére nagyon is illik a Bernard Shaw-i mondás. „Nincs eszményibb emberi élet, mint felőrlődni egy nagyszerű cél szolgálatában.”

IRODALMI TÁJÉKOZTATÓ

Landler Jenő elsősorban politikus, néptribun, pártvezető volt. Irodalmi munkássága aránylag csekély. 1919. augusztus 1-ig terjedő tevékenysége legfontosabb dokumentumait, beszédeit, kongresszusi felszólalásait vagy beszédeiről, felszólalásairól készült feljegyzéseket a Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai — sorozat 3., 4 A—B., 5. és 6 A—B. kötetiben Bp. 1955, 1966, 1969, 1956, 1959, 1960 találhatjuk meg. Cikkei az általa szerkesztett Vasutasok Lapjában, 1906, majd a Magyar Vasutas című szaklapban és a Népszavában 1904—1918 jelentek meg.

1919. augusztus 1. után cikkei az emigrációban a kommunista újságokban, folyóiratokban láttak napvilágot. Számszerűleg legtöbb írása a Proletár Bécs, 1920—1921, Vörös Újság Bécs, 1921—1922, Új Március Bécs, 1925—1933 című újságokban, folyóiratokban került kiadásra. Emellett elszórtan, más országokban megjelenő kommunista

sajtóban is, például a Kassai Munkás, Párizsi Munkás, Amerikai Új Előre, Moszkvai Vörös Újság. Ez utóbbi napi és hetilapokban közreadott cikkek egy része a Bécsben megjelenő írássok utánközlése, számszerűleg kisebb azoknak a száma, amelyek kifejezetten az említett újságok, folyóiratok számára készültek. Cikkei közül néhány német nyelvű fordításban is megjelent a Kommunista Internacionálé lapjában, az Internationale Presse Korrespondenzben.

Tekintettel arra, hogy munkásságának jelentős részét 1918 előtt a hatóság által üldözött vasutasmozgalomban fejtette ki, 1919 után pedig az illegális KMP-ben dolgozott, cikkeinek jelentős része anoním. Az ilyeneknél Landler Jenő szerzőségét esetenként stíluselemzéssel igyekeztünk megállapítani. A kommunista sajtóban megjelent cikkeire vonatkozólag eligazítást kaptunk az Új Márciusban halála után újra közölt cikkek vagy a cikkeiből készült szemelvények révén. Önálló kiadványainak száma elenyészően csekély. 1904-ben védőtársával, *Lengyel Zoltánnal* közösen kiadták az 1904-es nagy vasutasper iratanyagát. Ehhez

bevezető tanulmányt *Landler Jenő* készített. A tizenhármak bűnpere. Sajtó alá rendezte *Lengyel Zoltán* és *Landler Jenő*, Bp. 1904. *Robló-gazdálkodás villamos és gőzerőre* című felszólalását kiadta önálló füzetben a Népszava Könyvkiadó, Bp. 1912. Szocialista agitáció sorozatban jelent meg *Landler Jenő*: Egy mindannyiunkért, mindnyájan egyért. Bp. 1918.

A korabeli memoárirodalom viszonylag keveset foglalkozik személyével. Tevékenységéről bővebben ír *Böhm Vilmos*: Két forradalom tűzében. Wien 1923. *Weltner Jakab*: Forradalom, bolsevizmus, emigráció. Bp. 1929. *Buchinger Manó*: Küzdelem a szocializmusért. Emlékek és élmények 1. A Magyar munkásmozgalom hőskora. Bp. 1946. 2. Októberi forradalom—emigráció. Bp. 1947. *Batthyány Tivadar*: Beszámolóm. Bécs 1928. *Hatvany Lajos*: Egy hónap története. Esztendő 1918. december. Érdekes megemlíteni, hogy működését vagy inkább személyiségét a szociáldemokrata szerzők — elsősorban *Weltner* — bizonyos megértéssel kezelik, bár a kommunista Landlertől élesen elhatárolják magukat. *Landler*

kommunistává válását elsősorban az 1914–19-es tömeghangulattal magyarázzák.

Halálakor az Új Március szerkesztősége Landler Jenő emlékszámot adott ki. Ez tartalmazza a KMP KB, a KI szekciója és az Új Március (a KMP hivatalos lapja) szerkesztősége aláírással a KMP megemlékezését, életrajzát és szemelvényeket Landler egyes írásaiból. Az Új Március 1928. márciusi számában megjelentek *Kun Béla*: A tömegek politikai vezére. *Révai József*: Az Öreg. *Lukács György*: Harc a halállal című megemlékezései. Nekrológ jelent meg róla: a Párizsi Magyar Munkásban, az Amerikai Új Előrében, a Népszava 1928. február 26-i számában.

A források más része levéltári eredetű. Különösen sok szó esik tevékenységéről az egyes munkásmozgalmi harcosok kézírásos visszaemlékezésében. Ezek a Párttörténeti Intézet Archívumában vannak elhelyezve. Ugyancsak ott található levéltári források a Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei, a kommunisták ellen folytatott perek iratanyaga, valamint a Kommunista Internacionálé magyar szekciójának iratai. Ausztriai

tevékenységére vonatkozóan dokumentumok találhatóak a bécsi Staatsarchivban és a Verwaltungsarchivban.

Landler Jenő életének első, hosszabb lélegzetű, teljességre törekvő népszerű életrajza: *Gadanecz Béla*: A Forradalom vezérkarában. Bp. 1959.

Cikkeiből és beszédeiből válogatott összeállítás készült: *Landler Jenő*: Válogatott beszédek és írások. Összeállította és a bevezető tanulmányt írta *Gadanecz Béla*, *Szabó Ágnes*. Bp. 1960.

Az utóbbi években megnövekedett azoknak a munkáknak a száma, amelyekben Landler Jenő életének egyes periódusaira vonatkozóan bővebb adatok találhatóak. Ilyenek: *Gadanecz Béla*: Közlekedési és hírközlési dolgozók a magyarországi munkásmozgalomban 1845–1945. Bp. 1968. *Hajdú Tibor*: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Bp. 1968. *Hajdú Tibor*: A Magyarországi Tanácsköztársaság. Bp. 1969. *Szabó Ágnes*: A Kommunisták Magyarországi Pártjának újjászervezése 1919–1925. Bp. 1970. *Liptai Ervinné*: A Magyarországi Szocialista Munkáspárt 1925–1928. Bp. 1971.

Az írók figyelmét is felkeltette Landler Jenő életútja. Azt jelzi *Földes Péter*: Az utca hadvezére, dr. Landler Jenő élete. Bp. 1970. Történelmi regény keretében a teljes életút bemutatására törekszik. Ezenkívül még számos szépirodalmi, memoár jellegű írásban feltűnik alakja. Ezek az utalások azonban — bármennyire érdekesen is — érdemben már keveset tesznek hozzá a Landler-arcképhez.

TARTALOMJEGYZÉK

A pályakezdet	5
A szocialista vasutasmozgalomban, a Magyarországi Szociáldemokrata Pártban	50
Háború és forradalom	79
A Tanácsköztársaság népbiztosa	141
Az illegális KMP vezetőségében	173
Irodalmi tájékoztató	259

A kiadásért felelős: az Akadémiai Kiadó igazgatója

A szerkesztésért felelős: Zrinszky Lászlóné

Műszaki szerkesztő: Fölöp Antal

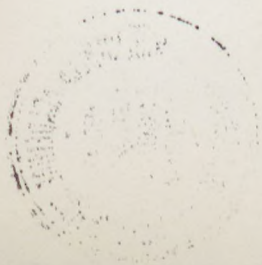
AK 135 k 7477. Terjedelem: 4,18 A/5 ív

Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Bernát György

8, 7